

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

BURSA ULUDAĞ JOURNAL OF ECONOMY & SOCIETY

ARALIK 2024 | CİLT: 43 SAYI: 2
DECEMBER 2024 | VOLUME: 43 ISSUE: 2

B
U
J
E
S

E-ISSN: 2757-9190

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Özetlenme, Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:
*Bursa Uludağ Journal of Economy and Society is
Abstracted, Harvested and Indexed in:*

Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir.
Bursa Uludağ Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

*The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not,
in any way, represent those of the Bursa Uludağ University.*

İletişim / Correspondence

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Görükle Kampüsü 16059
Nilüfer / Bursa / TÜRKİYE
Tel: +90 224 2941135 **Fax:** 0224 2941003
Web: <http://www.uludag.edu.tr/iibfdergi>
E-posta: iibfeditor@uludag.edu.tr

Dizgi-Baskı/ Printed by

Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü
Bursa-2025
Telefon: (224) 294 05 32
Fax: (224) 294 05 31
E-posta: basimevi@uludag.edu.tr

© Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları © Bursa Uludag University Press

Her hakkı saklıdır.

All rights reserved.

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer Reviewed Journal

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bursa Uludağ Journal of Economy and Society
Cilt / Volume: 43 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2024
e-ISSN: 2757-9190

Bursa Uludağ Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on behalf of Bursa Uludağ University
Prof. Dr. Ferudun YILMAZ

İmtiyaz Sahibi/ Owner
Prof. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT

Baş Editör / Editor in Chief
Prof. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT

Editör / Editor
Dr. Burak Faik EMİRGİL

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor
Öğr. Gör. Gülnaz ÇETİNOĞLU

İngilizce Dil Editörü/English Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Esmâ BİRİŞÇİ

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants
Dr. Nagihan MEMİŞ YAKAR, Dr. Neşe ARAL

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ
Prof. Dr. Murat Hakan ALTINTAŞ
Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA
Prof. Dr. Necmi GÜRSAKAL
Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

Danışma Kurulu / Advisory Board*

- Prof. Dr. Hadi Sacit AKDEDE:** Bakırçay Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Meliha ALTUNIŞIK:** Orta Doğu Teknik Üniversitesi/TR
- Dr. Melih ASTARLIOĞLU:** Tilburg University/NL
- Prof. Dr. Mustafa AYDIN:** Kadir Has Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Bünyamin BEZCİ:** Sakarya Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Veysel BOZKURT:** İstanbul Üniversitesi/TR
- Dr. Luis Pinedo CARO:** International Labour Organization/CH
- Prof. Dr. Emrah FERHATOĞLU:** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Mehmet GENÇ:** Işık Üniversitesi/TR
- Dr. Murat GENÇ:** University of Otago/NZ
- Prof. Dr. Mehran KAMRAVA:** Georgetown University/QA
- Prof. Dr. Fuat KEYMAN:** Sabancı Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Erdoğan KOÇ:** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Hasan KÖNİ:** İstanbul Kültür Üniversitesi/TR
- Dr. Barbara SAMALUK:** University of Greenwich/UK
- Dr. Mousa SHTEIWI:** University of Jordan/JO
- Prof. Dr. H. Tarık ŞENGÜL:** Ortadoğu Teknik Üniversitesi/TR
- Dr. Şafak TARTANOĞLU BENNETT:** University of Greenwich/UK
- Prof. Dr. Metin TOPRAK:** İstanbul S. Zaim Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Ali UTKU:** Atatürk Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA:** TOBB ETU Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU:** İstanbul Üniversitesi/TR
- Prof. Dr. Nuri YURDUSEV:** Ortadoğu Teknik Üniversitesi/TR

***Soyisme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by family name**

Dergimiz Hakkında

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, “İktisadi ve Sosyal Bilimler: Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi” ismiyle 1979 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergi, 2019 yılı itibarıyla “Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi/Bursa Uludağ Journal of Economy and Society” ismiyle elektronik olarak yayınlanmaktadır.

Dergimiz, iktisadi ve sosyal bilimler alanında farklı disiplinlerde üretilen Türkçe ve İngilizce makaleleri yayımlayarak Türkiye’de ve dünyada bu alanda yapılmış çalışmalara katkı sağlama amacı taşımaktadır. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak basılan dergimiz, **uluslararası hakemli** akademik bir dergidir. Dergimizde iktisadi ve sosyal bilimler kapsamına giren konulardaki özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştirileri ile örnek olay çalışmaları yayımlanabilir.

About Our Journal

Bursa Uludağ Journal of Economy and Society started to be published under the name of “İktisadi ve Sosyal Bilimler: Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi” in 1979. Bursa Uludağ Journal of Economy and Society continues to be published electronically as of 2019.

By publishing Turkish and English articles produced in different disciplines in the field of Economics and Administrative Sciences, the journal aims to contribute to the literature in this field in Turkey and in the world. Bursa Uludağ Journal of Economy and Society is an international **peer-reviewed** academic journal published twice a year, in June and December. Original and qualified articles, book introductions and reviews, and case studies on subjects within the scope of economics and social sciences can be published in the journal.

Dergi Tarihçesi / Journal History

Derginin önceki adı / Formerly name:	ISSN	Yıl/Year	Cilt/Sayı Volume/Issue
İktisadi ve Sosyal Bilimler: Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi	-	1979	1/1
İktisat ve Sosyal Bilimler: Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi	-	1980-1982	1/2-3/1
İktisat ve İdari Bilimler: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	-	1982	3/2
Uludağ İktisat ve İdari Bilimler Dergisi: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	-	1983-1987	4/1-8/2
Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	-	1988-1993	9/1-14/2
Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1301-3386	1994-2010	15/1-29/2
Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Uludağ Journal of Economy and Society	1301-3386	2011-2018	30/1-37/2

Derginin adı / Name:	ISSN	Yıl/Year	Cilt/Sayı Volume/Issue
Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Bursa Uludağ Journal of Economy and Society	1301-3386	2019-2020	38/1-39/2
e- ISSN			
Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Bursa Uludağ Journal of Economy and Society	2757-9190	2021-	40/1-

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

Sosyolojik Perspektiften Göç Olgusunun “First Cow” Filmi Üzerinden Değerlendirilmesi
Evaluation of the Phenomenon of Immigration from a Sociological Perspective through the Movie “First Cow”

Ayşe Çolak.....95

Kantil Regresyon Yaklaşımı ile Türkiye’de Yoksulluğun Belirleyicilerinin Analizi
Analysis of Determinants of Poverty in Turkey with Quantile Regression Approach

Furkan Aksoy ve Nuran Bayram Arlı.....111

Bir Gün Tek Başına Romanı: Demokrat Parti Döneminde Merkez-Çevre Çatışması ve Bireyselliğin Savaşı
Bir Gün Tek Başına: The Center-Periphery Conflict and the Struggle for Individuality in the Democratic Party

Melek Bayzan Keseli125

AB Ülkelerinde CO2 Emisyonu ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi
The Impact of CO2 Emissions and Renewable Energy Consumption on Health Expenditures in EU Countries

Salih Yıldırım146

Deprem Sonrası Kent Hakkı Savunusunu Eleştirel Planlama Yaklaşımı Üzerinden Düşünmek
Thinking about Defense of The Right to The City after The Earthquake through a Critical Planning Approach

Sinem Atay158

Sosyolojik Perspektiften Göç Olgusunun “First Cow” Filmi Üzerinden Değerlendirilmesi

Ayşe Çolak¹

Öz

Göç hareketleri, insanlık tarihiyle paralellik göstermektedir fakat göç hareketlerinin görünürlük kazanması kitlesel boyuttaki göçlerle mümkün olmuştur. Sanayi devrimi ile kırdan kentlere doğru artan kitlesel göçlerle yeni bir toplumsal durum ortaya çıkmıştır. Kitle halinde göç alan şehirlerde birçok yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmış ve bu ihtiyaçların arkasındaki sebeplerin incelenmesiyle birlikte göç olgusunun tanımlanması yapılmıştır. Göç hareketlerinin ise birçok sebebi bulunmakla birlikte bu sebepler; doğal, ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Bu çalışmada göç olgusuyla birlikte ele aldığımız First Cow adlı sinema filmi ise kitlesel göç hareketlerinin başladığı tarihlere denk düşen döneme örnek teşkil etmesiyle ve senaryosunda birçok incelikle göç olgusunu işliyor oluşuyla özgün bir içeriktir. First Cow adlı filmin değerlendirilmesi ise göç kuramları çerçevesinde sosyolojik çıkarımlara dayandırılarak yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kitlesel hareketler, Göç, Göç kuramları, Sosyoloji, Sinema.

Evaluation of the Phenomenon of Immigration from a Sociological Perspective through the Movie “First Cow”

Abstract

Migration movements are parallel to human history, but the visibility of migration movements was made possible by mass migrations. A new social situation emerged with the increasing mass migration from rural to urban areas with the industrial revolution. Many new needs have emerged in cities that receive mass migration, and the phenomenon of migration has been defined by examining the reasons behind these needs. Although there are many reasons for migration movements, these reasons are; It has been examined under four main headings: natural, economic, social and political. The movie First Cow, which we discussed together with the phenomenon of migration in this study, is a unique content as it sets an example for the period corresponding to the beginning of mass migration movements and deals with the phenomenon of migration with many subtleties

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author: Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, 702244001@ogr.uludag.edu.tr, ORCID: 0009-0000-5421-917X

Atıf/Citation: Çolak, A. (2024). Sosyolojik perspektiften göç olgusunun First Cow filmi üzerinden değerlendirilmesi. Bursa Uludağ Journal of Economy and Society, 43(2), 95-110.

in its scenario. The reading of the movie has been tried to be done with sociological inferences within the framework of migration theories.

Keywords: Mass movements, Migration, Migration theories, Sociology, Cinema.

1. Giriş

- *“Dünyada bir hayalet, göç hayaleti dolaşıyor”* (Hardt & Negri, 2023).

Göçün tarihi, toplumsal devrimin tarihi kadar eskidir. Göçün tarihi toplumların ortaya çıkışıyla paralellik gösterirken, insanlığın yerleşik hayata geçmesi ve göç olgusu yakından ilişkilidir. Yerleşik hayat düzeninden önce insanlar avlayabilecekleri hayvanlara göre ve iklim değişikliklerine bağlı olarak hareket etmişlerdir. Bu bağlamda yerleşik hayatın, hareketsizlik hali olarak kabul edilmesi problematiktir. Zira yerleşik hayat bir tür hareketsizlik hali değildir, yerleşik hayatla birlikte toplumsal akışlar yönlendirilir ve toplumsal devridaim oluşturulur (Nail, 2022).

İnsanlık tarihiyle paralel olarak okunabilecek olan göç olgusu; yeniden yerleşmek, oturulan yerin değişimi, geçici ya da kalıcı olarak kalmak, gezinmek anlamına gelen Latince *‘migare’* nosyonundan türemiştir (Kubiciel, vd. 2016). Göç gibi yeni nosyonların oluşmasının sebebi ise genellikle yeni bir olayın yahut olgunun açıklanması ihtiyacıyla paralel olarak meydana gelmektedir. Nitekim insanların bir yerden bir yere hareket halinde olması ve bu hareketlerin ise kitlesel olarak yapılması dikkatleri celp eder ve kitlesel hareketliliğin, yani bu kitlesel hareketin meydana getirdiği yeni koşulların da bir tanımlamaya tabi tutulması gerekir. Tanımlama adlandırmadır ve adlandırma ise en nihayetinde bir anlamlandırmadır (Nietzsche, 2024). Kitlesel insan hareketlerinin göç olarak tanımlanması ise aslında bu hareketlerin anlamlandırılmasıdır. Öte yandan göç bir olgudur ve dünya olgular yoluyla belirlenir, dolayısıyla dünyayı olguların toplamı (Wittgenstein, 2020) olarak ele alabiliriz. Göç olgusu ise kitlesel hareketlerle gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Sanayi Devrimi modern anlamda kitlesel göç hareketlerinin başlangıcı olarak ele alınabilir ve modern dönem de bir tür göç çağı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Thomas Nail (2002)’in işaret ettiği gibi 21. yüzyıl göçmen yüzyılı olacak argümanın arkasında aslında modern dünyanın göçlerle şekilleniyor oluşunun yer aldığı iddia edilebilir.

Britanya’da 1770’li yıllarda başlayan ve günümüze kadar çeşitli dalgalar halinde ilerleyerek gelen Sanayi Devrimleri çağdaş dünyayı şekillendirmiş ve içinde bulunduğumuz döneme kadar da şekillendirmeye devam edegelmiştir. Sanayi devrimi ilk evrelerinden itibaren küresel bir sürece tekabül eder ve bu küresel boyut ise ekonomik ilişkileri de dönüştüre gelmiştir (Stearns & Soysal, 2021). Bu bağlamda sanayileşen ülkeler gelişmiş merkez ülkeler olarak nitelendirilirken, sanayileşmemiş- geri kalmış ülkeler ise çevre ülkeler olarak nitelendirilmiştir (Berend & Çekem, 2024). Bu çalışmanın eksenini belirleyen First Cow adlı filmde ise kahramanların da bir göç hareketi içerisinde yer alması nedeniyle, filme ilişkin değerlendirilme göç olgusu ile bağlantılı olarak yapılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, göçün tanımlanması, göç türleri, göç sebepleri ve göç kuramlarına yer verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, filmin analizi yapılacaktır. Son bölümde ise sonuç kısmına yer verilerek, çalışma nihayete erdirilecektir.

Sosyal bilimlerin öne çıkan dallarından biri olan sosyoloji, toplumun ve insan etkileşimlerinin üzerine odaklanan bir bilim dalıdır. Bu bağlamda sinema-sosyoloji arasındaki ilişki için Diken ve Lausten (2008) *“Şüphesiz, sinema bugün toplumsal farklılıklara dair bilgilerin yayılması açısından önemli alanlardan biridir, sinema aynı zamanda sanatsal aylayış içerisinde gerçeklik ile de bağ kurmaktadır”*

görüşünü öne sürmüştür. Bu bağlamda sanat eserleri vasıtasıyla toplumsal gelişmelerin geniş kitlelere ulaştırılması söz konusudur. Dolayısıyla toplumsal gelişmelerin görünür hale gelmesinde sanat eserlerinin rolünün yadsınamaz olduğu iddia edilebilir.

Bu çalışma kapsamında değerlendirilecek olan 'First Cow' adlı sinema film ise, ekonomik sebeplerle gerçekleştirilen göç hareketini merkeze alarak, ele aldığı dönemin gerçeklerini beyaz perdeye taşımıştır. Bahsi geçen sinema filminin, sanayileşme hareketleri sonrasında meydana gelen toplumsal değişimleri objektif olarak aktardığı görülmektedir.

Filmin kültürel niteliğini çözümleyebilmek için sosyolojik eleştiri yaklaşımı kullanılmakla birlikte, okuma esnasında çeşitli göç kuramlarına da değinilerek çok boyutlu bir okuma sunulmaya çalışılmıştır.

Bilimsel araştırmaların amaçlarını inceleme, tanımlama ve açıklama olmak üzere üç başlıkta ele alan Neumann (2017)'a göre "ne" sorusunu yanıtlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen inceleme araştırmalarının temel özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- i. Temel olgular, ortam ve kaygılara aşına hale gelmek
- ii. Koşulların genel düşünsel bir tablosunu çizmek
- iii. Gelecekteki araştırmalar için soruları formüle etmek ve odağa yerleştirmek
- iv. Yeni fikirler, varsayımlar veya hipotezler üretmek
- v. Araştırma yürütmenin fizibilitesini belirlemek
- vi. Gelecek verileri ölçmek ve yerleştirmek için teknikler geliştirmek

Yukarıda maddeler halinde kategorileştirilen inceleme araştırmalarının çerçevesine uygun olarak hazırlanan bu çalışma nitel bir araştırma yaklaşımına sahip olup, Toplum Merkezli Yaklaşım çerçevesince analizini oluşturmaktadır. Toplum Merkezli Yaklaşım göre: "Sanat yapıtı incelenirken toplumsal ve tarihsel koşullar öne çıkarılır. Bu yaklaşım dış dünyada görülen gerçekliğin yapıta yansıtıldığı fikri üzerine temellendirilmektedir. Bu yöntemlerin ortak özelliği; sanatçıya tarihsel güçlerin, toplumsal koşulların nasıl etkiler yaptığı, bir yapıtın oluşmasında ne gibi nedenlerin rol oynadığı, yapıtın oluşturulduğu zamandaki koşulları ve ortamı araştırmak yahut yapıtı çağını aydınlatan bir belge gibi ele almaktır" (Ötgün, 2008). Bu bağlamda First Cow adlı filmin dış dünyada görülen gerçekliği objektif olarak yansıttığı, bu objektifliğe binaen de bu çalışmada tarihsel süreçler ve toplumsal koşullar göz önünde bulundurularak bir okuma yapılmıştır. Öte yandan bazı kaynakların Türkçe baskısı henüz yapılmadığından, ekonomik gerekçeler sebebiyle ve yayın için kısıtlı bir süre olduğundan, makalede birtakım sınırlılıklar söz konusudur. Tüm kısıtlara rağmen bu çalışmayla birlikte literatüre çok boyutlu bir bakış açısıyla katkı yapılması amaçlanmıştır.

2. Göç

Göç nosyonunun etimolojik olarak Türkçe karşılığı; 'köç' 'taşınma, taşınan yük' anlamından türetilmiş ve 'taşınmak, kalkıp gitmek' fiillerine evrilmiş olup zamanla ekler alarak 'göçebe, göç, göç etmek' gibi karşılıklar edinmiştir. Yani göç nosyonunun Türkçe köküne bakıldığı zaman taşınan eşyalar için bir yere taşıma işinden türeyip, insanların bir yerden başka bir yere gitme işine denk düşerek yeni bir anlam kazandığı görülür (Nişanyan, 2007).

Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğünde* göçü şöyle tanımlar:

"Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir.

Tanıma mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dahildir” (IOM, 2009).

Peki, insanlar neden göç etme gereği duymuşlardır ve insanların göç hareketlerinin arkasında hangi sebepler yatmaktadır?

İnsanlar, ikamet ettikleri yerden ekonomik gerekçelerle, sosyal gerekçelerle, siyasal gerekçelerle ve doğal gerekçelerle bir başka yere göç ederler, bu sebeple insanların yeni yerler bulma, daha iyi olana erişme içgüdüleriyle harekete geçtiği görülür (Aslan, 2020).

2.1. Göçe yol açan temel sebepler

Göç hareketleri insanlık tarihinin her döneminde görülmüştür ve bu hareketler kimi zaman artarken kimi zaman ise azalır. Bu bağlamda göç hareketlerinin günümüze değin durmaksızın süregeldiği iddia edilebilir. Tarihte süreklilik arz eden göç hareketlerine yol açan sebepler dört ana başlık altında incelenir; Doğal sebepler, sosyal sebepler, ekonomik sebepler ve siyasal sebepler olarak tasnif edilir (Özdal, 2024).

2.1.1. Doğal sebepler

Doğal sebepler adından da anlaşılacağı üzere, genellikle doğal afetlerin yerleşim yerlerinde yol açtığı tahribatlar sonrasında icra edilir. Öte yandan insan yerleşimine uygun olmayan topografik özellikler, elverişsiz iklim koşulları, verimsiz topraklar ve yetersiz tatlı su kaynakları gibi faktörler de göçe yol açar (Özdal, 2024).

Göç hareketlerinin doğal nedenleri ise kendi içinde ikiye ayrılır: İnsan faktörlü doğal sebepler ve insan faktörü olmayan doğal sebepler. İnsan faktörü olmayan sebepler kendiliğinden gerçekleşen; deprem, sel, kuraklık, volkanik patlamalar, tsunami gibi doğa olaylarıyla ilgilidir. İnsan faktörünün etkili olduğu doğal sebepler ise; ormanların tahrip edilmesi, erozyon, fazla su kullanımına bağlı olarak oluşan obruklar ve baraj inşası sonucunda oluşan taşkınlar gibi olayları kapsar (Çağlar, 2018).

2.1.2. Sosyal sebepler

Sosyal sebeplerle icra edilen göçler ise din, dil, ailevi gerekçeler, eğitim ve sağlık imkanlarına erişmek gibi beşerî hayatın güdüleyici duyguları ile harekete geçer. Çünkü insan salt yaşayan bir varlık değildir, insan aynı zamanda iyi yaşamayı da arzulayan bir varlıktır (Akkağıt, 2022) insanın daha iyi yaşam arayışı çabaları ise göç hareketleriyle nihayetlenebilir.

Sosyal sebeplerle icra edilen göçlere; mezhep ve din savaşları sonrasında ortaya çıkan göç hareketleri, aile birleşmeleri, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanmak üzere gerçekleştirilen göçler, cinsel yönelimi sebebiyle yaşadığı yeri terk eden bireylerin göçleri örnek verilebilir (Palta & Özdal, 2020).

2.1.3. Ekonomik sebepler

Ekonomik sebeplerle icra edilen göçlerin tarihi XVII. yüzyıla kadar uzanır. 1760-1830 yılları arasında gerçekleşen 1. Sanayi Devrimiyle birlikte kapitalist üretim tarzının etkisiyle başlayan göçlerin günümüze değin sürdüğü görülmektedir ve günümüzde gerçekleşen göçlerin temel sebebinin ekonomik kaygıların etkisiyle yapıldığı söylenebilir. Aslında ekonomik sebepli göçlerin arka planında istihdam sorunu yatmaktadır. Bu bağlamda az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerdeki olumsuz şartlar insanları gelişmiş ülkelere/şehirlere doğru yönlendirir ve bireyler maddi amaçlar güderek istihdam edilebileceği yeni yerlere göç eder (Özdal, 2024).

2.1.4. Siyasi sebepler

Aslında siyasi sebeplerle icra edilen göçlerin arka planında yer alan sebep, insanın *zoon politikon* (politik hayvan) olmasıdır. İnsanın sosyal bir varlık olması ise yaşamını devam ettirebilmek için diğer insanlarla bir arada yaşamayı gerektirir ve bir arada yaşamak teşkilatlanmayı, teşkilatlanma ise önünde sonunda bir iktidarı doğurur, iktidar ise bir tür devlet yapısıyla toplulukları idare eder. Siyasi hayatta meydana gelen istikrarsızlıklar ise bireylerin göç etme kararı almasına etki eder (Çuhadar, 2008). Bu bağlamda siyasi sebepler; (iç) savaşlar, darbeler, terör eylemleri, devrimler ve mübadeleler gibi olayların yol açtığı göçler siyasi sebeplerle gerçekleştirilenlere örnek olarak verilebilir (Özdal, 2024).

2.2. İradeye göre göçler

Göç olgusu ve irade birbiriyle ilişkili kavramlar arasında yer alır, çünkü göç hareketleri gönüllü (iradi/serbest) ve zorunlu (mecburi/zorla göç) olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir (Özdal, 2024). “İrade, bir şeyi yapıp/yapmama gücünün bireyin tekelinde olması, yani istenç” olarak tanımlanmaktadır. **Gönüllü (İradi) göçler**, kişinin hür iradesiyle gerçekleştirdikleri göç hareketleridir. Genellikle eğitim, ekonomik faktörler, aile birleşmeleri gönüllü göçler arasında gösterilebilir. **Zorunlu/mecburi göçler** ise bireyin hür iradesi dışında gerçekleştirilen, genellikle bir üst otoritenin baskıları sonucunda gerçekleştirilen ve bireylerin içinde yaşadıkları toplumun sosyo-ekonomik koşullarının yetersizliği gibi birçok faktörü kapsamaktadır. Zorunlu/mecburi göçlerde bireylerin ölüm tehlikesi altında olması, işkence görebilme ihtimalleri yani bireylerin şahsi hürriyetlerinin ihlal edilmesi ihtimalleri bireyleri göçe yönlendirir (Adıgüzel, 2024).

2.3. Göç kuramları

Göç hareketlerinin görünür hale gelmesi ve bu görünürlük hasebiyle bir olgu olarak nitelendirilmesi Sanayi devrimi sonrasında gerçekleşen, kırdan kentlere doğru istikamet alan insan hareketleriyle paralellik göstermektedir. Bu paralellik ise meydana gelen göç hareketlerinden sonra bu hareketlerin kuramsal bir çerçeve sunularak izah edilmesiyle, yani göç kuramlarının gündeme gelmesiyle neticelenmiştir.

Göç kuramları kronolojik olarak değerlendirildiğinde ise; klasik, modern ve çağdaş göç kuramları olmak üzere üç alt başlığa ayrıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, klasik göç kuramı yazınlarının genellikle sanayi devrimine paralel olarak kırdan kente doğru yönelen işgücü göçleriyle ilişkili olduğu, modern göç kuramlarının; çağın getirisi olan ekonomik sorunlar, savaşlar ve toplumsal sorunları kapsayan itici etkenlerin tetiklediği kitlesel hareketler, çağdaş göç kuramları ise küresel ekonomik düzene binaen gelişen ve genellikle ekonomik gerekçelerle gerçekleştirilen göçler üzerine odaklandığı görülmektedir (Koçal & Karasu, 2024).

Öte yandan göç kuramlarını kategorileştirecek olursak; geleneksel göç kuramları, ekonomik temelli göç kuramları, tarihsel bağlam açısından göç kuramları ve yeni göç kuramları olmak üzere dört kategoride değerlendirme yapmanın mümkün olduğu görülmektedir.

2.3.1. Geleneksel göç kuramları

Geleneksel göç kuramları göç ve mesafe ilişkisini sıklet merkezine alarak değerlendirme sunar. Ravenstein (1885) ve Stouffer (1940) gibi isimlerin yer aldığı kurama göre; insanların göç etmesinin ardında yatan temel sebebin daha iyi yaşama isteği olduğu ve bu isteğe paralel olarak ekonomik

anlamda cazip fırsatlar sunan sanayi merkezlerine yahut imkanların daha geniş olduğu bölgelere doğru göç akını gerçekleştirilir (Akyıldız, 2016).

Ravenstein insanların göç etme eğilimlerinde kısa mesafenin etkili olduğunu, genelde daha büyük ticaret merkezlerine yahut daha büyük endüstri merkezlerine ve imkanların yahut kaynakların daha geniş olduğu yerlere göçlerin gerçekleştirildiğini tespit etmiştir (Ravenstein,1885).

Geleneksel Göç Kuramları kapsamında değerlendirilebileceğimiz **Samuel Stouffer**'ın 1940 yılında geliştirdiği "*Kesişen fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafe ile İlişkili Kuram*" ise göç ile mesafe ilişkisini incelerken, göç eylemini kesişen fırsatlar açısıyla değerlendirir. Stouffer geliştirdiği göç kuramında göç ile mesafe arasında gerekli bir ilişkinin olmadığını varsayarak kesişen fırsatlar mefhumunu öne sürer. Buna göre, belirli bir bölgeye göç eden kişilerin sayısı ile o mesafedeki fırsatların sayısının doğrudan orantılı olabileceğini, kesişen fırsatların sayısı ile ters orantılı olduğunu iddia eder ve göç eden insanların sayısı gidilen mesafedeki fırsatlardaki artış oranı ile direkt olarak doğru orantılıdır (Stouffer,1940).

2.3.2. Ekonomik temelli göç kuramları

Göç kuramlarını ekonomik temelli yaklaşımla değerlendiren isimler arasında; **Lewis** (1954), **Sjaastad** (1962), **Harris-Todaro** (1970) ve **Everett Lee** (1966) yer alır. Ekonomik temelli yaklaşımlarda bölgesel farklılıklar ve ücret farklılıkları gibi iktisadi bileşenler yer almaktadır. Bu bağlamda göç ve kalkınma arasındaki bağlantıya değinilerek, işgücü imkanlarının daha çok olduğu yerlere, işgücü imkanlarının daha az olduğu yerlerden göç akını gerçekleşmektedir. Göç hareketleri ise kalkınmayı pozitif olarak etkileyecektir, zira işgücü imkanlarının yeterli olduğu bölgelerde işsizlik azalacak ve göç hareketleri genelde çıktıyı artıracaktır. Öte yandan ekonomik temelli yaklaşımın ayırt edici diğer bir özelliği ise bireylerin rasyonel bir yaklaşımla, kâr-maaliyet hesabı yaparak göç hareketlerini gerçekleştiriyor oluşudur. Son kertede **Everett Lee** (1966) göçe etki eden itici ve çekici faktörler başlığı altında kuramını geliştirmiştir. Buna göre kaynak ülkedeki işsizlik, eğitim-sağlık hizmetlerine erişememe gibi itici faktörler göç etme kararını beslerken, hedef ülkedeki daha elverişli koşullar ise göçü teşvik etmektedir (Koçal-Karasu,2024).

2.3.3. Tarihsel bağlam açısından göç kuramları

Tarihsel Bağlam Açısından göç kuramlarının değerlendirilmesi ise; göçlerin bir modernleşme sürecinden geçerek şekillendiğini ve tarihsel yahut kültürel farklılıklar baz alınarak yapılır. Bu kurama göre; göç eden insanlar gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere yani çevre ülkelere merkez ülkelere doğru göç hareketlerini gerçekleştirir, yani aslında göçler kapitalist sistemin bir çıktısı olarak okunur ve göç hareketleri genelde siyasi boyutuyla, özelde ise kolonyal bağlarla olan etkileşimi içerisinde ele alınır. Petersen (1958), Mabogunje (1970), Zelinsky (1971), Wallerstein (1974) ve Piore (1979) gibi isimlerin görüşleri tarihsel bağlam açısından değerlendirilen göç kuramları arasında gösterilebilir (Akyıldız,2017).

Petersen analizinde tarihselciliği ön planda tutarken, itme-çekme kanunlarıyla beraber göçün ekonomik etkilerini değerlendirir. Buna göre; kimi zaman itici olan faktörlerin kimi zaman çekici faktör olabileceğini, bunun yanında ekonomik faktörlerin her zaman başat olduğunu öne sürer ve tarihselcilikten kopmayarak göçleri sınıflandırma içerisinde izah etmenin önemli olduğuna dikkat çekmiştir (Petersen,1958).

Mabogunje'in Göç Sistemleri Teorisi ise; göç hareketlerini ekonomik faktörlerden ziyade çevresel faktörlerle inceler. Mabogunje 1970 yılında "*Kırsal-kentsel Göç teorisine Sistemsel Yaklaşım*" adlı makalesiyle teorisini ortaya koymuştur. Ona göre; göç olaylarının arkasında yatan sebep itme-çekme

faktörleriyken, gelişmiş bölgelere insanların göç ettiğini, dolayısıyla göç ve mesafe arasındaki ilişkinin önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Son kertede göç hareketlerinin tek yönlü olmadığını, göç hareketlerinin döngüsel ve birbirine bağımlı hareketler olduğunu, dolayısıyla göç hareketlerini karmaşık bir yapı olarak değerlendirmek gerektiğini öne sürmüştür (Mabongunjee, 1970).

Zelinsky'nin Göç kuramı ise; 1971 yılında "*Hareketlilik Geçiş hipotezi*" adıyla yayımladığı makalesiyle kurgulanmıştır. Zelinsky bireylerin göç etme kararlarını tarihsel bir bakış açısıyla, sosyal ve ekonomik boyutları da göz önüne alarak incelemiştir. Buna göre; göç hareketleri modernleşme sürecinin doğal bir çıktısı olarak ekonomik ve sosyal değişimlerin bir parçasıdır. Bu bağlamda göç oranı ve göç şekli sanayileşme gibi modernleşme aşaması ve yüksek doğum oranları gibi demografik faktörlerle yakından ilişkilidir (Zelinsky, 1971).

İmmanuel Wallerstein "*Merkez-Çevre Kuramı, Dünya Sistemleri Analizi*" başlıklı kuramını 1974 yılında ortaya atmıştır. Wallerstein'e göre göç hareketlerinin ortaya çıkmasındaki temel etken kapitalist ekonomik sistemdir ve ülkeler arasındaki ilişkilerin arkasında kolonyal bağların yer aldığını iddia etmiştir. Bu bağlamda göç hareketleri çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru bir akış içerisinde (Wallerstein, 1974).

Micheal Piore 1979 yılında "*İkili İşgücü Piyasası Hipotezi*" adlı makalesiyle kuramını geliştirmiştir. Piore'ye göre göç hareketlerinin arkasında yatan temel sebep ikiye bölünmüş işgücü piyasasıdır, bu piyasalar ise birincil sektör ve ikincil sektör olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil sektörde, ikincil sektöre göre daha yüksek maaş, daha iyi çalışma koşulları ve daha adil bir süreç vardır. İkincil sektörde ise daha kötü çalışma koşulları, daha düşük maaş gibi şartlar mevcuttur. Öte yandan birincil sektörde işler ülkenin yerlileri tarafından yürütülürken, ikincil sektörde ise göçmenler işleri üstlenmektedir. Dolayısıyla birincil sektördeki işler vasıflı-yüksek nitelikli işlerken, ikincil sektördeki işler vasıfsız-niteliksiz işlerdir. Başlıca iki sektöre ayrılan bu piyasaların ayırt edici yanı ise birincil sektörde yüksek işgücü ve sigorta imkanları bulunurken, ikincil sektörde bu imkanların bulunmamasıdır. Son kertede Piore'e göre uluslararası göç hareketleri göçmenlerin hedef ülkelerindeki çekici faktörlerden dolayı gerçekleştiği saptanmaktadır (Piore, 1979).

2.3.4. Yeni göç kuramları

Yeni Göç Kuramları kategorisine göre; göç hareketleri insanlar arasındaki etkileşimle bilgi ağlarının gelişmesiyle, bireylerin göç etme kararı alırken göç sürecine kendilerinin dışında ailelerinin de dahil olup göç etme kararını etkilediğini öne sürmektedir. Bu başlık altında Wolpert (1965), Stark ve Bloom (1985), Guilomoto ve Sandron (2001)'in çalışmaları ele alınabilir.

Julian Wolpert 1965 yılında "*Göç Etme Kararının Davranışsal Yönleri*" adlı makalesiyle, bireylerin göç etme kararlarını davranışsal bir modelle değerlendirmektedir. Buna göre göç hareketi, rasyonel beklenen kararlara göre verilirken, bu karar gerçekleşen nihai karara göre verilmemektedir. Bireylerin arzu ettikleri bir fayda düzeyi vardır ve bireyler göç etme kararlarını bu fayda eşiğinden yararlanarak karşılaştırma yaparak değerlendirirler. Sonuç olarak bireyler kaynak ülke ve hedef ülke arasındaki faydaları kıyaslarlar ve göç etme kararlarını buna göre verirler (Wolpert, 1965).

Stark ve Bloom 1985 yılında "*İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi*" başlığıyla göç kuramlarını öne sürmüşlerdir. Göçöçe yeni ekonomik yaklaşım olarak bilinen bu kurama göre, göç sürecinde tek bir kişinin değil, diğer hane halkında bulunan kişilerin de göç kararında etkili olduğu ve gelir maksimize etmeyi değil bunun yanında riskleri azaltmayı amaçlayan bir bakış açısına sahiptir. Buna göre, göç kararı mikro bireysel düzeyden ziyade makro düzeyde aile ve hane halklarının ortak kararıyla, kolektif bir kararla alınmaktadır. Aile üyeleriyle ortak karar alınan bu kuramda diğerkamlık davranış ilkesinin karar almada etkili olduğu görülmektedir (Stark ve Bloom, 1985.)

Guilomoto ve Sandron'un 2001 yılında geliştirdikleri kurama göre; gelişen göçmen ağları, insanların iletişim ağları ve bağları sayesinde göç maliyetlerini azalmakta ve insanları göçe teşvik etmektedir. Buna göre uluslararası göçler arttıkça, bu göç hareketlilikleri kurumsallaşacak ve git gide artacaktır. Kurumsallaşma arttıkça da devletlerin bu göç akışlarını düzenleme, kontrol etme yönleri zayıflayacaktır. (Guilomoto ve Sandron, 2001).

Yukarıda göç kuramlarına detaylıca yer verdik. Göç kuramlarını hülasa edecek olursak eğer; bireylerin göç etme kararı almasındaki başat etken daha iyi koşullara erişme isteğidir. Bireyler daha iyi şartlara erişebilmek için bulundukları ülkeden göç etmektedirler. Son kertede göçlerin çoğunlukla ekonomik kaygılarla yürütülmesi kapitalist piyasa sistemlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkarken, ekonomik sebeplere vurgu yapan göç kuramlarının diğer kuramlara oranla daha fazla olmasıyla sonuçlandırığı söylenebilir.

3. "First Cow" filmi üzerine sosyolojik bir analiz

3.1. "First Cow" filmi üzerine

Bir sinema filmi olarak 2019 yılında beyaz perdede boy gösteren First Cow filmi Jonathan Reymond'un 2004 tarihli The Half-Life: A Novel adlı romanından uyarlanmıştır. Şu ana kadar uluslararası festivallerde toplam 158 adaylıktan 28 tanesini kazanan filmin 'metacritic'² platformunda elde ettiği 'metascore' puanı 90/100'dür. Filmin yönetmenliğini üstlenen Kelly Reichardt, kitabın yazarı olan Jonathan Reymond ile birlikte senaryonun da yazarlarından biridir. Bununla birlikte filmin başrollerini John Magaro, Orion Lee ve Toby Jones paylaşmaktadırlar.

3.1.1. "First Cow" filminin olay örgüsü

- "Kuşa bir yuva, örümceğe bir ağ, insana dostluk" (Blake, 2018).

First Cow, 1820'li yıllarda Oregon bölgesinde geçen ve drama filmler kategorisinde değerlendirilebilecek bir senaryoya sahiptir bir sinema filmidir. Filmin hikâye seyri ise başkahramanlar üzerinden aktarılmıştır. Filmin başkahramanları "Cookie" ve "King-Luu" bir ormanda karşılaşır. Cookie bir avcı grubunun aşcılığını yaparken King-Luu ise başka bir avcı gruptan kaçmaktadır. Bir süre sonra tekrar bir araya gelen bu iki isim beraber bir iş kurmaya girişirler. Fakat bir işe girişmek için belirli miktarda bir sermaye gerekmektedir. Karakterler ise bu sermayeden yoksundur. Bu yoksunluğu ise yerleşim yeri şefinin ineğinin sütünü çalarak giderilecektir. Filme dair anekdotlara metnin ilerleyen kısımlarında detaylıca yer verilmektedir.

3.1.2. "First Cow" filminin analizi

Bu başlık altında filmin analizi replikler ve görseller üzerinden hem sosyolojik olarak hem de göç kuramları perspektifiyle irdelenecektir.

Filmde geçen "bir yerliye göre iyi İngilizce konuşuyorsun" ifadesinden anlaşılacağı üzere, üzerinde bulundukları kara parçası göç alan bir kara parçasıdır. Alınan göçler sonrasında ise insanların bir tanımlamaya tabi tutulması gerekecektir. Nitekim Zygmunt Bauman, *Kimlik* adlı eserinde bu konuya değinir:

² Metacritic, uluslararası tanınmış sinema eleştirmenlerinin film eleştirilerinin yayınlandığı ve puanlandığı bir platformdur.

“Modern bir devlette yaşayan herkesin bekleyeceği üzere, Polonya’daki nüfus sayım görevlileri de herkesin ait olduğu bir ulusun var olması gerektiği ön kabulüyle yetiştirilmiş ler ve Polonya Devleti sınırları içinde yaşayan herkesten, kendilerini ulusal bakımdan nasıl tanımladıklarına dair bilgi toplamakla görevlendirilmişlerdi (bugün olsa, kişinin ulusal ya da etnik kimliği’ derdik). Görevliler yaklaşık bir milyon vakada başarısız oldular; çünkü o insanlar ‘ulusun’ ne olduğunu ve ‘bir uyruğa sahip olmanın’ ne anlama geldiğini kavrayamamışlardı. ‘Uyruğun’ anlamını açıklamak için girişilen devasa cabalarla birleşmiş para cezası tehditlerinden oluşan baskıya rağmen, inatla kendileri için anlam ifade eden belli cevaplara takılıp kaldılar: ‘Biz yerliyiz’, ‘biz bu yerdeniz’, ‘buralıyız’, ‘buraya aidiz’. Nüfus sayımının yöneticileri sonunda pes etmek zorunda kaldılar ve resmi uluslar listesine ‘yerli’ şıkkını eklediler” (Bauman, 2017).

Bauman’dan hareketle ‘yerli’ mefhumunun aslında bir ‘öteki’ yahut ‘yerli olmayan’ karşısında inşa edildiği söylenebilir. Yani ‘yerli’ mefhumunun dile gelmesi için ‘yerli olmayan’a ihtiyaç vardır. Nitekim Antik Çağ mütefekkirlerinden Anaximandros’a göre “evrendeki her şey zıttıyla var olur”. Bu bağlamda ‘yerli olmayanlar’, ‘yerlinin’ sınırının çizilmesindeki başat karakterlerdir. Binaen ‘yerli olmayanların’, ‘yerli olanlardan’ ayrıştığı nokta ise ikamet edilen ülkeye sonradan gelmekle kazanılan bir kimliktir. Bireylerin ‘yerli olmayan’ kategorisinde değerlendirilmeleri ise çoğunlukla ‘göç’ hareketleriyle icra edilir.

Figowitz ve King-Luu karakterlerinin farklı etnik kökene sahip olmalarına rağmen ortak bir paydada buluştukları ve beraber bir iş kurmaya girişmelerinin sebebi ise Bourdieu’nun ‘Habitus’ mefhumuyla izah edilebilir. Bourdieu’ya göre;

“Habitus kavramı, toplumsal yapı içerisinde bireylerin ait oldukları sosyal sınıf gruplarının diğer aktörleriyle benzer bir biçimde yaşamaya teşvik eden bir kavramdır. Habitus, onu ortaya çıkaran ve geliştiren toplumsal bir güç hareketi tarafından yapılandırılır. Toplumsal yaşamdaki bu yapılanma durumu bireyin farklı sınıfsal yapılarda düzen kurmasına katkı sağlamaktadır” (Bourdieu, 2006).

Bourdieu’dan hareketle Figowitz ve King-Luu karakterlerinin farklı etnik kökene sahip olmalarına rağmen aynı paydada buluşarak bir girişimde bulunmaları, aynı sosyal sınıf içinde yer aldıkları için, yani ait oldukları sosyal sınıfın diğer aktörleriyle benzer bir yaşam biçimine sahip olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Şekil.1. Filmde ilk ineğin, bölgeye ilk geliş anını göstermektedir. Sal benzeri bir nesnenin üzerinde kadrja giren “ilk inek” yerli halkın bakışlarını üzerine çeker.

Şekil 1.

İlk ineğin kadraya girdiği an, sal benzeri bir nesne ile göç hareketinin sonlandığı kısımdı. Ayrıca nehir kenarında oturan şaşkın ‘yerliler’in gözü de ineğin üstündeydi. Yani yerli halk ilk defa canlı bir inek görmekteydi. İneğin bölgeye gelişi ise bölgenin yerleşim yerinin şefinin isteği üzerinedir. Peki, yerli olmayan yerleşim yeri şefinin bu bölgede ne işi vardı?

Yerli olmayan yerleşim yeri şefi figürü aslında sömürgecilik olgusuyla açıklanabilir. Bu bağlamda sömürgecilik olgusuyla yakından ilintili olan ve First Cow’ın açılış sahnesinde beliren ilk ineğin sal benzeri bir nesnede getirilmesi, ‘gemi’ figürüne değinmeyi gerektirir. İnsanlığın icatları arasında ilk sıralara yerleşebilecek kadar önemli olan gemi aracılığıyla yeni kıtalar bulunmuştur. Peki, insanlar neden okyanuslara açılmak istemiştir? Carl Schmitt’in aktardıklarına göre;

“Kim, diye sorar Michelet, okyanusu insanlara ifşa etti? Kim okyanusun bölge ve yollarını keşfetti? Tek kelimeyle: Kim yerküreyi keşfetti? Balina ile balina balığı avcısı! Ve bütün bunları da Kolomb’dan ve büyük patırtı kopartarak buldukları şeyler Kuzey’den, Britanya’dan ve Bask ülkesinden balıkçı kavimlerin de bulduklarından ibaret olan meşhur altın arayıcılarından bağımsız olarak. Michelet bunları söylüyor ve devam ediyor: Bu balina balığı avcıları, beşerî cesaretin en yüksek temsilleridir. Balina balığı olmasaydı avcılar her daim sadece sahile tutunup kalacaklardı. Balina onları okyanuslara çekti ve sahilden bağımsızlaştırdı. Balina vasıtasıyla deniz akıntıları keşfedildi ve Kuzey’deki geçit bulundu. Balina balığı bize yol gösterdi” (Schmitt, 2009).

Balinaların devasa hayvanlar olması hasebiyle etleri ve yağları gibi uzuvları, onları av nesnesi haline getirmiştir. Bu büyük balığın peşinden giden insanlar hem daha çok balina avlamış hem de yeni kıtalar yahut sömürecek yeni karalar keşfetmiştir. Bundan mütevellit geminin icadının insanlığı yüzbinlerce kulaç öteye taşıdığı iddia edilebilir.

Coğrafi keşifler sonrasında kurulan sömürge topraklarının kontrolünü ilgili ülkenin seçtiği liderler kontrol ediyordu. Örneğin İspanyol Krallığının kolonilerinde, İspanyol Krallığı adına kontrolü ‘Criolla’ (Safkan Avrupalı) adı verilen seçkin gruplar sağlıyordu (Anderson, 2020).

Bu bağlamda, filmde yer alan ‘şef’ figürünün de ‘yerli’lere benzememesini Benedict Anderson’un aktardıklarıyla izah edebiliriz. Binaen filmin geçtiği bölgenin göç aldığı söylenebilir. Filmde yer verilen ‘kürk avcıları’nın bu bölgede bulunması ve ‘herkesin yumuşak altının peşinde olması’ gibi faktörler, Lee’nin itme-çekme kuramı çerçevesinde ‘çekici faktörler’ başlığı altında yer alır (Adıgüzel, 2024). Everet Lee’nin göç teorisine göre;

“Çekici faktörler; ekonomik gelişmenin yüksek olduğu yerler, yüksek güvenlik düzeyi ve işgücü piyasasına kolay ulaşılan alanlar, kısaca her anlamda daha iyi hayat koşullarının sağlanması hedef ülkeyi çekici kılmaktadır” (Lee, 1966).

Oregon bölgesine göç eden insanların ekonomik gerekçelerle göç hareketini icra ettikleri söylenebilir. Fakat bu göç hareketlerini modern anlamda ekonomik perspektiften incelemek problemli olabilir. Zira Neo-Klasik Makro ve Mikro Göç Kuramlarında ana argüman istihdam açığıdır. Dolayısıyla filmin geçtiği dönem ve bölgeyi göç kuramlarından biriyle değerlendirmek gerekirse İmmanuel Wallerstein’in “Dünya Sistemleri” kuramıyla değerlendirmenin daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Wallerstein’in kuramına göre;

“Dünya merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayrılmış bir sistemdir. Kültürel ve coğrafi olarak farklı olan yapıya sahip ülkelerde merkez denilen bölgede sermaye yoğunlukta, çevre ise işgücü yoğunluğu olan bölgededir. Merkez bölgeler kapitalist ekonomi içerisinde en çok kazanan ülkedir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan merkez ve çevre ülkeler, tarihsel açıdan kolonyal bağlarla ve sömürgecilik hareketleriyle temellenmiştir” (Özal, 2024).

Aslında Wallerstein'in kuramının baz alınmasındaki başat sebep sömürgecilik bağlantısıdır. Zira Avrupa'dan Amerika Kıtasına yönelen kolonyal hareketler sonrasında göç hareketleri icra ediliyor. Bu noktada kolonyal hareketlerin de göçe yol açtığını ve göç eden grubun arkasından yeni fırsatlara erişmek isteyen başka gruplar geldiğinden de söz edebiliriz. Bu kontekstte Network Ağlar Kuramı'na değinilebilir. Network Ağlar Kuramına göre;

"Göç etmek isteyen bireyler önceden göç eden kişilere ulaşır, onlardan yardım talep eder. Böylelikle göçmenler arasındaki iletişim ağları daimî olarak genişlemektedir" (Özdal, 2024).

İletişim halinde olan bireylerin birbirini etkilediği yahut birbirinden etkilendiği söylenebilir. Böylece yeni fırsat arayışında olan bireyler, daha önce göç etme tecrübesini yaşamış bireylerle iletişime geçerek göç sürecine hazırlık yapabilirler.

Bölgeye gelen ilk ineğin, bölge şefinin isteği üzerine gelmesinden yukarıda söz etmiştik. Aslında şefin; bir inek, bir boğa ve bir buzağı siparişi ettiğini, fakat boğa ve buzağının yolda öldüğü biliniyor. Bu bağlamda göç olgusunda 'mesafe' boyutuna değinmek gerekir. Göç ve mesafe meselesine, Ravenstein'in Göç Kanunları adlı makalesinde ele aldığı boyutuyla değinebiliriz. Ravenstein'e göre, göçmenlerin büyük çoğunluğu sadece kısa mesafelere göç ederler. Zira uzun yollar uzun vakitler alacağından şartlar daha da zorlaşır (Akyıldız, 2016). Filmin kapsadığı dönemin ise teknolojik ilerlemelerin henüz yaşanmadığını, bundan dolayı da insan yahut hayvan ölümlerinin henüz kontrol altına alınamadığı yahut ötelenemediği bir döneme denk düştüğü görülmektedir. İmkanların yetersizliği ise kaçınılmaz olarak uyum sağlamayanların yok olmasıyla neticelenecektir.

Başrol olan Figowitz karakterinin küçük yaşlarda ailesini kaybettiğine değiniliyor. Figowitz "*iş bulmak için yer değiştirmeliyim*". Cümlesiyle çocuk yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kaldığını ima ediyor. Bu bağlamda, tıpkı suça sürüklenen çocuklar gibi 'göçe sürüklenen çocuklar'dan söz edilebilir. Başkarakter Figowitz'in de göçe sürüklenen çocuklar arasında değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Öte yandan karakterin sürekli bir iş arayışı içinde bulunması ise göç etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Figowitz'i göçe sürükleyen sebebin ekonomik olması ise Neo-Klasik Mikro Göç Kuramıyla açıklanabilir. Birey bazında analiz yapılan bu kurama göre;

"Bireyler fayda ve maliyet hesapları yapabilen rasyonel varlıklardır, bundan mütevellit göç ederler" (Özdal, 2024).

Figowitz'in de para kazanmak için göç etmesi bu kuram çerçevesinde değerlendirilebilir. Pek tabii modern anlamda bir kar-maliyet hesabının olup olmadığı ise şaibelidir.

Ayrıca, yapılan keklerin ilk satılışından sonra ortaya çıkan talebe bağlı olarak bir müzayede sahnesi filmde yer almaktadır. Fakat keklerin sayısının az olması arzın düşük olması anlamına gelmektedir. Bu noktada, son keki satmak için fiyat artırımına gidilmesi kapitalist ekonomik sistemin piyasaya ilişkin işleyiş biçimine dair zekice bir gönderme niteliğindedir.

Kasabada yaşayan insan profili oldukça çeşitli ve ilgi çekicidir. Kızılderililer/yerliler, Avrupalılar, Afrikalılar ve Asyalılar olmak üzere farklı coğrafyalarda insanların mevcut olması, bölgenin bir tür göç merkezi haline geldiğinin önemli bir işaretidir. Keza keklerin satışı sırasında ikinci gün talep patlamasıyla karşılaşmakta ve insanlar bir parça kek almak için sıraya girmektedir. Sırada bekleyen kişiler ücreti ne olursa olsun ödemeye hazırdır. Yerli/Kızılderili kıyafeti taşıyan bedenlerin ellerinde kabuğumsu objeler, bir yerliye göre daha klasik giyimli olan bedenlerin ellerinde ise kâğıt parçaları yahut madeni paralar yer almaktadır. Bu noktada, bölgede henüz birlik ve bütünlük bilincinin yakalanamadığı yahut çok kültürlü (Çarpar, 2012) heterojen yapının varlığını koruduğu söylenebilir.

Şekil 2’de başrol Figowitz’in kek satışı sonrası aldığı ödemeleri gösterir. Bu sahnede çeşitli kabuklar, kâğıt parçaları ve madeni paraların birbirine denk olduğu, dolayısıyla heterojen bir yapılanmanın sürdüğü görülmektedir.

Şekil 2.

Filmde yer alan bazı sembollere de değinmek gerekir. Şefin ineğe sahip olması zenginliğe ve sermayeye işaret eden ekonomik bir semboldür. Öte yandan şefin evinde yer alan yerlilerin ise yerliler arasındaki hiyerarşiler piramidinde üst katlarda yer aldığı söylenebilir. Zira hem yerli kadının hem de yerli erkeğin bedenlerinde çokça yer alan kabuğumsu cisimler pahası olan cisimlerdir ve yerlilerin zenginlik yahut sermaye sembolünün kabuğumsu cisimler olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, adı geçen sembollerin aslında ekonomik sermayenin bir çeşit sergilenmesi olarak okunması da söz konusu olabilir. Zira ekonomik sermaye mali kaynakları ifade eden ve parasal değerlerin tümüne denk düşen sermayedir (Bourdieu vd., 2015).

İneğin sütünün çalınmasından sonra ineğin etrafının çitle çevrildiğini görüyoruz. Aslında buradaki çit motifi bir tür sembol olarak okunabilir. Zenginliğin ve sermayenin sembolü olarak çit, mülkiyet meselesiyle de ilişkilidir. Zira çitleme işlemi, Rousseau’nun da işaret ettiği gibi “*Bu bana aittir!*” (Rousseau, 2021) anlamına gelir. Şef ineğin etrafını çitle çevreleyerek olası hırsızlıklardan mülkünü korumayı amaçlamıştır.

Şekil 3’te “ilk inek” bir çitle çevrilmiştir. Yerleşim yeri şefinin bir mülkü olarak inek figürünün, çitleme işlemiyle olası hırsızlıklardan korunması planlanmaktadır.

Şekil 3.

4. Sonuç

İnsanlık var olduğu günden bu yana göç hareketleri gerçekleşmiştir, göçün ve insanlığın tarihinin paralel olarak okunması ise göç olgusunun sürekli ve canlı bir olgu olmasıyla ilişkilendirilebilir, zira göç hareketleri geçmişten bugüne değin sürekli olarak devam etmiştir. Pek tabii her göç biriciktir, bundan mütevellit göç hareketlerinin sebepleri farklılık göstermektedir. Klasik dönem göçleri genellikle doğal sebeplerden, modern dönem göçleri ise ekonomik ve siyasi sebeplerden ve çağdaş göçler ise genellikle ekonomik sebeplerle yahut kaygılarla gerçekleştirilmektedir. Göçlerin değerlendirilmesi yahut göç hareketlerinin dikkat çekmesi ise kitlesel göç hareketleriyle paralel olarak gündeme gelmiştir. Yukarıda detaylıca ele alındığı gibi, 1770'li yıllarda Britanya'da başlayan Sanayi Devrimi ile kırdan kentlere doğru kitlesel akınlar gerçekleşmiştir. Teknoloji ilerledikçe ve bu teknolojik gelişmelere egemen olan yahut sermayeyi elinde bulunduran gelişmiş ülkelere doğru bir akış hali söz konusudur. Bu akış ise çeşitli bağlantılarla söz konusu olabilir. First Cow adlı filmdeki başkarakter Figowitz'in aslında Avrupalı olduğu ama iş bulmak için Amerika kıtasındaki Oregon Bölgesine göç hareketi söz konusudur. Figowitz karakterinin göç ettiği hedef ülke ise Avrupa'nın sömürge geçmişine sahip olan bir bölgedir. Bu bağlamda Figowitz'in göç hareketinin söz konusu bölgeye doğru gerçekleşmesinin sebebinin Avrupa kıtası ve Amerika kıtası arasındaki tarihsel sömürge sistemiyle açıklanabilir. Bu bağlar sayesinde başkarakterin göçü izah edilebilir. Öte yandan adı geçen bölgeye göç hareketlerinin yönelmesi ise ekonomik faktörlerin çekici etkisidir. Bölgede yer alan değerli yer üstü ve yer altı zenginlikleri yeni bir istihdam alanı oluşturduğu için bölgeyi bir tür cazibe merkezi haline getirmiş ve göçleri bölgeye doğru çekmiştir. Figowitz ise bahsi geçen bölgeye çalışmak için göç edenler arasındadır.

Filmin hem senaristlerinden biri olan hem de yönetmeni olan Kelly Reichardt'ın First Cow adlı eseri, modern anlamda göç hareketlerinin ilk örneklerinden bir hikâyedir ve bu hikâyenin, ele aldığı dönemi tüm gerçekliğiyle gözler önüne serdiği iddia edilebilir. Zira Reichardt bu eserinde ekonomik gerekçelerle göç hareketlerine dahil olan iki kişinin üzerinden bir anlatı geliştirmiştir.

Elinizdeki çalışma sosyolojik temelde genel bir okuma sunarken, göç kuramları ile bir çerçeve sunarak değerlendirme sınırlarını belirlemiştir. Bu çalışmanın hazırlanma aşamasında yeterli yayına erişememe gibi bazı kısıtlılıklar yaşanmıştır. Bu kısıtlılıkların giderildiği senaryoda ise birçok perspektiften filmin değerlendirilmesi yapılabilir. Bu çalışma kapsamında incelediğimiz “First Cow” adlı film, ele aldığı olay bakımından ve işlendiği dönem itibarıyla iktisadi bir okumayla incelenmeye uygun olmakla birlikte, toplumsal inşacılık, toplumsal sınıflar ve Marksist bir perspektifle de değerlendirilmeye müsait bir yapıdadır. Son kertede First Cow adlı film üzerinden, sinemayla ilgilenenlerin ve sosyal bilimlerle ilgilenenlerin filmi değerlendirirken birçok malzeme bulabileceği ve başka perspektiflerle bir değerlendirme yapmanın da mümkün olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin. (2017). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa 3.baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Adıgüzel, Y. (2024). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akkağıt, Ş. F. (2022). ARİSTOTELES’TE İNSAN KAVRAMI. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, Article 42.
- Akyıldız, İ. E. (2016). Göç teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *Bursa Uludağ Üniversitesi İİBF. Dergisi*, 35(2), 127-176.
- ALTET, Xavier Barral I, (2006), Sanat Tarihi, Dost Kitabevi
- Aslan, Z. (2020). *Türkiye’de Göç ve Göçmenler: (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri*.
- Berend, I. T., & Çekem, İ. F. (2024). *19. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi*.
- Blake, W. (2018). *Cennet ile Cehennemın Evliliği* (B. Sönmez, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, P., Şannan, D. F., & Berkkurt, A. G. (2015). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*.
- Bourdieu, P., & Tanrıöver, H. U. (2006). *Pratik Nedenler*.
- BOZKURT, Nejat, (1992), Sanat ve Estetik Kuramları, Ara Yayınları
- Cohen, Robin. (1996). Theories of migration. Edward Elgar Publishing
- Çağlar, T. (2018). Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), Article 8.
- Çağlayan, Savaş. (2013). Göç Kavramı Ve Kuramları. *Kent Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir*.
- Çarpar, M. (2012). Çokkültürlü Bir Toplumda Antropolojinin Önemi. *Folklor/Edebiyat*, 18(70), Article 70.
- Çuhadar, C. (2008). Siyaset Kavramının Felsefi Kökenleri. *Dini Araştırmalar*, 10(30), Article 30.
- Diken, Bülent ve Laustsen, Carsten Bagge (2008). Filmlerle Sosyoloji (Çev. Sona Ertekin). Elma - Sib - The Apple Filmi (2017, 17 Ağustos).
- Guilmoto, Christophe. Z., & Sandron, Federic. (2001). The Internal Dynamics Of Migration Networks In Developing Countries. *Population: An English Selection*, 135-164.
- Hardt, M., & Negri, A. (2023). *İmparatorluk* (A. E. Pilgir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- İOM Uluslararası Göç Örgütü. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü.

- Harris, John. R., & Todaro, Michael. P. (1970). Migration, Unemployment And Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Koçal, A. V., & Karasu, M. A. (2024). GÖÇ KURAMLARINDA GÜNCEL BİR YAKLAŞIM: GÖÇMEN İLİŞKİ AĞLARI KURAMI. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(27), 78-97. <https://doi.org/10.53092/duiibfd.1354312>
- Kubiciel-Lodzińska, S., & Ruszczak, B. (2016). The Determinants of Student Migration to Poland Based on the Opolskie Voivodeship Study. *International Migration*, 54(5), 162-174
- Lee, Everett. S. (1966). A Theory Of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lewis, William. Arthur. (1954). Economic Development With Unlimited Supplies Of Labour. *The Manchester School*, 22(2), 139-191.
- Mabogunje, Akin. Ladipo. (1970). Systems Approach To A Theory Of Rural- Urban Migration. *Geographical Analysis*, 2(1), 1-18.
- Massey, Douglas. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories Of International Migration: A Review And Appraisal. *Population And Development Review*, 431-466.
- Nail, T. (2022). *Göçmen Figürü* (D. R. Eşli, Çev.). İletişim Yayınları.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I*, (S. Özge, Çev.). Yayın Odası.
- Nietzsche, F. (2024). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* (A. İnam, Çev.). Say Yayınları.
- Nişanyan, S. (2007). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* (genişletilmiş,gözden geçirilmiş 3.basım). Adam Yayıncılık.
- Ötgün, C. (2008). Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (2)
- Özdal, B. (2024). *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*. Dora Yayınları.
- Palta, m., & Özdal, b. (2020). Kopenhag Okulu'nun güvelik anlayışı bağlamında soğuk savaş sonrası dönemde balkanların güvenliğinin analizi. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), Article 2.
- Petersen, William. (1958). A General Typology Of Migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Piore, Michael. Joseph. (1972). Notes For A Theory Of Labor Market Stratification.
- Ravenstein, Ersnt. Georg. (1885). The Laws Of Migration. *Journal Of The Statistical Society Of London*, 48(2), 167-235.
- Stearns, P. N., & Soysal, N. (2021). *Dünya Tarihinde Sanayi Devrimi*.
- Stouffer, Ssamuel. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility And Distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Sjaastad, Larry. A. (1962). The Costs And Returns Of Human Migration. *Journal Of Political Economy*, 70(5, Part 2), 80-93.
- Stark, Oded., & Bloom, David. E. (1985). The New Economics Of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173-178.
- Wallerstein, Immanuel (1974). *The Modern World-System I Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel. (2000). *The Essential Wallerstein*. New Press. New York
- Wallerstein, Immanuel. (2005). *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, Çev. Ender Abaoğlu, Nuri Ersos, Aramtoplum, İstanbul.
- Wittgenstein, L. (2020). *Tractatus Logico-Philosophicus*.

Wolpert, Julian. (1965). Behavioral Aspects Of The Decision To Migrate. Papers In Regional Science, 15(1), 159-169.

Zelinsky, Wilbur. (1971). The Hypothesis Of The Mobility Transition. Geographical Review, 219-249.

<https://mubi.com/tr/films/220819/player> E.T: 11.11.2024

Summary

The phenomenon of migration, which can be read in parallel with human history, derives from the Latin notion of 'migare', which means resettlement, change of place, temporary or permanent stay, navigation. The reason for the formation of new notions such as migration usually occurs in parallel with the need to explain a new event or phenomenon. As a matter of fact, the fact that people are moving from place to place, and these movements are carried out en masse, calls for attention, and mass mobility, that is, the new conditions created by this mass movement, must also be subject to a definition. Identification is naming, and naming is ultimately a meaning. The definition of mass human movements as migration is actually the meaning of these movements. On the other hand, migration is a phenomenon and the world is determined by facts, so we can consider the world as the sum of facts. The phenomenon of migration, on the other hand, has come to the agenda with mass movements. In this context, the Industrial Revolution can be considered as the beginning of mass migration movements in the modern sense, and we can consider the modern period as a kind of migration age. As a matter of fact, as Thomas Nail points out, 21. it can be argued that the argument that the century will be the century of immigrants is actually behind the fact that the modern world is being shaped by immigration. The Industrial Revolutions that started in Britain in the 1770s and have progressed in various waves until today have shaped the modern world and have continued to shape it until the current period. The industrial revolution corresponds to a global process from its early stages, and this global dimension has also transformed economic relations. In this context, industrializing countries are characterized as developed central countries, while non-industrialized-backward countries are characterized as peripheral countries. In the film First Cow, which determines the axis of this study, the evaluation of the film will be made in connection with the phenomenon of migration, since the main characters are also involved in a migration movement.

Kantil Regresyon Yaklaşımı ile Türkiye'de Yoksulluğun Belirleyicilerinin Analizi¹

Furkan Aksoy², Nuran Bayram Arlı³

Öz

Yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamamasından kaynaklanan ve ekonomik, sosyal ve demografik boyutlarıyla toplumları derinden etkileyen çok yönlü bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Sosyoekonomik özellikler, yaşam koşulları ve toplumsal dinamikler, yoksulluğun bireyler tarafından farklı şekillerde deneyimlenmesine neden olmakta ve bu durum, yoksulluk belirleyicilerinin detaylı bir analizini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma, Türkiye'de yoksulluğun mikro düzeydeki belirleyicilerini araştırmak amacıyla eşdeğer fert başına gelir temeline dayalı olarak kantil regresyon analizleri gerçekleştirmiştir. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan "Hanehalkı Bütçe Anketi" 2019 yılı veri seti kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, yaş arttıkça yoksulluk düzeyinin azaldığını, hanehalkı büyüklüğünün artmasıyla yoksulluk düzeyinin yükseldiğini ve konut büyüklüğünün artmasının yoksulluğu azalttığını göstermiştir. Ayrıca, eğitim düzeyi yüksek bireylerin ve ev sahibi olan hanehalkı reislerinin yoksulluk düzeyinin daha düşük olduğu, soba kullanan bireylerin kalorifer kullananlara göre daha yüksek bir yoksulluk düzeyi yaşadığı tespit edilmiştir. Sağlık hizmetlerine erişimde zorluk yaşayan bireylerin ise daha yüksek bir yoksulluk düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, yoksulluğun karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Eşdeğer fert başına kullanılabilir gelir, Türkiye hanehalkı bütçe anketi, Kantil regresyon analizi.

Jel Kodları: C10, C21, C81.

Analysis of Determinants of Poverty in Turkey with Quantile Regression Approach

Abstract

Poverty is a multifaceted phenomenon that results from individuals' inability to meet their basic needs and deeply affects societies with its economic, social and demographic dimensions. Socioeconomic characteristics, living conditions and social dynamics cause individuals to experience poverty in different ways, which

¹ Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Furkan Aksoy, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID: 0000-0003-0128-0000

³ **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Prof. Dr. Nuran Bayram Arlı, Bursa Uludağ Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, nuranb@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5492-184X

necessitates a detailed analysis of poverty determinants. In this context, this study has conducted quantile regression analyses based on income per equivalent individual to investigate the micro-level determinants of poverty in Turkey. The "Household Budget Survey" 2019 data set prepared by the Turkish Statistical Institute was used in the study. The findings show that the poverty level decreases with increasing age, the poverty level increases with increasing household size, and the increase in housing size reduces poverty. In addition, individuals with higher levels of education and heads of households who are homeowners have lower levels of poverty, while individuals who use stoves experience higher levels of poverty than those who use central heating. Individuals who have difficulty in accessing health services have a higher poverty level. These findings emphasize that poverty should be considered as a complex and multidimensional phenomenon.

Keywords: Poverty, Disposable income per equivalent household, Turkey household budget survey, Quantile regression analysis.

JEL Codes: C10, C21, C81.

1. Giriş

Yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde gelir ya da kaynak yoksunluğu yaşadığı, küresel bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Dünya Bankası'na göre, 2021 itibarıyla dünya genelinde yaklaşık 719 milyon insan günlük 2,15 doların altında bir gelirle yaşamaktadır ve bu durum, özellikle düşük gelirli ülkelerde yaşam koşullarını derinden etkilemektedir (World Bank, 2022). Yoksulluk, dar anlamda bireylerin temel gereksinimlerini karşılayamaması, geniş anlamda ise sosyo-kültürel açıdan mahrumiyet şeklinde tanımlanabilir (Arslan ve Ayhan, 2017). Yoksulluk sadece ekonomik bir sorun olarak değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, barınma ve sosyal eşitlik gibi diğer temel hakları da doğrudan etkileyen bir sosyal adaletsizlik kaynağıdır (Sen, 1999). Özellikle pandemi, iklim değişikliği ve çatışma gibi küresel krizlerin etkisiyle, yoksulluğun önlenmesi için sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden biri olan Yoksulluğa Son'un gerçekleştirilmesi her zamankinden daha kritik hale gelmiştir (United Nations, 2023). Bu bağlamda, yoksulluğun nedenleri, etkileri ve çözüm yolları üzerinde daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli kaynaklardan yoksun olması durumu şeklinde tanımlanmıştır (Yıldırım, 2011). Bu tanım, yoksulluğun sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal yoksulluk, insan haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyinin altında, maddi yönden tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumu olarak ifade edilir ve kültürel boyutlarını da içerdiğini göstermektedir.

Bir başka tanıma göre, yoksulluk, bireylerin yaşaması için gerekli olan mal ve hizmetlere sahip olamaması olarak tanımlanabilir (Yaşar ve Taşar, 2019). Bu yaklaşım, yoksulluğun temel ihtiyaçların karşılanamamasıyla doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, yoksulluk, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olamayan kişilerin durumu olarak da tanımlanır (Karayılmazlar ve Güler, 2015). Bu farklı tanımlar, yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğunu ve ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik unsurları içerdiğini göstermektedir.

Yoksulluk, küresel bir sorun olarak farklı şekillerde tanımlanmakta ve çeşitli türleriyle incelenmektedir. Literatürde genellikle altı temel yoksulluk türü öne çıkmaktadır: mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, objektif (nesnel) yoksulluk, subjektif (öznel) yoksulluk, insani yoksulluk ve gelir yoksulluğu. *Mutlak Yoksulluk*, bireyin temel yaşam ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunu ifade eder ve biyolojik varlığını sürdürebilmek için gerekli minimum gelir düzeyine odaklanmaktadır (Field, 1983). *Göreceli Yoksulluk*, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılasa da, toplumun genel refah düzeyinin altında bir yaşam sürmesi ve sosyal hayata tam katılım sağlayamaması durumunu

göstermektedir (Şenses, 2001). *Objektif (Nesnel) Yoksulluk*, yoksulluğun somut ve ölçülebilir nedenlerini analiz eder ve gelir, tüketim maliyetleri gibi nesnel verilere dayanmaktadır (Uğurlu, 2021). *Subjektif (Öznel) Yoksulluk*, bireylerin kendi algılarına dayanarak yoksul olup olmadıklarını değerlendiren bir yaklaşım şeklinde ele alınmaktadır (Kutluca, 2012). *İnsani Yoksulluk*, bireylerin maddi yoksunluğun yanı sıra, eğitim, sağlık ve sosyoekonomik olanaklardan mahrum kalma durumu olarak ifade edilmektedir (Aktaş, 2019). *Gelir Yoksulluğu* ise, bireyin hayatını sürdürebilmesi için gerekli gelir seviyesinin altında kalması durumu şeklinde değerlendirilmektedir (Köse, 2009).

Bu çalışma, görel yoksulluğu ele alarak bireylerin toplumun genel refah düzeyiyle kıyaslandığında yaşam standartlarının altında kaldığı durumları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Görel yoksulluk, sadece temel ihtiyaçları karşılamayı değil, bireylerin toplumsal hayata tam katılım sağlayıp sağlayamadığını da dikkate alır. Bu yönüyle, toplum içindeki eşitsizlikleri ve sosyal dışlanmayı anlamak için önemli bir kavramdır (Ertürk, 2010). Çalışmada bu çerçevede görel yoksulluk kavramı kullanılarak kantil regresyon analizi kullanılarak detaylı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın temel araştırma hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H1: Görel yoksulluk düzeyi, sosyo-demografik değişkenler tarafından etkilenmektedir.

2. Literatür araştırması

Literatürde yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda kimlerin yoksul olduğu, yoksulluğun belirleyicilerinin neler olduğu ya da yoksulluğun neden olduğu faktörler bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sıklıkla ele alınan araştırma konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmaların çoğu yoksulluğu, mikro düzeyde nitel seçim modelleri kullanarak ve azda olsa en küçük kareler metodu kullanarak analiz etmişlerdir.

Türkiye’de yoksulluk üzerine yapılan araştırmalar, yoksulluğun tanımlanma biçiminden kaynaklanan yöntemsel farklılıklar nedeniyle çeşitli yaklaşımlar içermektedir. Çoğu çalışma, ülkedeki yoksul bireylerin sayılarını ve sosyoekonomik profillerini değerlendirmek için statik ve tek boyutlu yöntemlere dayanmaktadır (Kızılgöl, 2009; Demir Şeker, 2011; Acar, 2014; Şahin ve Kılıç, 2021). Literatürde yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda kantil regresyon analizine dayalı sınırlı sayıda makaleye rastlanırken, Türkiye’de bu yöntemin henüz yeterince kullanılmadığı görülmektedir (Van, 2022).

Wright 1996 yılında yaptığı çalışmasında İngiltere’nin 1968-1986 yıllarına ilişkin 19 yıllık “*Hanehalkı Harcama Anketi*” verilerini kullanarak mutlak ve görel yoksulluğu belirlemek için uygulamalar gerçekleştirmiştir. Çalışmada mutlak ve görel yoksulluğu %40, %50 ve %60 olarak üç farklı oranda standartlaştırılmış ve standartlaştırılmamış yoksulluk oranları şeklinde ele alarak açıklamıştır. Uygulamada, birleşik etmenler “*direkt standartlaştırma*” ile “*kayma paylaşım analizleri*” yöntemleri kullanılarak analizler yapılmıştır. Analizde hanehalkı yapısı ile yoksulluk arasında bir ilişkinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1986 yılı, 1968 yılına kıyasla görel yoksulluk oranında artışların olduğu görülürken; mutlak yoksullukta ise azalışlar görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır (Wright, 1996).

De Silva (2008) çalışmasında Araştırma, Sri Lanka Entegre Anketi (SLIS) verilerine dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Yoksulluk profili, Foster-Greer-Thorbecke (FGT) endeksine dayalı olarak üç farklı ölçütle (yoksulluk oranı, ortalama yoksulluk açığı ve karesel yoksulluk açığı) oluşturulmuştur. Yoksulluğun ekonomik ve demografik faktörlerle ilişkisi, lojistik regresyon ve kantil regresyon yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Kantil regresyonda bağımlı değişken, toplam hane tüketiminin hane büyüklüğüne bölünmesiyle hesaplanan hane başına reel tüketim olarak

tanımlanmıştır. Tüketim, gelir yerine tercih edilmiştir, çünkü tüketim refahı daha iyi yansıtan bir gösterge olup gelirdeki dalgalanmalara ve raporlama hatalarına daha az maruz kalmaktadır. Bu değişken, logaritmik formda modellenmiş ve farklı bölgesel yoksulluk eşikleri uygulanmıştır. Bulgular, eğitim seviyesi, iş durumu ve hane büyüklüğü gibi faktörlerin yoksulluk üzerinde önemli etkiler yarattığını ortaya koymuştur.

Lacalle-Calderon vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada kantil regresyonunun bağımlı değişkenleri yoksulluğun iki temel ölçüsü üzerinden oluşturulmuştur. İlk olarak, yoksulluk başlık oranı (poverty headcount ratio), günlük 1,25 ABD doları yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı olarak hesaplanmıştır. Bu oran, bir ülkedeki yoksulluğun yaygınlığını (incidence) ölçmek için kullanılmıştır. İkinci olarak, yoksulluk açığı oranı (poverty gap ratio), ortalama bir yoksul bireyin geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkın yüzdesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu ölçüt, yoksulluğun derinliğini (depth) değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Her iki ölçüt de Dünya Bankası'nın 2005 yılı satın alma gücü paritesine göre belirlenen 1,25 ABD doları uluslararası yoksulluk sınırına dayandırılmıştır. Bu değişkenler, kantil regresyon analizlerinde bağımlı değişken olarak kullanılmış ve farklı yoksulluk düzeylerini temsil eden kantiller aracılığıyla analiz edilmiştir.

Peng vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada, Hong Kong'daki yoksulluğun belirleyicilerini incelemek için 2015 Yoksulluğu Azaltma Panel Araştırması verilerini kullanmıştır. Lojistik regresyon, hanelerin yoksulluk sınırının altında (geliri, medyan hane gelirinin %50'sinden az) olup olmadığını belirlemek için kullanılmıştır. Kantil regresyon ise bu faktörlerin yoksulluk spektrumundaki farklı seviyelerdeki etkilerini analiz etmek için uygulanmıştır. Yoksulluk seviyesi, hane gelirinin yoksulluk sınırına oranı (I/P) ile sürekli bir değişken olarak ölçülmüştür.

Garza-Rodriguez vd., (2021) çalışmasında, Meksika'daki yoksulluğun belirleyicilerini incelemek için kantil regresyon modeli kullanmış ve yoksulluk spektrumundaki farklılıkları analiz etmiştir. Araştırmada, yoksulluğun derecesini farklı gelir gruplarına göre detaylı bir şekilde incelemek için bağımlı değişken olarak I/P oranı kullanılmıştır. Çalışmada derin yoksulluk ve aşırı yoksulluğun meydana gelmesinde hane bazında güney bölgelerde yaşama, yerli bir aksan konuşabilmek ve yaşça büyük olmak gibi belirleyicilerin önemli olduğu sonucu ulaşılmıştır.

Van (2022) çalışmasında 2019 yılı TÜİK "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" verilerini kullanarak Türkiye'de yoksulluğun mikro düzeyde belirleyicilerini incelemek için kantil regresyon analizi yöntemini kullanmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak I/P oranı kullanılmıştır. Bu oran, hane halkının eşdeğer kişi başına düşen gelirinin yoksulluk sınırına bölünmesiyle hesaplanmıştır. Sonuçlar, eğitim düzeyinin artmasının, yoksulluğun tüm kategorilerinde azaltıcı bir etki yarattığı sonucunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, hane büyüklüğünün artışı, yoksulluk derinliğini artıran önemli bir faktör olarak belirlenmiştir. Ayrıca, belirli coğrafi bölgelerde yaşayan haneler, diğer bölgelere göre daha derin yoksulluk içinde bulunmuştur.

3. Yöntem

3.1. Veri seti ve değişkenler

Bu çalışmada, göreceli yoksulluğun belirleyicilerini analiz etmek amacıyla kantil regresyon yöntemi kullanılmış ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılına ait "Hanehalkı Bütçe Anketi (HBA)" veri setinden elde edilen mikro düzeydeki veriler değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada kullanılan *bağımlı değişken*, hanehalkı yıllık eşdeğer fert başına kullanılabilir gelir olarak tanımlanmıştır. Hanehalkı bireylerinin haneye getirdiği ilave harcamalar, bireylerin demografik

özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Buna bağlı olarak, hanehalkı bireylerinin sayısı, yaşları ve cinsiyetleri değiştiğinde yoksulluk sınırı da farklılaşmaktadır. Her bireyin yaş ve cinsiyet farklılıklarına bağlı olarak haneye sağladığı gelir ve yüklediği harcama farklı olduğundan, hanehalklarının kaç yetişkin bireye karşılık geldiğini belirlemek amacıyla eşdeğerlik ölçeği kullanılmaktadır. Eşdeğer fert ölçeği, hanehalkı içindeki çocuk ve yetişkin bireylerin farklı yaş gruplarını standart bir forma dönüştürerek, farklı hanehalkları arasında eşit seviyede karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanımaktadır. Eşdeğerlik ölçeği olmaksızın, aynı gelire sahip farklı haneler karşılaştırıldığında, hanehalkı büyüklüğü küçük olan bir hanenin refah seviyesinin, daha büyük bir haneye kıyasla daha yüksek olması beklenmektedir (Gürsel vd., 2000; Şengül ve Cefri, 2010; Karıcı, 2017).

Eşdeğer fert başına ortalama kullanılabilir gelir hanehalkı toplam gelirinin eşdeğer büyüklüğüne bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu çalışmada yenilenmiş OECD eşdeğerlik ölçeğinden faydalanılmıştır. Bir hanenin eşdeğer fert başına kullanılabilir geliri aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Gürsel vd. 2000):

$$\text{Eşdeğer Fert Başına Gelir} = \frac{HG}{[1 + (0.5 * (BY)) + 0.3 * (KY)]} \quad (1)$$

Eşitlikde yer alan *HG*, hanehalkı gelirini; *BY*, yaşı 14 ve daha yukarıda olan bireylerin sayısını; *KY* ise yaşı küçük olan bireylerin sayısını ifade etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi göreceli yoksulluk analizi, eşdeğer fert başına gelir üzerinden hesaplanmaktadır. Bu çalışmada, göreceli yoksulluk sınırı, eşdeğer fert başına gelirin medyan değerinin %50'si olarak belirlenmiş ve bu sınırın altında yer alan bireyler yoksul olarak tanımlanmıştır (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53841> (Erişim: 22.10.2024). Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası standartlar da bu yöntemi benimsemektedir. Çalışma kapsamında, eşdeğer fert başına gelirdeki azalışın yoksulluğu artırdığı, artışın ise yoksulluğu azalttığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çalışmada kullanılan *bağımsız (açıklayıcı) değişkenler* Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Bağımsız Değişkenler ve Tanımları

Değişkenler	Tanım
Hanehalkı Reisinin Cinsiyeti	Kadın
	Erkek
Hanehalkı Reisinin Medeni Durumu	Bekar
	Evli
Hanehalkı Reisinin Yaşı	Sürekli değişken
Hanehalkı Büyüklüğü	Sürekli değişken
Konut Büyüklüğü	Sürekli değişken
Hanehalkı Reisinin Eğitim Durumu	Bir okul bitirmedi
	İlköğretim
	Ortaöğretim
Konut Durumu	Yükseköğretim
	Ev sahibi
	Kiracı
Isınma Durumu	Soba (odun, kömür vb)
	Kalorifer
Ulaşım Kolaylığı	Zor
	Kolay
Sağlık Merkezlerine Ulaşım	Zor
	Kolay
Eğitim Hizmetlerine Ulaşım	Zor
	Kolay

Tablo 1, çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlerin tanımlamalarını ve ölçüm yöntemlerini özetlemektedir. Bu değişkenler, göreceli yoksulluğu etkileyebileceği varsayılan demografik, ekonomik ve sosyal faktörlerden oluşmaktadır. Analiz kapsamında, her bir değişkenin göreceli yoksulluk üzerindeki etkisi kantil regresyon yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bağımsız değişkenlerin seçiminde, literatürde yoksullukla ilişkili olduğu belirlenen değişkenler dikkate alınmıştır. Çalışmada, bu değişkenlerin yoksulluk üzerindeki etkileri hem genel hem de kantil düzeylerinde incelenmiştir.

3.2. Kantil regresyon

Kantil regresyon, doğrusal regresyonun hata terimlerinin normal dağılım varsayımını ihlal eden durumlar için geliştirilmiş dirençli bir yöntem olarak ele alınmaktadır (Chen, 2005; Buchinsky, 1998). Kantil regresyonun temel mantığı, bağımlı değişkenin koşullu kantillerini bağımsız değişkenlerin bir fonksiyonu olarak modellemektir. Geleneksel regresyon, bağımlı değişkenin koşullu ortalamasına odaklanırken, kantil regresyon farklı kantil düzeylerindeki değişimleri inceleyerek daha esnek bir yapı sunmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle, bağımlı değişkenin dağılımı üzerindeki bağımsız değişkenlerin etkilerini anlamada yaygın olarak kullanılmaktadır (Hao ve Naiman, 2007). Koşullu kantil fonksiyonları, hata terimlerinin mutlak değerlerini minimize ederek tahmin edilmekte ve böylece bağımlı değişkenin dağılımının tüm noktalarında açıklayıcı değişkenlerin etkisini ortaya koymaktadır. Kantil regresyon, değişen varyans ve uç değerlerin olduğu veri setlerinde güçlü ve esnek bir analiz yöntemi olarak kabul edilmektedir (Koenker ve Hallock, 2001; Koenker, 2005; John ve Nduka, 2009). Kantil regresyonunda, x verildiğinde, y_i 'nin p 'ninci kantildeki koşullu dağılım fonksiyonu denklem 2'de verilmiştir.

$$Q^{(p)}(y_i|x_i) = \beta_0^{(p)} + \beta_1^{(p)}x_i \quad (2)$$

Bu çalışmada göreceli yoksulluğu ifade eden eşdeğer fert başına gelir ile demografik özellikler arasındaki ilişkiyi daha iyi görebilmek için %10, %25, %50, %75 ve %90'lık kantil düzeyleri kullanılmıştır. Çalışmada verilerin analiz edilmesinde IBM SPSS 26 paket programı kullanılmıştır.

4. Bulgular

Çalışma toplamda 11.126 birey üzerinden yürütülmüştür. Çalışmaya katılan bireyler 18-98 yaş aralığında yer almaktadır. Hanehalkı reisinin ortalama yaşı 53,04±15,68 (ortalama ± standart sapma)'dır. Hanehalkı büyüklüğü 1-13 kişi aralığında olup ortalama 3,36±1,75'tir. Konut büyüklüğü ise 10-430 m² aralığında olup ortalama 108,34±35,09'dur. Diğer değişkenlere ait frekans değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Betimsel İstatistikler

Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	3490	31,4
Erkek	7636	68,6
Medeni Durum		
Bekar	2610	23,5
Evli	8516	76,5
Eğitim Durumu		
Bir okul bitirmedi	1897	17,1
İlköğretim	5645	50,7
Ortaöğretim	1685	15,1
Yükseköğretim	1899	17,1
Konut Durumu		
Ev sahibi	6900	62,0
Kiracı	4226	38,0
Isınma Durumu		
Soba (odun, kömür vb)	5070	45,5
Kalorifer	6056	54,5
Ulaşım Kolaylığı		
Zor	2601	23,4
Kolay	8525	76,6
Sağlık Merkezlerine Ulaşım		
Zor	2817	25,3
Kolay	8309	74,7
Eğitim Hizmetlerine Ulaşım		
Zor	2337	21,0
Kolay	8789	79,0

Tablo 2 incelendiğinde hanehalkı reisinin %31,4'ünün kadın, %68,6'sının da erkek olduğu, %76,5'inin evli, %50,7'sinin ilköğretim mezunu ve %62'sinin ev sahibi olduğu görülmektedir. Ayrıca, çalışmaya katılanların %45,5'i soba ile ısındığını, %23'ü merkeze ulaşımın zor olduğunu, %25,3'ü sağlık merkezlerine ulaşımının zor olduğunu, %21'i de eğitim hizmetlerine ulaşımının zor olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın bu aşamasında En Küçük Kareler (EKK) ve farklı kantil düzeylerine ilişkin parametre tahminleri gerçekleştirilmiş ve Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Farklı Kantil Düzeylerine İlişkin Parametre Tahminleri

Parametreler	EKK	q=0,10	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=0,90
Kesme	35154,120**	13126,608**	17961,267**	22560,968**	29448,326**	35024,588**
Yaş	76,161**	64,581**	53,280**	83,747**	125,471**	117,869**
Hanehalkı Büyüklüğü	-2954,88**	-1399,769**	-1716,328**	-2064,826**	-2633,814**	-3133,153**
Konut Büyüklüğü	132,572**	44,243**	58,872**	82,025**	122,414**	196,821**
Cinsiyet (Kadın) ¹	-390,508	417,241	468,783	482,612	-143,259	-58,654
M Durum (Bekar) ²	-1056,225	-794,811**	41,247	981,993	902,071	3457,773**
Eğitim1 (Bir okul bitirmeyen) ³	6919,530**	-3372,040**	-4099,946**	-5620,947**	-7439,427**	-10285,146**
Eğitim2 (Yükseköğretim) ⁴	-23759,500**	8339,100**	12623,408**	20807,442**	28613,874**	40031,859**
Konut Durumu (Ev sahibi) ⁵	-3889,154**	2400,588**	2501,180**	2659,314**	2883,062**	4213,348**
Isınma (Soba) ⁶	9407,627**	-5578,078**	-6187,522**	-7982,916**	-10539,187**	-12478,536**
Ulaşım (Zor) ⁷	-788,261	-43,092	-436,679	-958,239	-328,925	-977,041
Sağlık Merkezine Ulaşabilme (Zor) ⁸	2643,627**	-745,568	-1795,846**	-2182,039**	-3198,758**	-3044,081
Eğitim Hizmetlerine Ulaşabilme (Zor) ⁹	-63,235	-775,491	416,330	514,096	390,554	2190,968
R ² – Pseudo R ²	0,306	,163	,189	,218	,260	,280
White Testi	2,475414**					
Jarque-Bera Testi	4423904**					

Notlar: **p < 0,000. **Referans kategorileri:** ¹ Erkek; ² Evli; ³ Diğer (İlköğretim, Ortaöğretim, Yükseköğretim); ⁴ Diğer (Bir okul bitirmeyen, İlköğretim, Ortaöğretim); ⁵ Kiracı; ⁶ Diğer (Kalorifer, Klima); ⁷ Kolay; ⁸ Kolay; ⁹ Kolay.

Daha önce de belirtildiği gibi Kantil regresyon sabit varyans ve normal dağılım ihlali sonucunda kullanılmaktadır. White testi sonucuna göre $p < 0,000$ olduğu için EKK yöntemi ile tahmin edilen modelde değişen varyans problemi olduğu elde edilmiştir. Normal dağılım için kullanılan Jarque - Bera testinde de $p < 0,000$ olarak bulunmuştur. Buna göre EKK yöntemi ile tahmin edilen modelde hata terimlerinin normal dağılmadığı tespit edilmiştir.

Modelde eşdeğer fert başına gelir bağımlı değişkeni dikkate alınarak hem EKK'ya göre hem de farklı kantil düzeylerine göre tahmin edilmiştir. Elde edilen parametre tahminleri Tablo 3'te sunulmuştur. EKK'nin parametreleri, kantil regresyonunun sonuçlarıyla karşılaştırmak için ilk sütunda sunulmuştur. Buna göre tüm kantil düzeylerinde cinsiyet, merkeze ulaşım ve eğitim hizmetlerine ulaşım değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

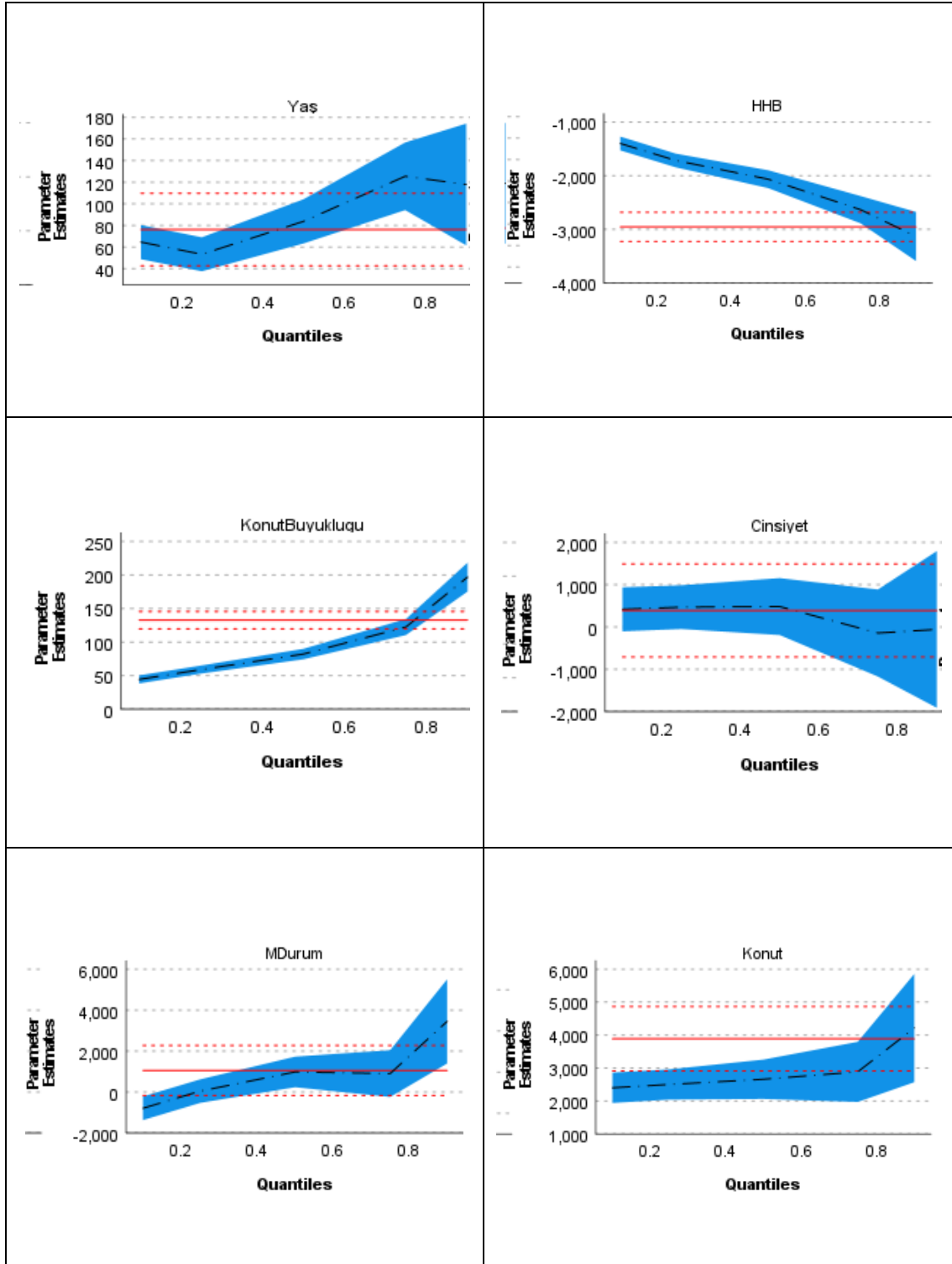
Hanehalkı reisine ait yaşın gelir ile açıklanan yoksulluğa etkisi, tüm kantil düzeylerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre yaş arttıkça yoksulluğun azaldığını söylemek mümkündür.

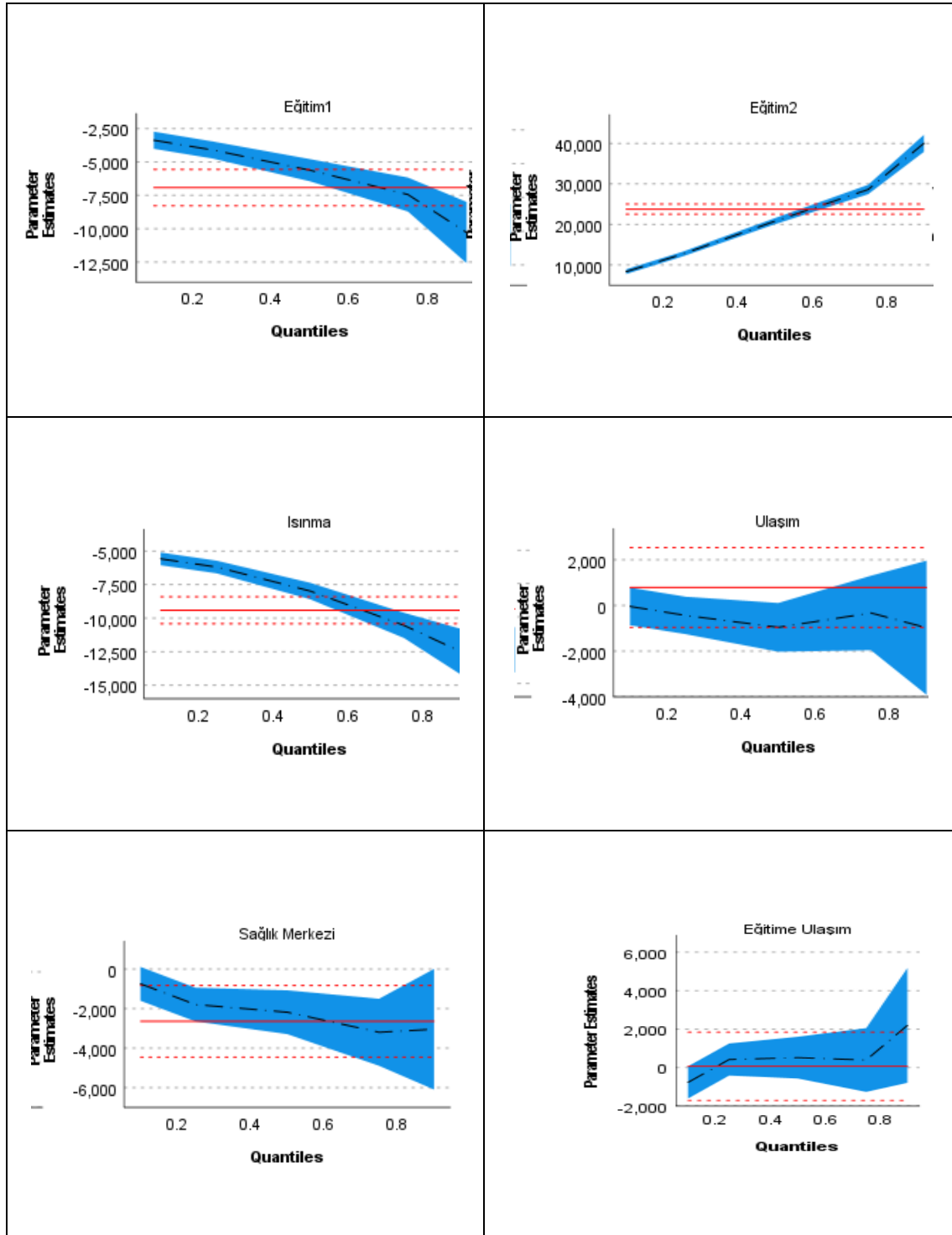
Hanehalkı büyüklüğü değişkeni dikkate alındığında, tüm kantil düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca hanehalkı büyüklüğü değişkeninin yoksulluğa etkisi ise, tüm kantil düzeylerinde negatif yönde artarak devam etmektedir. Bu bulguya göre, hanedeki birey sayısı arttığında gelir azalmakta yani yoksulluk daha fazla hissedilmektedir.

Hanehalkı reisinin ikamet ettiği konutun büyüklüğünün gelir ile açıklanan yoksulluğa etkisi, tüm kantil düzeylerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte medeni durum dikkate alındığında, hanehalkı reisinin bekar olma durumu yalnızca en düşük ve en yüksek kantil düzeylerini gösteren iki farklı kantil ($q=0,10$ ve $q=0,90$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Geliri en düşük yani yoksulluğu en fazla yaşayan bekar bireyler arasındaki ilişkinin negatif yönde olduğu ($q=0,10$), buna karşın geliri en fazla olan yani yoksulluğu en az yaşayan bekar bireyler arasındaki ilişkinin de pozitif yönde olduğu ($q=0,90$) görülmüştür. Herhangi bir okuldan mezun olmayan hanehalkı reisinin gelir ile açıklanan yoksulluğa etkisi, tüm kantil düzeylerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yükseköğretim mezunu olan hanehalkı reisinin ise gelir ile açıklanan yoksulluğa etkisi, tüm kantil düzeylerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Herhangi bir okulu bitirmeyen bireyler yoksulluğu daha fazla hissederken; yükseköğretimi bitiren bireyler ise yoksulluğu daha az hissetmektedir.

Ev sahibi olan hanehalkı reisinin gelir ile açıklanan yoksulluğa etkisi, tüm kantil düzeylerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre ev sahibi olan hanehalkı reisinin ev sahibi olmayanlara göre daha az yoksul olduğunu söylemek mümkündür. Isınma aracı olarak sobayı tercih eden hanehalkı reisinin gelir ile açıklanan yoksulluğa etkisi, tüm kantil düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Isınma aracı olarak sobayı tercih eden bireylerde yoksulluğun etkileri tüm kantil düzeylerinde negatif yönde artarak devam etmektedir. Hanehalkı reisinin konutuna ilişkin sağlık hizmetlerine ulaşımının zor olmasının üç farklı kantil ($q=0,25$, $q=0,50$ ve $q=0,75$) düzeylerinde yoksulluğa etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu etki negatif yönde ve artarak devam etmektedir.

Şekil 1'de çalışmada kullanılan değişkenlerin her biri için tahmin edilen kantil regresyon sonuçlarının grafiksel olarak gösterimi sunulmuştur.

Şekil 1. Kantil Regresyon Tahminlerinin Grafikleri

Not: Yaş: Hanehalkı Reisinin Yaşı; HHB: Hanehalkı Büyüklüğü; KonutBuyuklugu: Konut Büyüklüğü; Cinsiyet: Hanehalkı Reisinin Cinsiyeti; MDurum: Hanehalkı Reisinin Medeni Durumu; Konut: Konut Durumu; Eğitim1: Hanehalkı Reisinin Herhangi Bir Okuldan Mezun Olmadığı; Eğitim2: Hanehalkı Reisinin Yüksek Öğretim Düzeyine Sahip Olduğu; Isınma: Isınma Durumu; Ulaşım: Ulaşım Kolaylığı; Sağlık Merkezi: Sağlık Merkezlerine Ulaşım; Eğitime Ulaşım: Eğitim Hizmetlerine Ulaşım

Şekil 1’de yer alan mavi gölgeli alanlar, kantil regresyon parametre tahminlerinin %95 güven aralıklarını göstermektedir. Benzer şekilde kırmızı yatay çizgiler, EKK yöntemine ilişkin parametre tahminlerini gösterirken; kırmızı kesikli çizgiler ise, EKK yöntemine ilişkin güven aralıklarını göstermektedir. Kantil regresyon tahmin sonuçları ile EKK tahmin sonuçları birbiriyle kıyaslandığında tutarlılığın yalnızca iki değişkende (cinsiyet ve eğitim hizmetlerine ulaşım) yüksek olduğu Şekil 1’de görülmektedir. Özetle, kantil regresyon tahmin sonuçlarının EKK yöntemi tahmin sonuçlarına kıyasla daha tutarlı ve daha robust (sağlam) sonuçlar verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

5. Tartışma ve sonuç

Türkiye özelinde hanehalkı yoksulluğunu etkileyen belirleyicilerin neler olduğunu saptamak için TÜİK tarafından açıklanan HBA veri seti kullanılarak yapılan analizler sonucunda tüm kantil düzeylerinde cinsiyet, merkeze ulaşım ve eğitim hizmetlerine ulaşım değişkenlerinin yoksulluğa etkisi bulunmamıştır. Bunun yanı sıra, modelde kullanılan diğer değişkenler arasında hanehalkı reisinin yaşının büyük olması, bekar olması, eğitim düzeyinin yüksek olması, hanede yaşayan kişi sayısının az olması, konut büyüklüğünün fazla olması, konut sahibi olması, ısınma aracı olarak kalorifer kullanması ve sağlık hizmetlerine ulaşmanın kolay olması hanehalkının yoksul olma durumunu azaltan değişkenler olarak bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre hanehalkı reisinin yaşı arttıkça gelirinin de arttığı, dolayısıyla yoksulluğun azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bulgular Canbay ve Selim (2010), Kızılgöl (2012), Evcim vd. (2020) ve Garza-Rodriguez vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da elde edilmiştir. Bunun yanı sıra, hanede yaşayan kişi sayısı artış gösterdiğinde hanenin yoksulluğu daha derin yaşamasına yol açtığı bulgusu De Silva (2008), Lekobane ve Seleka (2017) ve Van (2022)’ın çalışmalarıyla uyumlu bulunmuştur.

Türkiye’de hanehalkı yoksulluğunu lojistik regresyon modeliyle inceleyen Karcı’nın (2017) çalışmasında, konut büyüklüğü ile yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, daha büyük konutlarda yaşayan hanelerin yoksulluk düzeyleri daha düşük olarak değerlendirilmiştir. Garza-Rodriguez vd. (2021) tarafından Meksika’daki yoksulluğun belirleyicileri üzerine yapılan çalışmada da benzer sonuç bulunmuştur. Bu sonuçlar, bizim çalışmamızın bulgularıyla da paralellik göstermiştir.

Çalışmada geliri en düşük yani yoksulluğu en fazla yaşayan bekar bireyler arasındaki ilişkinin negatif yönde olduğu ($q=0,10$), buna karşın geliri en fazla olan yani yoksulluğu en az yaşayan bekar bireyler arasındaki ilişkinin de pozitif yönde olduğu ($q=0,90$) sonuçlarına ulaşılmıştır. Buna göre geliri en düşük olan bekar hanehalkı reislerinin, evli hanehalkı reislerine göre yoksulluğu daha az hissettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer sonuç Garza-Rodriguez vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada da elde edilmiştir.

Çalışmada eğitim düzeyinin artması herhangi bir okuldaki mezun olmayan bireylere göre yoksulluğu azaltıcı bir etki gösterdiği ve eğitim düzeyi arttıkça bu etkinin şiddetinin de paralel olarak arttığı sonucu elde edilmiştir. Sonuç olarak eğitilmiş olmanın yoksul olma üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç, Garza-Rodriguez vd. (2021) ve Van (2022)’nın çalışmasıyla da uyumlu bulunmuştur.

Yapılan analiz sonucunda kiracı olanların ev sahibi olanlara göre; ısınma aracı olarak sobayı kullanan bireylerin, kaloriferi kullananlara göre daha fazla yoksul olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte yapılan çalışmada sağlık hizmetlerine ulaşımının zor olduğunu belirten hanehalkı reisinin

yoksulluk düzeyinin fazla olduğu, sağlık hizmetlerine ulaşımının kolay olduğunu belirten hanehalkı reisinin yoksulluk düzeyinin ise az olduğu sonuçları elde edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda kiracı olanların ev sahibi olanlara göre; ısınma aracı olarak sobayı kullanan bireylerin, kaloriferi kullananlara göre daha fazla yoksul olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte yapılan çalışmada sağlık hizmetlerine ulaşımının zor olduğunu belirten hanehalkı reisinin yoksulluk düzeyinin fazla olduğu, sağlık hizmetlerine ulaşımının kolay olduğunu belirten hanehalkı reisinin yoksulluk düzeyinin ise az olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, kullanılan veri seti 2019 yılına ait olduğundan, son yıllarda ekonomik ve sosyal koşullarda meydana gelen değişiklikler analiz kapsamına alınmamıştır. Bu durum, bulguların güncel dinamikleri tam anlamıyla yansıtmasını zorlaştırabilir. Türkiye gibi ekonomik ve sosyal çeşitliliğin yüksek olduğu bir ülkede, bölgesel farklılıkların detaylı incelenememesi önemli bir eksikliktir. Ayrıca, kullanılan veri tabanının kesitsel olması nedeniyle, yoksulluğun dinamik belirleyicileri ve ülkede uygulanan yoksullukla mücadele programlarının etkileri değerlendirilmemiştir. Çalışmanın yalnızca bir yıllık veriye dayanması, yoksulluğun zaman içerisindeki değişimini ve ekonomik hareketliliği incelemeyi olanaksız kılmıştır. Bunun yanı sıra, sosyal ve kültürel faktörlerin yoksulluk üzerindeki etkilerinin sınırlı bir şekilde ele alınması, analizin kapsamını daraltmaktadır. Tüm bu sınırlamalar, bulguların genellenebilirliğini ve yorumlanabilirliğini etkileyebilecek önemli faktörler olarak görülmektedir.

Gelecekteki araştırmalar için, yapılan analiz sonuçlarına dayanarak, yoksulluk düzeyini azaltmaya yönelik çeşitli politika önerileri geliştirilebilir. Öncelikle, sobayı ısınma aracı olarak kullanan bireylerin daha fazla yoksul olduğu sonucundan hareketle, düşük gelirli hanelerin enerji verimliliği yüksek ve modern ısınma sistemlerine erişimini artırmaya yönelik teşvik programları hayata geçirilebilir. Bu kapsamda, soba yerine kalorifer veya doğalgaz gibi sistemlerin kullanılabilmesi için sübvansiyonlu destekler ya da uygun koşullu yenileme kredileri sağlanabilir. Ayrıca, sağlık hizmetlerine erişimin zor olduğunu belirten hanehalkı reislerinin yoksulluk düzeyinin yüksek olduğu göz önüne alındığında, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmak amacıyla altyapı yatırımları ve mobil sağlık hizmetleri gibi çözümler devreye alınabilir. Bu tür hizmetler, özellikle kırsal alanlarda veya sağlık kurumlarına uzak bölgelerde yaşayan bireylerin temel sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesini mümkün kılacaktır. Bu öneriler, bireylerin yaşam koşullarını iyileştirerek yoksullukla mücadelede önemli bir katkı sağlayabilir. Bunların yanı sıra, yoksulluğun dinamiklerini daha iyi anlamak adına uzun dönemli panel veri setleri kullanılarak yoksulluğun zaman içindeki değişimi ve hanehalklarının ekonomik hareketliliği analiz edilebilir. Bölgesel farklılıkların detaylı bir şekilde incelenmesi için daha ayrıntılı coğrafi veri kullanımı önerilebilir. Bunun yanı sıra, yoksullukla mücadele politikalarının etkinliğini değerlendirmek için farklı ülkelerle karşılaştırmalı çalışmalar yapılması, Türkiye bağlamındaki yoksulluk sorununa daha geniş bir perspektiften yaklaşılmasını sağlayabilir.

Kaynaklar

- Acar, A. (2014). *The dynamics of multidimensional poverty in Turkey* (Doctoral dissertation).
- Aktaş, F. (2019). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Arasındaki İlişki: Iğdır İli Üzerine Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 33-34.
- Arslan, R. ve Ayhan, E. E. (2017). "Hanehalkı Bireylerinin Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Araştırma: Bartın İl Örneği", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 645.

- Buchinsky, M. (1998). *Recent Advances in Quantile Regression Models: A Practical Guideline for Empirical Research*, Journal of Human Resources, 88-126.
- Canbay, T. ve Selim, S. (2010). Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluğu. *Ege Academic Review*, 10(2).
- Chen, C. L. (2005). *An Introduction to Quantile Regression and the QUANTREG Procedure*, SAS Intitute Inc., Cary, NC, 2.
- De Silva, I. (2008). *Micro-Level Determinants of Poverty Reduction in Sri Lanka: A Multivariate Approach*, International Journal of Social Economics, 35(3), 140-158. <https://doi.org/10.1108/03068290810847833>.
- Demir Şeker, S. (2011). The dynamics of poverty in Turkey.
- Ertürk, Ş. P. (2010). *Yoksulluk Olgusu: Elazığ Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 9.
- Evcim, N., Güneş, S. ve Karaalp-Orhan, H. S. (2020). Türkiye'de hanehalkı görel yoksulluğunu etkileyen faktörler: Lojistik regresyon analizi. *Sosyoekonomi*, 28(43), 11-32.
- Field, F. (1983). *"The Minimum Wage"*, London, Policy Studies Institute, 51.
- Garza-Rodriguez, J., Ayala-Diaz, G. A., Coronado-Saucedo, G. G., Garza-Garza, E. G., Ovando-Martinez, O. (2021). Determinants of poverty in Mexico: A quantile regression analysis. *Economies*, 9(2), 60.
- Gürsel, Seyfettin, Levent, Haluk, Selim, Raziye Ve Sarıca, Özlem (2000), *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk -Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- Hao, L. ve Naiman, D. Q. (2007). *Quantile Regression*, The United States of America: Sage Publication, 6-7.
- John, O. O. ve Nduka, E. C. (2009). *Quantile Regression Analysis as a Robust Alternative to Ordinary Least Squares*, Scientia Africana, 8(2), 61-65.
- Karayılmazlar, E., ve Güler, A. (2015). Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri, Sosyo-Ekonomik Etkileri, Türkiye Ve Dünyada Yoksulluğun Boyutları. *Vergi Raporu*.
- Karcı, Z. (2017). *Lojistik Regresyon Modeli ile Elde Edilen Tahminlerin Roc Eğrisi Yardımıyla Değerlendirilmesi: Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluğu Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), 2017, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 10.
- Kızılgöl, Ö. (2009). Türkiye'de Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Bakış. İçinde *Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi
- Kızılgöl, Ö. A. (2012). Türkiye'de eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 179-191.
- Koenker R. ve Hallock, K. F. (2001). *Quantile Regression*, The Journal of Economic Perspectives, Vol.XV, No:4, 2-143, 146.
- Koenker, R. (2005). *Quantile Regression*, Econometric Society Monographs, Cambridge University Press, 12.
- Köse, B. (2009). *Küreselleşen Dünyada Yoksulluk Olgusu*, (Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 36.
- Kutluca, K. (2012). *Türkiye'de Açlık ve Yoksulluk Sınırının Bölgesel Analizi: 2009-2011*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 9.
- Lacalle-Calderon, M., Perez-Trujillo, M., Neira, I. (2018). Does microfinance reduce poverty among the poorest? a macro quantile regression approach. *The Developing Economies*, 56(1), 51-65.
- Lekobane, K. R., ve Seleka, T. B. (2017). *Determinants of Household Welfare and Poverty in Botswana, 2002/2003 and 2009/2010*. Journal of Poverty, 21(1), 42-60.
- Peng, C., Fang, L., Wang, J. S. H., Law, Y. W., Zhang, Y., Yip, P. S. (2019). Determinants of poverty and their variation across the poverty spectrum: Evidence from Hong Kong, a high-income society with a high poverty level. *Social Indicators Research*, 144, 219-250.

- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Şahin, S. Ç., ve Kılıç, İ. E. (2021). Poverty dynamics in Turkey: A multinomial logit model. *Ekonomika*, 100(2), 133-143.
- Şengül, S., ve Cıfı, A. G. R. (2010). Yoksulluk Ölçümünde Engel ve Rothbarth Eşdeğerlik Ölçekleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 47-61.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, 4.b., İletişim Yayınları, 91.
- Uğurlu, D. (2021). *Bursa İli Orhaneli İlçesi Kırsalında Yaşayanların Yoksulluk Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 9.
- United Nations (2023). "Sustainable Development Goals Report 2023."
- Van, M. H. (2022). Türkiye’de yoksulluğun mikro düzeyde belirleyicileri: Kantil regresyon analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 105-129.
- World Bank (2022). "Poverty and Shared Prosperity 2022."
- Wright, R. E. (1996). *Standardized Poverty Measurement*, Journal of Economic Studies, 23 (4), p.3-17.
- Yaşar, S., ve Taşar, M. O. (2019). Kavramsal olarak yoksulluk ve Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.
- Yıldırım, Ö. A. M. (2011). Dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 60-76.

Summary

Poverty is considered as a multifaceted phenomenon that results from the inability of individuals to meet their basic needs and deeply affects societies with its economic, social and demographic dimensions. According to the World Bank, as of 2021, approximately 719 million people around the world live on less than \$2.15 per day and this situation deeply affects living conditions, especially in low-income countries (World Bank, 2022). Poverty can be defined narrowly as the inability of individuals to meet their basic needs and broadly as socio-cultural deprivation (Arslan & Ayhan, 2017). Socioeconomic characteristics, living conditions and social dynamics cause individuals to experience poverty in different ways, which necessitates a detailed analysis of poverty determinants.

As a global problem, poverty is defined in different ways and analyzed in various types. There are generally six main types of poverty in the literature: absolute poverty, relative poverty, objective poverty, subjective poverty, human poverty and income poverty. This study aims to analyze the situations where individuals fall below the living standards compared to the general welfare level of the society by addressing relative poverty. Relative poverty takes into account not only meeting basic needs but also whether individuals are able to participate fully in social life. In this respect, it is an important concept for understanding inequalities and social exclusion in society (Ertürk, 2010).

In this study, a detailed analysis was carried out using quantile regression analysis using the concept of relative poverty in this framework. Therefore, the main hypothesis of the study was determined as “relative poverty level is affected by socio-demographic variables”. The “Household Budget Survey” 2019 data set prepared by the Turkish Statistical Institute was used in the study. The findings show that the poverty level decreases with increasing age, the poverty level increases with increasing household size, and the increase in housing size reduces poverty. In addition, individuals with higher levels of education and heads of households who are homeowners have lower levels of poverty, while individuals who use stoves experience higher levels of poverty than those who use central heating. Individuals who have difficulty in accessing health services have a higher poverty level. These findings emphasize that poverty should be considered as a complex and multidimensional phenomenon.

Bir Gün Tek Başına Romanı: Demokrat Parti Döneminde Merkez-Çevre Çatışması ve Bireyselliğin Savaşı

Melek Bayzan Keseli¹

Öz

Türk siyasi tarihi, toplumsal yaşam üzerinde derin etkiler bırakmış ve bu etkiler, edebiyat alanında da kendini güçlü bir şekilde göstermiştir. Siyasal olaylar, süreçler ve figürler, sosyal yapıyı ve bireylerin hayatını dönüştürerek, edebi eserlerde de önemli bir yansıma bulmuştur. Bu çalışmanın amacı, Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına* romanı üzerinden Demokrat Parti dönemi Türkiye'sinin izlerini sürmek ve romanın arka planındaki siyasal perspektifi irdelemektir. 1950'lerin sonlarına doğru, Demokrat Parti iktidarının son yıllarında şekillenen toplumsal ve siyasal atmosfer, romandaki karakterlerin yaşamlarını doğrudan etkileyen bir arka plan sunmaktadır. Bu bağlamda, merkezin ve çevrenin çatışmasının birey üzerindeki etkisi, özellikle 'tek başınalık' duygusuyla ilişkilendirilerek incelenecektir. Merkez-çevre ilişkisi üzerinden bireylerin toplumsal yaşamla nasıl bir etkileşim içinde olduğu, siyasal süreçlerin bireysel dünyayı nasıl şekillendirdiği üzerinde durulacaktır. Sonuç olarak, *Bir Gün Tek Başına* romanı, bireyin siyasal yaşamdan ve toplumsal baskılardan bağımsız olma mücadelesini yansıtarak, dönemin siyasal koşullarının bireyin içsel dünyasında nasıl bir kırılma yarattığını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bir gün tek başına, Merkez-çevre çatışması, 27 Mayıs darbesi, Demokrat Parti, Vedat Türkali.

Bir Gün Tek Başına: The Center-Periphery Conflict and the Struggle for Individuality in the Democratic Party

Abstract

Turkish political history has profoundly influenced social life, and these effects have been strongly reflected in literature. Political events, processes, and figures have transformed social structures and individual lives, leaving a significant imprint in literary works. The aim of this study is to trace the marks of the Democratic Party era in Turkey through Vedat Türkali's *Bir Gün Tek Başına* and examine the political perspective underlying the text.

Set in the final years of the Democratic Party's rule in the late 1950s, the social and political atmosphere of the time directly influences the lives of the characters in the novel. In this context, the impact of the center-periphery

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author: Doktora öğrencisi, Melek Bayzan Keseli, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, melek_bayzan19@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0001-6756-9187

Atıf/Citation: Bayzan Keseli,, M. (2024). Bir gün tek başına romanı: Demokrat Parti döneminde merkez çevre çatışması ve bireyselliğin savaşı. Bursa Uludağ Journal of Economy and Society, 43(2), 125-145.

conflict on individuals, particularly in relation to the feeling of 'solitude,' will be explored. The study will analyze how the center-periphery relationship shapes individual interaction with society and how political processes shape the individual world. Ultimately, *Bir Gün Tek Başına* illustrates the individual's struggle to remain independent from political life and societal pressures, shedding light on how the political conditions of the time created a fracture in the individual's inner world.

Keywords: Bir gün tek başına, Center-periphery conflict, May 27 coup, Democrat Party, Vedat Türkali.

1. Giriş

Türkiye'nin 1950'li yılları, demokratikleşme süreci açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte, Türkiye'nin siyasal yapısı büyük bir değişim geçirmiş ve bu değişim, toplumsal yaşamı derinden etkilemiştir. Demokrat Parti dönemi, özellikle merkezin çevreye karşı kurduğu hegemonik ilişkiler, sınıfsal farklılıklar ve ideolojik çatışmalarla şekillenmiş, bu durum bireylerin toplumsal yaşam içindeki yerini ve siyasal duruşlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu noktada merkez-çevre ayrımı, sadece siyasal bir ayrışma olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel farklılıklar üzerinden de okunabilecek bir toplumsal yapının ürünü ya da çatışması olarak değerlendirilebilir. Bu çatışma kimi zaman “merkez-çevre çatışması” üzerinden okunabilir.

Merkez-çevre kavramı, Amerikalı sosyolog Edward Shils tarafından ortaya atılmış ve Türk düşün dünyasına Şerif Mardin tarafından kazandırılmış bir kavramdır (Gülener, 2007, s. 36). Toplumsal ve siyasal yapıları analiz etmek için kullanılan önemli bir çerçevedir. Şerif Mardin'in geliştirdiği bu kavram, özellikle Türkiye'nin modernleşme sürecini anlamlandırmada sıkça başvurulan bir yaklaşımdır. Mardin'e göre Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte devlet otoritesinin ve elitlerin oluşturduğu “merkez” ile, merkeze kıyasla daha az iktidar ve temsil gücüne sahip olan “çevre” arasındaki ilişki, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal dinamiklerini şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Bu çalışmada Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına* romanı doğrultusunda “merkez-çevre çatışması” incelenecek ve bu çatışma karşısında bireyselliğin savaşı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Şerif Mardin “*Türk Modernleşmesi*” isimli kitabında, romanların anlattıkları dönem hakkında okuyucuya pek çok bilgi verdiğini ifade etmektedir (Mardin, 2008, s. 30). Biz de bu çalışmada Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına* romanı üzerinden Demokrat Parti döneminin toplumsal ve siyasal yapısını ve bireysel alandaki etkisini derinlemesine incelemeye çalışacağız. Dönemin siyasal atmosferini ve bireyin bu atmosferdeki varoluş mücadelesine odaklanacağız. Demokrat Parti'nin son yıllarındaki toplumsal ve siyasal koşullar, romanın karakterlerinin yaşamlarını şekillendirirken, merkez-çevre çatışmasının bireysellik üzerindeki etkilerini de gözler önüne serer.

Merkez ile çevre arasındaki gücün dağılımı ve toplumsal hiyerarşi, bireylerin aidiyet duygusunu, kimliklerini ve toplum içindeki rollerini nasıl inşa ettiklerini belirlerken, aynı zamanda bireysel *tek başınalık* duygusunun derinleşmesine de neden olmuştur. Bu noktada roman, bireyin toplumsal ve siyasal koşullar altında yaşadığı kimlik karmaşasını ve yalnızlığını, tarihsel bağlamda şekillenen bir fenomen olarak ele almaktadır.

Bu çalışmada, merkezin ve çevrenin çatışmasının bireyin içsel dünyasında ve bireyin ait olduğu toplumsal yapılar içinde nasıl bir kırılma yarattığı, Vedat Türkali'nin “*Bir Gün Tek Başına*” metni üzerinden analiz edilecek ve bireyselliğin siyasal alandaki yeri tartışılacaktır. Ayrıca, merkez-çevre ilişkisinin bireysel ve toplumsal düzeyde yarattığı kırılmalar ele alınacak ve Türkali'nin metni üzerinden analiz edilecektir. Böylece, bireyin siyasal alandaki konumu ve çevre ile kurduğu ilişkilerin dönüşümü üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır. Bu inceleme, romanın bireysel kimlik inşasını nasıl ele aldığını ve siyasal baskının bireyler üzerindeki etkisini hangi yöntemlerle yansıttığını

gösterecektir. Analiz sürecinde toplumsal ve siyasal bağlamın birey psikolojisine etkisi, roman kahramanlarının çatışmaları, kararsızlıkları ve yaşadıkları olaylar üzerinden okunarak, bireysel özgürlük arayışının hangi sınırlar içinde mümkün olduğu sorgulanacaktır.

2. Vedat Türkali ve Türk yazın hayatına katkısı

Bir dönem romanı olma noktasında önemli eserlerden sayılan *Bir Gün Tek Başına* isimli eserin yazarı Vedat Türkali'dir. Vedat Türkali, 1919'da Samsun'da doğmuş ve asıl adı Abdulkadir Pirhasandır. Vedat Türkali ismini sinema ile ilgilendiği dönemlerde kullanmaya başlamıştır (Özdemir S. , 2005, s. 25). BBC Türkçe'ye verdiği röportajda ise 13 Mayıs 1919'da doğduğunu söylemiştir. Kimlik adının Abdulkadir Demirkan olduğunu daha sonra ise Pirhasanoğulları soyundan geldiği için Abdulkadir Pirhasan olarak değiştirdiğini ifade etmiştir. Samsun Lisesi, askeri öğrenci olarak devam ettiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı (1942) mezunudur.

Akşehir, İstanbul Maltepe ve Kuleli askeri liselerinde öğretmenlik yapmıştır. Kuleli'deki öğretmenlik sırasında 141. Maddeye aykırı faaliyetlerde bulunmaktan dokuz yıl hapis cezasına çarptırılmıştır." (Işık, 1990, s. 435). Öğretmenlikten uzaklaştırıldıktan sonra tıpkı romanındaki başkahramanda da olduğu gibi bir dönem, arkadaşı ile kitapçı dükkânı işletmiş ancak devam ettirememişlerdir. Bir dönem de yayınevlerinde çalışmıştır. 1950'lerde ise siyasi sansürlerden ve tutuklamalardan dolayı kaleme aldığı eserlerindeki adını Vedat Türkali olarak kullanmıştır. 1960'dan sonra Yılmaz Güney ile tanışmış ve senaristlik yapmaya başlamıştır. Bir yandan da yavaş yavaş yayınlayacağı eserleri kaleme almaya başlamıştır.

Vedat Türkali yedi yıl tiyatro yazarlığı yapmıştır. 141. Basamak (1971), Bu Ölü Kalkacak (1976), Dallar Yeşil Olmalı (1985) yazdığı oyunlardan bazılarıdır. Yazarımızın romanlarından bazıları şunlardır: *Bir Gün Tek Başına* (1975), Mavi Karanlık (1983), Yeşilçam Dedikleri Türkiye (1986) dir. "Milliyet Yayınları 1974 Roman Yarışmasında birincilik kazandıktan sonra basılan -*Bir Gün Tek Başına*- bu romana Orhan Kemal Armağanı (1976) da verildi." (Necatigil, 2016, s. 85). Yazarımız 2016 yılında hayatını yitirmiştir.

Bizler için bir döneme ışık tutan *Bir Gün Tek Başına* romanı 1974 yılında kaleme alınmıştır. "Vedat Türkali, 27 Mayıs'a aydın-halk uyumsuzluğu açısından yaklaşıp. Bu nedenle de *Bir Gün Tek Başına*'nın şahıs kadrosunu aydınlar, üniversite öğrencileri ve işçiler oluşturur." (Arsever, 2018, s. 909). Edebiyat çevrelerince büyük yankı uyandıran romandan pek çok edebiyat düayeni övgü ile söz etmektedir. Hilmi Yavuz, *Milliyet Sanat* dergisine verdiği bir demeçte "(...) insan dünyasının derin ve doğurgan diyalektiği içinde kavratmaya çalışan bir roman (...) Türkali'nin romanı Türk edebiyatında bir dönemeci vurguluyor." (Özdemir S. , 2005, s. 46) sözlerini kullanmıştır.

Vedat Türkali, Hilmi Yavuz'un roman ile alakalı incelemelerinin ve yorumlarının kendi düşünce dünyasındaki oluşuma en yakın yorumlar olduğunu ifade etmektedir (Everest Yayınları, 2005, s. 90). Mete Tuncay da yine aynı dergideki bir yazısında "(...) Türkali'nin romanı, belki buruk sürükleyiciliğinin yanı sıra böyle güncel sorunları da işlediği için, yalnız evrensel bir sevgi çıkmazının öyküsü olmakla kalmıyor, çağın ortamını yansıtan bir belge değeri kazanıyor." (Özdemir S. , 2005) diyerek tarihi bir roman olmasını da ön plana çıkarmıştır.

Yazarın ilk romanı olarak bilinen *Bir Gün Tek Başına* romanı aslında "Kanlı Perşembe" adıyla çekilmeyi tasarlanan bir film olarak karşımıza çıkmıştır. "Türkali, 27 Mayıs öncesinin olayları içinde yer almış Castro Nuri gibi isimlerle konuşmuş ve olaylarla ilgili araştırma yapmış; ancak, film projesi gerçekleşmeyince buradaki malzemeyi romanında kullanmıştır." (Purçak, 2018, s. 198). Milliyet

Yayınları'nın 1974 yılında düzenlediği ve sonuçları 24 Ocak 1975'te açıklanan roman yarışmasına yolladığı eser, birinci seçilmiştir.

Arsever bir makalesinde *Bir Gün Tek Başına* romanı için şu ifadeleri kullanır: “Yıllar önce karıştığı öğrenci olayları sonunda gözüaltına alınmış ve o sırada yediği iki tokat nedeniyle korkup sinmiş, düşüncelerini bir daha eyleme dökememiş, toplumla ve mevcut düzenle bağdaşamamış Kenan'ın öyküsüdür.” (Arsever, 2018, s. 903). Samsakçı, *Siyaset ve Roman* isimli kitabında *Bir gün Tek Başına* romanının “Marksist bakış açısı ve literatürü en açık ve dolaysız şekilde kullanan eser olduğu görülecektir.” (Samsakçı, 2014, s. 491) ifadesini kullanmıştır.

Bahsedeceğimiz *Bir Gün Tek Başına* romanında da kahramanımız Kenan'ın kitapçı işlettiğini ve siyasi tutuklamaların olduğu içerikleri görmekteyiz. Bu bilgilerden hareketle roman, yazarın kendi hayatını ve dönemin siyasal gerçekliğini yansıtmaya çalıştığı açılarından oldukça dikkate değer bölümler de içermektedir.

3. Merkez-çevre kavramı ve Türk siyasi yapısındaki yeri

3.1. Genel hatlarıyla merkez-çevre kavramı

Merkez-çevre kavramı, toplumsal ve siyasal yapıların analizinde önemli bir çerçeve sunan kavramlardan biridir. Bu model, toplumlarda siyasi, ekonomik ve kültürel iktidarın dağılımını açıklamak için geliştirilmiş olup, özellikle modernleşme ve siyasal dönüşüm süreçlerini anlamada önemli bir yere sahiptir. Kavramın temelini Amerikalı sosyolog Edward Shils (1975) atmıştır. Shils'a göre her toplum bir “merkez”e sahiptir ve bu merkez, toplumu yönlendiren değerlerin, normların ve sembollerin yoğunlaştığı yerdir. Shils'a göre bu yer tinsel değerleri ve mitleri kullanarak kendisine kutsiyet atfeder (Shils, 2002, s. 86). Etki alanı ve etkileme potansiyeli oldukça geniştir. Merkez, genellikle ekonomik, siyasal ve kültürel gücü elinde bulunduran devlet kurumları, bürokrasi, ordu ve entelektüel elitlerden oluşur.

Çevre ise merkezin dışında kalan, merkezin ideolojik ve ekonomik kontrolüne daha az dâhil olmuş kesimlerden oluşur (Shils, 2002, s. 86). Genellikle kırsal nüfus, alt sınıflar, yerel dini gruplar ve merkez tarafından tam anlamıyla temsil edilmeyen toplulukları ifade eder. Yetim'e göre “Modern anlamda merkez-çevre ilişkisindeki bu önemli boyut, devletin işleyiş mekanizmasını oluşturan bürokratik yapı ile siyasetin gelişmesi ve kitleselleşmesi ile ortaya çıkan demokrasi arasındaki ilişkide kendisini gösterir.” (Yetim, 2025, s. 46)

Timur'a göre, merkez-çevre ilişkisi yalnızca siyasal bir ayrışma değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel güçlerin bir mücadele alanıdır (Timur, 2008, s. 243). Bu görüşüyle merkezin hegemonya kurma kapasitesine odaklanmış ve siyasal elitlerin çevre üzerindeki baskısını analiz etmiştir. Mardin'e göre merkez, genellikle siyasi, ekonomik ve kültürel gücü elinde bulunduran devlet kurumları, bürokrasi, aydınlar ve askeri elitlerden oluşur. Osmanlı döneminde merkez, saray ve devletin idari yapılarıyla temsil edilirken, Cumhuriyet döneminde bu rolü bürokratik ve askeri elitler üstlenmiştir. Çevre ise daha çok yerel topluluklar, geleneksel unsurlar ve merkezin ideolojik yapısına tam olarak eklenmemiş kesimlerden meydana gelir (Mardin, 2008, s. 272). Merkez ve çevre kendi içerisinde bir kültüre ve bir kimliğe sahiptir.

Mardin'e göre her toplumunda bir “merkez” vardır ve bu toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte devlet otoritesinin ve elitlerin oluşturduğu “merkez” ile, merkeze kıyasla daha az iktidar ve temsil gücüne sahip olan “çevre”

arasındaki ilişki, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal dinamiklerini şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur.

Sonuç olarak, merkez-çevre kavramı toplumsal yapının dönüşümünü anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır. Merkez ve çevre arasındaki güç dengesi, zaman içinde değişebilir ve bu değişimler siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin temelini oluşturur. Türkiye bağlamında, bu modelin özellikle Demokrat Parti dönemiyle birlikte nasıl şekillendiği bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

2.2. Türkiye'de merkez-çevre ikiliği ve demokrat parti

Merkez-çevre kavramı Türk düşün dünyasına Şerif Mardin tarafından kazandırılmış bir kavramdır (Gülener, 2007, s. 36) ve özellikle Türkiye'nin modernleşme sürecini anlamlandırmada sıkça başvurulan bir yaklaşımdır. Türk toplum yapısında toplumsal temelli bir sınıf bölünmesi ya da sınıf temelli bir yapı oluşmadığı için toplumsal dönüşüm daha çok merkez ve çevre çatışması, başka bir deyişle yöneten ve yönetilen ilişkisi, üzerinden gerçekleşmiştir. Ek olarak Türk modernleşmesi Avrupa modernleşmesinden farklı olarak merkez-çevre ilişkisinde "karşı karşıya gelme, bir çatışma" (Keyman, 2015, s. 51) şeklinde üretilmiştir. Türkiye'de, karşı karşıya gelme ve çatışma durumunu anlamlandırmak için genellikle Batı dönüşümü ile karşılaştırma yapan Şerif Mardin, Türkiye'nin merkez ve çevre çatışmasını din ve siyaset üzerinden gerçekleştirmektedir.

Türkiye için merkez-çevre ilişkisini dönüştüren ya da yeniden gündeme gelmesini sağlayan pek çok gelişme yaşanmıştır. Bunlardan en önemlileri: "1950'de DP'nin iktidara gelmesi, 1970'te MNP'nin kurulması, 1983'te ANAP iktidarı, 1996 Refah-Yol koalisyonu ülkedeki merkez çevre ilişkisi açısından önemli gelişmeler olsa da merkez çevre ilişkisindeki asıl dönüşüm 2002 sonrası, AKP iktidarında yaşanmıştır." (Tuncel & Gündoğmuş, 2012, s. 139). Metnimiz bağlamında DP ve merkez-çevre ilişkisi önem arz etmektedir.

Türkiye'de Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelişi, merkez-çevre ilişkisinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Çünkü Keyder'in de ifade ettiği gibi 1950 seçimlerine kadar siyaset seçkin ve elit sınıfın işi gibi görülmüştür. Bürokrasi veya iktidar arasında bölünür, devredilir ya da pazarlık elverdiği ölçüde burjuvaziye devredilirdi (Keyder, 2015, s. 147). Çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin çevreye yakın politikası neticesinde "millete gitmek" veya "sine-i millete dönüş" düşüncesi üzerinden siyasal alanda yeni bir tür siyasi faaliyet olarak çokça kullanılmaya başlanmıştır.

Uzun yıllar boyunca Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin ve devlet bürokrasisinin temsil ettiği merkez karşısında, Demokrat Parti daha çok çevreden gelen ve merkeze karşı bir alternatif sunan kesimleri temsil etmiştir. Mardin'in tespiti ile bürokrat karşıtı çevre kimliğine sahip olanlar ulusal düzeyde etkinlik gösteren Demokrat Parti'ye ve onun yerine geçenlere karşı bir bağlanma biçimi geliştirmişlerdir (Mardin, 2024, s. 75). Arnold Leder, Demokrat Parti iktidarının merkez-çevre ilişkisi açısından ilginç bir noktada durduğunu şu cümlelerle ifade eder:

"Demokrat Parti'nin milli düzeydeki kurucularının çoğu, CHP liderleri gibi, bürokratik seçkinlerden oluşmasına rağmen, parti kısa sürede çevrenin kültürüyle özdeşleşti. Demokrat Parti kırsal kesimden taraftar toplayan ilk siyasal parti haline geldi (...) ve kendilerini, nefret edilen merkeze karşı çevrenin savunucuları olarak göstermek için her türlü çabayı sarfettiler." (Leder, 1979, s. 82)

Ancak, zamanla çevrenin iktidara gelmesi, yeni bir merkez inşasını da beraberinde getirmiş ve bu dinamik süreklilik kazanmıştır. Demokrat Parti ile iktidara gelen yeni siyasal elit, öncesinde yani tek parti dönemi yapıdan farklı özellikler göstermiştir. Meclis dağılımında bu durum ortaya çıkmaktadır.

Meclis yapısında asker ve sivil bürokratlar yerine tarım ve ticaret kökenli elit sayısında artış göze çarpmaktadır (Bozkurt, 1998, s. 3575). Kahraman'ın da belirttiği gibi meclis yapısındaki en önemli yenilik meslek grupları ve temsil durumu olmuştur (Kahraman, 2012, s. 368).

Demokrat Parti iktidara gelişi ile çevreyi daha çok yansıtan bir sistem oluşturmuştur. Kalaycıoğlu ve Keyder analizlerinde seçiliş sürecinde yerelliği ve taşıyıcı temsil eden bir içerik belirlemiştir (Kalaycıoğlu, 1998, s. 819; Keyder, 2015, s. 159). Bu seçimde bürokratlar ister askeri ister sivil olsun mecliste temsiliyet anlamında %4 oranında temsil edilmişlerdir (Turhan, 2000, s. 174).

Çevre temsili güçlü olan Demokrat Parti'nin çevreyle entegrasyonunu sağlayan önemli girişimler: tarımdan alınan verginin kaldırılması, tarımsal kredi kolaylıklarının sağlanması, tarım ürünlerinin taşınmasının kolaylığı için karayol yapımının desteklenmesi (Mardin, 2010, s. 132) uygulamaları olmuştur. Ekonomi alanında hızlı bir ivme gözlenmesi DP ve çevre yaklaşımını daha da hızlandırmıştır.

DP'yi çevreye yaklaştıran en etkili söylemi "Yeter Söz Milletindir." sloganı olmuştur. Bu söylem DP'nin bir cazibesi olarak görülmüştür. "Bu ekseninde, Demokrat Parti'nin belki de en önemli vaadi, devletin halka yaklaştırılmasıydı." (Özçelik, 2010, s. 171). Sıradan insanın siyasete karışabilmesi ve bu eylemi ile kendini erdemliler sınıfında görmesi Antik Yunan düşüncesine dayanacak kadar eskidir.² Halkı siyasetle buluşturma düşüncesi Demokrat Parti'nin çevreye ve halka yaklaşımını kolaylaştırmıştır. Halk, dilinin dönmediği "Demokrasi"yi benimsemiş gözükmemektedir. Halkın büyük çoğunluğu "demokrat" kelimesini söyleyemediği için bu kelimeyi "demirkırat" olarak telaffuz etmiştir. "DP, halk adına hareket ettiğini ifade eden militan laik ve devletçiliğe dayalı 'dışlayıcı' tek parti popülizmi yerine, laikliği ikinci plana itip, özel teşebbüsü öne çıkaran ve halkın taleplerini dikkate alan 'kapsayıcı' bir popülist siyasal hareket olarak resmedilmiştir." (Demirel, 2016, s. 127). Bu kapsayıcılığı sayesinde geniş bir halk kitlesine hitap etmeyi ve demokrasi söylemini kabul ettirmeyi başaramıştır.

Bütün bunların yanısıra roman analizinin daha sağlam temele oturabilmesi için 1950'li yıllar Türkiye'sini ve Demokrat Parti yönetim sürecini değerlendirmeye dahil etmek gerekmektedir.

4. Özgürlük ve güvenlik ikileminde bir dönem: 1950'ler ve demokrat parti

4.1. Demokrat parti ve kuruluş süreci

Demokrat Parti'nin kurulmasını hazırlayan süreç özellikle 1945 yılında artan söylemler ile demokrasi isteğinde aranabilir. Aydınlar, çok partili bir rejim olmaksızın demokrasinin işlerlik kazanamayacağını sık sık dile getirmişlerdir. Bu durumun savunucuları aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi içinde de bir muhalefete sebep olmuştur. İsmet İnönü 19 Mayıs 1945 tarihinde, savaşın baskısının da ortadan kalkmasının etkisi ile açıkça demokrasiye geçişin sözünü vermiştir. CHP Genel sekreteri Kasım Gülek "İsmet Paşa buna karar verdikten sonra birçoklarımızla istişare etti. Çok konuşmalar yaptık. Kimimiz hemen başlayalım. Ama başlangıçta biraz daha temkinli davranalım dediler. İsmet Paşa buna hemen başlayalım kanısındaydı." (Birant, Dünder, & Çaplı, 2007, s. 19) diyerek bu sürece dair yaşanan parti içi diyalogları aktarmaya çalışmıştır.

² Antik Yunan düşüncesinde iyi bir yurttaş olmanın koşulu siyasal meselelere veya ülke için önemli kararlara katılım sağlamak ve siyasal alanda bulunmak olarak görülmekteydi. Siyasal alanda var olmanın koşulu ise demokrasi olarak görülmüştür.

Demokrasiye ve çok partili siyasal sisteme geçiş elbette sancılı bir süreç sonrasında karşımıza çıkmıştır. “21 Mayıs’ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermiştir. Adnan Menderes, Ferudun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi konuşmacılar hükümete kuvvetli bir şekilde çıkmışlar ve tek parti döneminin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdi.” (Eroğul, 2013, s. 13). 29 Mayıs 1945 itibari ile yapılan bütçe oylamasında 368 oya karşı beş kişi aleyhte oy kullanılmıştır. Bunların arasında dört kişi Demokrat Parti’nin kurucusu olacak kişilerdir. Ayrıca bu isimler Türk siyasetinde yapısal bir değişime de öncülük eden kişilerdi. Bu dönemi, CHP’nin temsil ettiği ‘kitle partisi’nden, DP’nin temsil ettiği ‘kucaklayıcı parti’ye geçiş olarak düşünmek gerekmektedir (Kahraman, 2012, s. 242).

Demokrat Parti’sinin kuruluş belirtileri *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*³’nu görüşmelerinde kendini göstermiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, savaş ekonomisi ile zayıflayan köylü kesimine destek olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Timur’a göre bu toprak reformu oldukça gereklidir çünkü ülkede “15.000 dönüme sahip 418, yine ortalama 3000 dönüme sahip de 5.764 işletme bulunmaktaydı.” (Timur, 2008, s. 214-215).

Bununla beraber “CHP iktidarının aşınan meşruiyetini onarma ve özellikle savaş ekonomisi karşısında ağır külfetler yüklenilen köylülüğün desteğinin sağlanarak, iktidar mücadelesinde saflarını sıklaştırma arayışına tekabül ettiği söylenebilir.” (Özçelik, 2010, s. 168). Hal böyleyken Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun getireceği değişikliklerden memnun olmayan parti içi muhalefet, derin tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Parti içindeki büyük toprak sahipleri, “özel mülkiyet ilkelerine meydan okuduğu ve ‘belirsiz’ bir sosyal adalet kavramı için verimlilik sorununu ihlal ettiği gerekçesiyle tasarıya derhal karşı çıktı.” (Keyder, 2013, s. 322).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun çıktığı günlerde dört milletvekili⁴ parti grubuna ‘Dörtlü Takrir’ adıyla bir genelge vermiş ve Genelge dört kişinin muhalefeti karşısında oybirliği ile reddedilmiştir. Bu önerenin reddedilmesinin ardından Menderes ve Fuat Köprülü *Vatan* gazetesinde açık bir muhalefet sergilemiştir. İnsan hakları ve hürriyetler, antidemokratik hükümlerin ilgası, baskının kaldırılması, ekonomik düzen gibi liberal demokratik temalara değinmişlerdir.

Bu yayınlar üzerine bu iki isim oybirliği ile partiden ihraç edilmiştir. Bir süre sonra Refik Koraltan da *Vatan* gazetesinde verdiği usulsüz ihraç demeci dolayısıyla aynı son ile karşılaşmıştır. Celal Bayar ise bu durumlar karşısında kendi isteği ile partiden istifa etmiştir. İşte tüm bu sebepler, Cumhuriyetin kuruluşunun ardından tek parti yönetimi ile sürdürülen rejimin, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmasıyla çok partili siyasal hayatın sürecini resmen başlatmıştır.

“Tarihçiler, Demokrat Parti’nin Mayıs 1950’deki ezici seçim zaferinin modern Türk siyasal tarihinde bir dönüm noktası oluşturduğu konusunda uzlaşmışlardır. Hem DP’nin (CHP’nin 69 sandalyesine karşılık 408 sandalyeyle) ezici bir çoğunluğa sahip olduğu yeni meclisin ve hem de yeni hükümetin niteliği eskisinden çok farklıydı.” (Zürcher, 2019, s. 257).

CHP ile arasındaki farklılık hegemonik iktidar alanından ibaret olmuştur. Demokrat Parti bünyesinde bürokratik kesim, askeri kesim ve burjuva kesimini kapsayacak bir güç alanına sahip değildi. Bir konuşmasında İsmet İnönü Demokrat Parti’nin, bir iktidarı ayakta tutacak güç odaklarından mahrum

³ Bu kanun “Topraksız köylülere toprak dağıtma ve sosyal adaleti sağlama gerekçesiyle hazırlanan kanunla, 5 hektarın altındaki toprakların millileştirilmesi ve böylece Türk tarımsal orta sınıfın belkemiği olan, ihracata yönelik üretim yapan küçük ve orta büyüklükteki toprak sahiplerinin tasfiye edilmesine çalışılmaktaydı.” (Karpat, 2009, s. 188)

⁴ Bu dört milletvekili: İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü’dür.

olduğunu dile getirmiştir. Zürcher'e göre "Demokrat Parti eski rejimden devrıldıkları bürokrasi ve orduya güvenmiyordu ve bunları kendi denetimleri altına almak için büyük gayret sarf ediyorlardı." (Zürcher, 2019, s. 258). Bu bilgiler ışığında Demirel "Ordu söz konusu olduğunda DP'nin temel kaygısının TSK içinde demokratik tutum, değer ve davranışların yerleşmesinden ziyade ordunun DP'nin yapmak istediklerine muhalefet etmemesi olduğu söylemek herhalde abartma olmaz." (Demirel, 2016, s. 136) demektedir. Ayrıca bürokrasi ve iktidar çatışması, dönem Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından da endişe ile karşılanmış, siyasal partiler ile çatışma halinde olmak doğaldır. Fakat "...bir siyasal partinin hem kamu yetkisini hem de bu yetkinin getirdiği araçları kendi elinde tutan bürokrasiden gelen baskılara katlanması kabul edilemez." (Heper, 2015, s. 132) sözlerini söylenmesine neden olmuştur.

Seksen küsur maddelik bir parti programı ile kurulan Demokrat Parti liberalizm ve demokrasi üzerinde yoğunlaşmış bir parti programına sahiptir. Liberal öğretisi hem kişisel hürriyetler hem de iktisadi faaliyetler açısından öncelenmiş durumdadır. Üniversitelerin özerklikleri, özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetlerinin esas olduğu, devlet teşebbüslerinin özel kuruluşlara devredilmesinin istendiği, vergide, dolaysız vergiden yana oldukları gibi hususlar özellikle liberal bir ekonomi için büyük önem arz etmekteydi.

Demokrat Parti döneminde ekonomide sanayi ağırlıklı üretimden ziyade, tarıma dayalı üretim desteklenmiştir.⁵ 1950-1954 yılları arasındaki dış politika ve iklim şartları tarıma dayalı politikaların büyük oranda gerçekleşmesini sağlamıştır. Ekilebilen toprak arttırılmış, tarımda makineleşme hız kazanmış, gübreleme faaliyetleri desteklenmiş ve çiftçiye kredi imkânları sunulmuştur. 1950 yılında Türkiye için başlıca ekonomik göstergelerde ihracat %93 oranında tarım ürününden oluşmaktaydı. Bu ürünler, tütün, pamuk, fındık, zeytin gibi ürünlerdir ve tarımın Milli gelirdeki payı %50 dolaylarındadır (Çankıç, 2002, s. 624).

Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi* isimli kitabında Demokrat Parti'nin ekonomik alanda tek tabanlı bir anlayışa sahip olmadığını, "Tarım dolayısıyla küçük köylülük, ticaret burjuvazisi yaratma amacıyla taşra eşrafı, ithalat ve ithal ikamesi politikaları aracılığıyla metropol burjuvazisi, KİT'ler aracılığıyla gene daha kozmopolit bir tabanla ilişkilerini sürekli biçimde devam ettirmektedir." (Kahraman, 2012, s. 273) sözleriyle dile getirmektedir.

Demokrat Parti döneminde Marshall desteği ile Sovyetlerin baskısı altında kalan Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımlar gündeme gelmiştir. Bu iki ülkenin Doğu Blok'una kayması engellenmeye çalışılmıştır. Aslında 1946'da Türk büyükelçi Münir Ertegün'ün naaşının İstanbul' getirilmesi sürecinde "ABD ile yapılan askeri donanım kredi anlaşması ve borç tasfiyesine yönelik mali anlaşmalar, karşılıklı iki hükümetçe 'Türk Amerikan dostluğunun birer nişanesi' olarak algılandı" ve Marshall yardımlarının temeli oluşturulmuş oldu (Bengi & Zat, 2021, s. 129).

Marshall yardımları aynı ve maddi yardımları kapsamaktaydı. Özellikle tarımda traktör kullanımının artmasında bu yardımları etkisi çok büyüktür. Traktör kullanımı hem tarlanın daha derin sürülmesi ve işlerin daha hızlı ilerlemesini sağlamaktaydı. Ayrıca traktör kullanımıyla beraber römork kullanımının da yaygınlaşması köylünün piyasaya ulaşmasını sağlamış ve birinci elden toptan ya da perakende satış yapabilmesine olanak vermiştir (Çankıç, 2002, s. 626).

Marshall Planına göre "Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik iş birliğine girişmeli ve birbirlerinin eksiklerini kendileri tamamlamalıydı. Genel iş birliği sonunda bir açık

⁵ Siyasi tercih tarıma dayalı olsa bile Keyder'e göre sanayi alanında da hızlı bir gelişme görülmüştür. Buna sebep olarak tarımsal gelirin artması sonucu iç pazarın genişlemesi gösterilmiştir (Keyder, 2013, s. 278).

çıkarsa Amerika bu açığın kapatılması için yardım etmeliydi.” (Armağanoglu, 2009, s. 542). Marshall yardımlarının etkisi ile gelişen tarımsal faaliyetler Demokrat Parti’nin tarımla uğraşan köylü kesime yakın bir parti siyaseti izlemesinde büyük bir etkindir. ABD’nin Marshall yardımlarına ek olarak savaş sonrası kurulmuş olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi finansman desteği fırsatları da ekonominin desteklenmesinde büyük bir öneme sahip olmuştur.

1950-1960 arasında Türk ekonomisinde hızlı bir gelişme sağlanmıştır. “bu dönemimin gayri safi gelişme hızı %6.7, net gelişme hızı %3.9 olmuştur. Endüstrileşmenin en önemli göstergelerinden olan şehirleşme 1950’de %18.5 iken bu oran 1960’da %25.2’ye varmıştır.” (Turhan, 2000, s. 187). Bu durum da büyük alt yapı yatırımlarını beraberinde getirmiştir.

4.2. Demokrat parti’nin icraatleri ve merkez-çevre ilişkileri

Demokrat Parti, iktidarı eline aldığı anda hızla girişimlerine başlamıştır. 16 Haziran 1950’de toplanan meclis “Arapça ezan yasağı”nı kaldırılmış ve 14 Temmuz 1950 tarihinde bir “Af Kanunu” çıkarılmıştır. CHP iktidarı döneminde suç işlenmiş suçlular affedilmiştir. “25 Haziran 1950’de Kuzey Kore ve Güney Kore arasında başlayan savaşa Amerika’nın artan bir ilgi göstermesi, beklediği fırsatı kendisine verir. Hemen, basında Güney Kore lehine bir kampanya açılmıştır” (Eroğul, 2013, s. 90). Bu hamle karşısında Türkiye NATO üyeliğine kabul edilmiştir. DP’nin liberal siyasetine yakın olan Batı Bloğu ile ilişkiler askeri iş birliği ile mühürlenmiştir.

Çevre temsili güçlü olan Demokrat Parti’nin çevreyle entegrasyonunu sağlayan önemli girişimler: tarımdan alınan verginin kaldırılması, tarımsal kredi kolaylıklarının sağlanması, tarım ürünlerinin taşınmasının kolaylığı için karayol yapımının desteklenmesi (Mardin, 2010, s. 132) uygulamaları olmuştur. Ekonomi alanında hızlı bir ivme gözlenmesi DP ve çevre yaklaşmasını daha da hızlandırmıştır.

Demokrat Parti iktidar yapısı çevrenin, merkezi alanda daha fazla etkin olmasına imkân verecek düzeyde genişletilmiştir. Bu süreçte taşra yani yerel eşraf veya mahalli güçler merkeze yaklaşma imkânı elde etmişlerdir. Demirel’e göre “CHP ile çeşitli sebeplerle bağlantı kuramamış kişi ya da gruplar DP örgütünü oluşturmaya soyundular. Mahalli hiziplerin partiler kanalıyla kendilerini ifade edebilmeleri DP’nin örgütlenmesini kolaylaştırdı” (Demirel, 2016, s. 111).

Çok partili hayat ile demokratik alanın açılması ve kendilerini temsil iddiaasında olan bir parti varlığı taşırayı siyaset yapabilmenin ya da siyasal alana girebilmenin cazibesini tattırmıştır. Tuncel ve Gündoğmuş’a göre de “Çok partili dönemde çevre merkez ilişkisi farklı bir evreye girmesinin yanında, seçim, siyasi parti ve parlamento aracılığıyla çevrenin merkeze taşınma süreci de başlamıştır.” (Tuncel & Gündoğmuş, 2012, s. 144). Demokrat Parti ile birlikte, Antik çağlarda insanı değerli kıldığına inanılan siyaset halkın ayağına kadar gelmiştir. Bu da DP’nin çevre ile kurduğu ilişkinin temel boyutlarından birisidir.

1951 ara seçimlerinden önce işçilere grev hakkı veren bir tasarı hazırlığına girişilmiş ve Demokrat Parti iktidara gelmeden önceki vaatlerini yerine getiriyor gözükme çabasındadır. On bir ay kadar grev hakkı ile ilgili çalışma yürüten Çalışma Bakanlığı çalışmasını 3 Mayıs 1951 tarihinde tamamlamıştır. İşçilerin bu hak üzerindeki talepleri çeşitli bahaneler ve konjonktürel engeller öne sürerek tarihi belirsiz sürelerle ertelenmiştir. Fakat “vatandaşlara demokratik haklarını vereceğini gerek muhalefet döneminde gerekse hükümet programında ifade eden Demokrat Parti demokratik haklardan biri olan grev hakkını iktidarları döneminde verememiştir.” (Şağan, 2014, s. 127).

Basın ile olan ilişkiler ve kurulan siyasi bağ o dönem için oldukça büyük bir önem arz etmiştir. Basın, iktidarın en büyük hegemonya alanını oluşturmaktadır. Yapılan faaliyetleri halka ulaştıran organlar: gazeteler, radyolar ve dergilerdir. Demokrat Parti iktidara ilk geldiği yıllarda hemen basına olan borçlar ödenmiş ve basını kendisine bağlamaya çalışmıştır. Fakat Demokrat Parti icraatleri arttıkça basında muhalif sesler yükselmeye başlamış ve ilerleyen birkaç yıl içerisinde basın üzerine uygulanan sansür ve baskı artarak devam etmiştir. 1951’de çıkan bir kararname ile bütün gazetelere eşit olarak dağıtılan resmi ilan hakkının yarısı, bundan sonra, başbakanlığın belirlediği gazeteler aracılığı ile yayın yapabilecektir. Bu açıkça muhalif basının sesini kısma olarak görülmüştür.

Demokrat Parti ve Ordu arasındaki ilişki başlangıçtan itibaren çalkantılı olmuştur. Menderes daha koltuğa oturduğu ilk günlerde kendisine darbe yapılacağına dair duyumlar almış ve bunun üzerine bu durumu Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşmüştür. “Generallar tarafından yapılacağı düşünülen darbe girişimine karşı ordu içerisinde tasfiyeler gerçekleştirilmiş ve bu yolla ‘ordu-iktidar bütünleşmesi’nin sağlandığı varsayılmıştır.” (Kahraman, 2012, s. 314). Karpat, “*Türk Siyasi Tarihi*” isimli kitabında ordu ve parti çatışmasına dair çarpıcı örneklerle yer verir. Ordu mensuplarının saygınlığının azaltılması, maddi anlamda gelir seviyesinin düşürülmesinin ordu içinde hoşnutsuzluğa neden olduğunu söyler. Karpat, darbe sonrası görüştüğü subaylardan edindiği şikayetleri şu şekilde sıralar:

“1950’lerde bedelini karşılayamaz diye askerlere kiralık ev dahi gösterilmek istenmiyor, bir gözleriyle bahşişi süzen garsonlar daha zengin müşterilerle ilgilenmeyi tercih ediyor, dükkan sahipleri fakirleşmiş bu zümreye pahalı malzeme göstermekten kaçınıyor ve bir zamanlar subayları damat olarak görmekten pek memnuniyet duyan anneler bile kızlarına ‘üniformaları parlak fakat cepleri boş’ bu adamlarla evlenmemeleri için tembihliyordu.” (Karpat, 2015, s. 143).

21 Temmuz 1953’te üniversite profesörlerinin siyasetle ilgilenmelerini yasaklamıştır. Ne yazık ki üniversite hocalarına yasak getirmiş olsa da tahmin etmediği diğer eğitimli kesimden yani üniversite öğrencilerinden büyük yara almış ve özellikle DP’nin son yılları öğrenci hareketlerini bastırmaya çalışmakla geçmiştir. “1950’li ve 1960’lı yıllarda, üniversite öğrencilerinin kamuoyu oluşturma gücü vardır. Bunun nedenleri, gençliğin Cumhuriyet’in kuruluşu sonrası üstlendiği ‘rejimin bekçiliği’ göreviyle pekişen tarihsel statüsünün yanı sıra, Türkiye’deki eğitim seviyesinin düşüklüğü ve yükseköğrenim gören kişi sayısının azlığıdır.” (Öztürk, 2020, s. 158). Bu sebeplerle üniversitenin ve üniversiteli öğrencilerin toplumsal ve siyasal alanda etkin bir rolü olmuştur.

CHP ve DP arasında, 1957 seçimlerinden sonra, muhalefetin moral bulmasıyla, hızla artan bir gerginlik ortamı oluşmuştur. Bu gergin ortam toplumsal hayata da yansımıştır. Halk demokratlar ve cumhuriyetçiler olarak iki kanada ayrılmıştır ve birbirlerine karşı düşmanca tavır almışlardır. Bunun yanı sıra üniversite çevresi CHP’den yana bir tavır takınmıştır. Birçok üniversite profesörü CHP’de görev yapmış ve yapmaktadır. Aydın kesimin bu tavrı Demokrat Parti karşısında boy gösterebilme durumu DP için en büyük tehditlerden bir tanesi olmuştur.

4.3. 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreç

Menderes yönetimine karşı ilk muhalefet 1955 yılında kendi partisi içerisinde gelmiştir. Karpat, bu konuda kendi yaptığı araştırmalar neticesinde muhalefet eden bu grubun genellikle 24-40 yaş arasında tüccar, zanaatkar, makine uzmanı, teknisyen ve profesyonellerden oluştuğunu ifade etmektedir. Muhalefet eden bu grubun Demokrat Parti sonrası Adalet Partisi’ni kurduklarını dile getirir (Karpat, 2009, s. 103). Bu muhalefetin önemli isimlerinden biri Fevzi L. Karaosmanoğlu’dur. DP hükümetini yaptığı plansız ekonomi politikası gerekçesiyle eleştirmiştir.

Son dönemlerde yaşanan öğrenci ayaklanmaları sırasında ordu ile yaşanan problemlerin bir yansıması olarak ordu, öğrenci direnişlerine karşı verilen emirleri yerine getirmemiş ve görece tepkisiz kalmıştır. Bu da öğrenci direnişinin, devletin bir kanadı olan ordu ile, pasif de olsa bir destek almasını sağlayacaktır. Bu olaylar üzerine DP'nin ordu ile arasındaki gerginlik artmaya başlamıştır. Ordu ise yapılan politikalardan memnun olmamakta ve her defasında hükümetin karşısında olduğunu göstermektedir.

Ordu, Demokrat Parti iktidarının yarısından önce 1954 yılından itibaren duyduğu rahatsızlığın karşılığı olarak bir darbe girişimi için hazırlanmaya başlamıştır bile (Birant, DüNDAR, & Çaplı, 2007, s. 79). Adnan Menderes 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir havaalanına inmiştir. Kendisini karşılamaya gelen hava subayları o gün orda bir ordunun verebileceği en büyük pasif direnişi vermiş ve Menderes subayların önüne geldiğinde “Geriye Dön” emri ile subaylar Menderes’e sırtlarını dönmüştür. Aynı gün Menderes konuşma yapmak için kürsüye çıktığında sesini duyuramamıştır. Mikrofonun telleri kesilmiştir. İşte bu şartlar 27 Mayıs için sadece bir ön hazırlıktır. Bu yöndeki pasif direniş siyasal anlamda çalkantılı bir sürecin habercisi niteliğinde olmuştur.

Demokrat Parti, özgürlük ve güvenlik ikileminde iktidarın elinde bulundurduğu araçlarla yönetimi garanti altına almaya çalışırken yönetime karşı tepkiler askeri bürokrasi ve sivil bürokrasi etkisiyle ağır basmaya başlamıştır (Bozkurt, 1998, s. 3576). Karpat’a göre “Muhalefeti bertaraf etme çabaları, üniversite öğrencilerinin gösterilerinin şiddetli bir biçimde bastırılması ve sert sıkıyönetim uygulamaları, komuoyunun Menderes’ten soğumasına ve ordu ve aydınlar arasında bir ittifak kurulmasına neden oldu.” (Karpat, 2015, s. 266). DP’nin muhalif sesleri susturmak adına yaptığı başka bir eylem de kendisine oy verilmediği için Kırşehir’i ilçe düzeyine düşürerek Nevşehir’e bağlama hamlesi olmuştur ve bu durum büyük bir tepkiyle karşılanmıştır (Samsakçı, 2014, s. 27).

Özbudun’a göre 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin arka planındandaki en etkili sebeplerden birisi 1924 Anayasası’nın TBMM yetkileri üzerinde bir sınırlamaya yer vermemiş olmasında aranmaktadır. Meclis’te hakimiyeti sağlayan parti çoğulukları, dönem dönem anayasaya aykırı alan kanunlar çıkarabilmekte, birtakım düzenlemelerle muhalefet kanadının hareket alanını kısıtlayabilmektedir (Özbudun, 2014, s. 133). Bu durum iktidar ve muhalefet arasında yüksek bir gerilim ortamına ve kutuplaşmalara sebep olmaktadır. Böylesi bir ortamda asker, duruma müdahale görevini kendinde görmüştür.

Üç saat süren darbe eyleminde “27 Mayıs 1960 sabahının erken saatlerinde ordu birlikleri Ankara ve İstanbul’daki bütün hükümet binalarına el koydu; Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar dâhil DP’li bütün bakan ve milletvekilleri tutuklanır.” (Zürcher, 2019, s. 278). Bunun sonucunda Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan Yassıada’da idam edilmiştir. Dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik intihar etmiştir. Darbe sonucu Milli Birlik Komitesi adı verilen yeni askeri hükümet başa geçmiştir. Yeni askeri hükümetin başına Cemal Gürsel gelmiş ve kısa bir süre sonra ise 1961 Anayasası kabul edilmiştir.

1960 Darbesi kendi içinde farklı değerlendirmelere sebep olmuştur, Süleyman Demirel bu durum için “halkın elinden devleti almak” olarak değerlendirirken Lucille W. Pevsner, ihtilal sonrası ortaya çıkan sosyal hakları atıfla “Liberal ihtilal” kavramını kullanır (Özdemir H. , 2002, s. 15). Kahraman’a göre de “1960 derbesi merkezin, çevreye kaptırdığı iktidarı geri alması maksadıyla gerçekleştirilmiştir. Ordu 1960 iktidarıyla birlikte siyasal yapıyı ve düzeni yeniden kurmakla, 1961 Anayasası’yla kendisini siyasal iktidarın denetleyicisi, hatta çeşitli noktalarda da ortağı konumuna getirmektedir.” (Kahraman, 2012, s. 319).

Ele alacağımız *Bir Gün Tek Başına* romanı da DP'nin sancılı son yıllarını kaleme almaktadır. Siyasal sürecin topluma ve bir bireyin yaşamına yansımalarının izlerini göreceğimiz roman, toplumsal bunalımı, bireyin direnişini ve siyasal olan ile yaşadığı pasif ve aktif direnişi anlatmaya ve bir dönem romanı olması hasebi ile roman kahramanı üzerinden dönemin gelişmelerini gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır.

Robert P. Finn'in *Türk Romanı* isimli kitabında Morroe Berger'in roman ve gerçeklik düşüncesine dair görüşünü alıntılar. Buna göre "Romancı da soyutlama yapar ama, başka bir biçimde. Kendi kendine yeten, öte yandan değişen derecelerle gerçek dünyaya da benzeyen özel bir dünyanın yüzünü çizme adına ayıklar ve vurgular yapar." (Finn, 1984, s. 13-14). 748 sayfadan oluşan romanda, dönemin siyasal olaylarının izi aranacak ve meseleye hangi açıdan değinildiği aydınlatılmaya çalışılacaktır.

5. Bir gün tek başına romanına genel bir bakış

Türk romanı tarihsel süreç içerisinde, siyasal, sosyal ve ekonomik olaylardan etkilenecek evrilmiştir. Pek çok roman dönemine ışık tutan, siyasi ve toplumsal meseleleri arka planında işleyen, edebi olduğu kadar toplumsal ve siyasaldır. Türk romanı, 1940'lara kadar büyük ölçüde kentte yaşayan insanların kültürel değerleri ve yaşam tarzları arasındaki çatışmayı konu edinen romanlarla sınırlı kalmıştır. Köy gerçekliği İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem kırsal hem de kentsel bölgelerdeki sınıf farkı ve çatışması ise 1960'lı yıllarda, ayırım gözetilmeksizin Türk romanında konu edilmeye başlamıştır (Karpaz K. , 2007, s. 197).

Bir Gün Tek Başına romanında "27 Mayıs 1960 devrimini hazırlayan toplumsal çalkantıların ve 1960 Nisan'ı öğrenci olaylarının da sergilendiği romanda Kenan ve Günsel arasındaki aşk ön plana alınmıştır." (Necatigil, 2016, s. 84). Üniversite mezunu olan Kenan kendisi gibi üniversite mezunu olan ve tarih bölümü okuyan Nermin ile evlidir. Bu evliliklerinden 13 yaşında Zeynep isimli bir kız çocukları vardır. Kenan eğitiminin ardından öğretmenlik yapsa da romanda bahsi geçen dönemde bir kitapçı işletmektedir. Öğretmenlik yıllarında karşılaştığı siyasi baskılardan dolayı öğretmenlik yapmamaktadır.

Kitabın hareketli kısımları Kenan'ın yasak aşkı Günsel ile tanışması ile başlar. Üniversitede Felsefe okuyan 22 yaşındaki Günsel tıpkı abisi gibi polis ve öğrenci çatışması içerisinde. İşçileri kendisine yakın görür. Günsel bilinçlenme hareketine öncülük edenlerden birisidir. Romanda peşi sıra tutuklamalar ve salıvermeler görülmektedir. Günsel de bu tutuklananların içerisinde. Nermin'den ayrılmak isteyen Kenan, Günsel'e sıkı sıkıya bağlanmış durumdadır. Fakat beklemedikleri bir olay her şeyi değiştirir. Nermin hamiledir. Kenan'ın bilmediği ve ölürken dahi öğrenemeyeceği bir gerçek de Günsel'in de hamile olduğudur. Ve bu süreçte Günsel Kenan'ın gizli polis olduğuna dair duyumlar alır ve Kenan'dan uzaklaşmaya başlar. Umutsuzluk içindeki Kenan'ın 26 Mayıs 1960 akşamı intihar etmesi ile roman biter. Kısa bir özetle verilen romanın detaylı incelemesi yapılacaktır.

6. Bir gün tek başına romanı üzerinden siyasal analizler

Roman, kahramanımız Kenan⁶'ın hayat yorgunluğunu anlatan cümleler ile başlar. Kenan kitapçıda patrondur ama çok çalışamamasına rağmen yorgun bir şekilde eve gelmiştir. Karısı Nermin, romanda

⁶ Kenan, Vedat Türkalı'nın kendi ifadesiyle tam bir baş belasıdır. Kendisiyle yapılan bir röportajda Kenan için "Sıcaktır, duyguludur, insancıldır; bakarsınız yiğittir, fedakârdır da!... Ama bencildir, ürkek, kuşkulu ve kaypaktır sınıf yapısı gereği.

her daim sevecen, acılara göğüs geren ve en önemlisi her daim Kenan'ı seven ve ondan vazgeçmeyen bir karakter olarak canlandırılır. On üç yıllık evliliklerinden olan kızları Zeynep ders çalışmaktadır. Nermin'in ağzından "siyah önlük, beyaz yaka" söylemine yer verilir. Orta Çağ Avrupa'sında Cizvit papazlarının açtığı okullardaki öğrencilerin diğer öğrencilerden ayrılmasını için bulunan bu öğrenci giyim tarzı, yıllar sonra Cumhuriyet Dönemi'nde de uygulanmıştır. İsmet İnönü'nün başbakan olduğu 1930 tek parti döneminde 'zengin ve fakir öğrenciler arasındaki farkın ortaya çıkmaması amacı ile siyah önlük kullanılır.

Aynı zamanda dünyada yaşanan ekonomik krizden dolayı da bu kıyafet tercih edilmiştir. Bu kıyafet, basit ve ucuz kumaş olan krizetten siyah önlüktür. Maliyeti düşük, üretimi kolaydır. Fakirliği saklamakta birebirdir ve tektipliği sağlamasından dolayı Muhsin Hesaçioğlu ve Filiz Meşeci Giorgetti'nin yazdığı "Siyah Önlük Beyaz Yakanın Kökeni" isimli makalede "bireyin toplum ile birleşmesi ve devletine bağlanması amaçlarına hizmet etmede bu üniformaların cumhuriyet dönemlerinde de benzer şekilde itaatkâr ve sadık bedenler yaratma işlevini görmesi amacıyla kullanılmış olması muhtemeldir." (Hesaçioğlu & Giorgetti, 2009, s. 1737) ifadeleri yer almaktadır. 1990'lı yıllarda mavi önlük gündeme gelene kadar kullanılmıştır. Toplumsal meselenin bir roman için ne denli şekillendirici olduğu daha kitabın başlarında "siyah önlük, beyaz yaka" söylemiyle okuyucuya iletilir.

Roman entelektüel açıdan da oldukça zengindir. Bacon, Descartes, Montaigne, Rabelais, Diderot, Peyami Safa, Namık Kemal, Kaygusuz, Pir Sultan, Baki, Nefi, Naili, Yunus Emre, Karacaoğlu, Aşıkpaşazade, Mercimek Ahmet gibi isimlerden yer yer bahsedilir ya da bu isimler üzerinden tartışmalar yürütülür. Sadece dönemin isimleri değil dünya bilgi birikimine destek vermiş birçok isimden bahsedilir. Romanın bir bölümünde de dağa, ormana kaçma olgusundan bahsedilmiş, Kuyucaklı Yusuf'a gönderme yapılmıştır. Türk aydınının suç işlediğinde, daha doğru ifade ile iktidar aleyhinde bir söylemde bulunduğu kaçacağı bir ormanı olmadığı bu sebeple daima korku ile yazdıklarını belirtmiştir. Bu durum romanda şu şekilde ifade edilir. "Demokratlar on yıldır bu oyunun ürününü devşiriyorlar. Köksüz, temelsiz ülkede aydınlar; kendi kendilerine... Düzene başkaldıran ormana kaçır sıkıştı mı; saklanmak, güçlenmek için. Orman halktır burda. Kaçacak, sığınılacak ormanı yok bizim aydının." (Türkali, 2019, s. 461).

Kitap boyunca isminden çokça bahsedilen Rasim kişilik özelliği ile roman için önemli bir yer tutmaktadır. Rasim iktidara yakınlığı ile her istediğini yapabilecek güçte bir karakter olarak gösterilmektedir. Birçok bağlantısı vardır ve Kenan onun bu halinden büyük rahatsızlık duymaktadır. Fakat roman boyunca her başı sıkıntıya girdiğinde Rasim'e başvurmayı ihmal etmemektedir.

Kahramanımız Kenan, ülkedeki sorunlardan yorulmuş ve kendi kabuğuna çekilmiş bir şekilde anlatılır. Kenan ülkenin durumunu eleştirmektedir. "Ne şiirler yazdık, ne söylevler çektik bir zamanlar. Değişmeyen tek şey değişmektir de bu ülke niye değişmez? (...) Kötü toprağa düşmüşüz bir kez. Başka ülkedekiler bizden daha mı güçlü sanki? Bu ülke... Başlama yine..." (Türkali, 2019, s. 13). Kenan ülkenin değişmesi için verdiği uğraşların hiçbir karşılığı olmadığını, içinde bulunduğu ülkenin "değişim felsefesi"⁷ ne bile aykırı olduğunu dile getirir. Kendi içerisinde ikircikli durumdadır.

Kendi doyumuna tutkundur, bireycidir. Doyumsuzlukların getirdiği bunalımlara düşünce aklına gelir, ağır basar toplumun büyük doğruları... (...) Yanlışlarını, kaçamaklarını rasyonelize eder. Haklıdır hep." (Everest Yayınları, 2005, s. 93) ifadelerini kullanmıştır.

⁷ Değişim olgusuna vurgu yapan Herakleitos'a göre "Her şey bir akış içindedir ve sürekli bir değişim hakimdir." (Cevizci, 2021, s. 49). Bu açıdan bakıldığında Kenan'ın içinde bulunduğu ruh hali değişim felsefesine karşıt bir durum oluşturmaktadır.

Hangi ülke olursa olsun kendi konumunda bulunan herkesin zayıf olduğunu, bulunduğu yerde kendine yer edinemediğinden bahseder.

Roman boyunca başkahraman Kenan'ın iktidar sahipleri ile çatışma içerisinde olduğu göze çarpmaktadır. Bu çatışma hali devlet bünyesinde devlet büyükleri, çalıştığı bir işte müdürler, amirler, müfettişlerdir. İktidar sahibi insanların kayıtsızlığı, başına buyrukluğu, alçaltıcı tavırları Kenan tarafından nefret ile karşılanmaktadır. Dönemin yolsuzlukları ve rüşvet olaylarının bu zihniyet sebebi ile ortaya çıktığı düşüncesindedir. Adnan Menderes de bir konuşmasında bu rüşvet olaylarının önüne geçemediklerini, kendisinin bir müfettiş olmadığını söyleyerek bu zihniyetin yaygın olduğunu itiraf etmiştir.

Kenan tüm bu sıkıntıları kendi içerisinde tartışırken eşi Nermin daha bireyci bir tavır içerisinde. "Kendi dertlerimizden kurtulamıyoruz, bir de bütün ülkenin derdini mi yükleneceğiz." der. Kenan'ın arkadaşı Rasim de dönemin bireysel çıkarını düşünen insanı yansıtan bir karakter olarak sergilenmektedir. Rasim, Kenan ile yaptığı bir sohbette şu cümleleri kullanır. "Öyle bir dönemdeyiz ki Kenancığım, gemisini kurtaran kaptan, oğlum (...) Senin kafana göre değişeceğini mi sanıyorsun bu ülkenin?" (Türkali, 2019, s. 34).

İşçi hakları, sendikalar, yasaklar gibi meselelerden bahsedilen kısım Kenan'ın bir arkadaşı olan Sait ile karşılaşması ile yoğunlaşmaya başlayacaktır. Beraber oturdukları bir içki masasında neredeyse her şeyin yasaklananlar listesinde olduğundan söz edilir. Fabrikada ayağı ezilen işçilerden, Menderes'in uyguladığı Batı yanlısı politikalardan bahsedilir. Hararetlenen sohbet ortamında ve yoğun içki haliyle bu tartışmalar karışık halde ilerlemeye devam eder. Bu esnada kahramanımız, hayatında büyük bir etki gösterecek Günsel ile bu sofrada tanışır. İlk bakışta Nermin'e olan benzerliğinden dolayı ve içkinin de etkisi ile onu eşi zanneder. Uzunca bir sohbetin ardından Kenan ile Günsel içkili bir halde gecenin geç vakitlerinde yalnız kalırlar, Kenan uyumak üzeredir. Günsel onu zor taşımaktadır. Tam bu esnada Rasim'in arabası⁸ önlerinde belirir ve Rasim, Kenan'ı evine götürür. Kenan içkinin etkisi ile doktorların da teşhis koyamadığı bir şekilde hastalanır ve günlerce uyur. Bu esnada eşi Nermin daima yanındadır.

Kenan hastalığı atlatıp kendine geldiğinde ilk işi Günsel'i aramak olur. Uzun bir arayış sonuç vermez ama bir gün Günsel kendisi kitap evine gelir ve roman kahramanlarımızın ilk bilinçli karşılaşması gerçekleşmiş olur. Beraber dışarıya çıkıp yürüdüklerinde konuştukları mesele o günkü haber manşeti olur. "Uşak Valisi emir vermiş İnönü'yü öldürmeleri için..." (Türkali, 2019, s. 108). Tarihe "Uşak Olayı" olarak geçen bu olay 1 Mayıs 1959 yılında meydana gelmiştir. Özellikle DP'nin son yıllarında iktidar ve muhalefet arasında çatışmaya dayalı söylemler baş göstermektedir. Bunun halka yansımaları da demokrasiye aykırı bir şekilde karşı tarafı zor kullanarak susturmak olarak tezahür etmektedir. Toplum arasında korkulu ve gergin bir ortam hüküm sürmektedir. Kahramanımız Günsel bu endişesini şu şekilde dile getirir: "Bize ne yapmaz bu herifler, İsmet Paşa'yı öldürmeye kalktıktan sonra!..." (Türkali, 2019, s. 108).

Kenan ve Günsel arasında bu yasak ilişki sonucu buluşmalar sıkça tekrarlanır. Kenan'ın ailesine olan ilgisi azaltmıştır. Eve geç vakitte gelmeye, kızı Zeynep ve eşi Nermin ile ilgilenmemeye başlar. Ayrıca metnin akışı için mühim olan bu yasak ilişkiyi metinler arası bir okuma yaparak Bir Başvekil Sevdim kitabından hareketle dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in hayatı ile ilişki kurularak yorumlanabilir. Öyle ki Adnan Menderes'in de Ayhan Aydan isimli 25 yaşlarında bir opera sanatçısı ile yasak ilişkisi var olduğu bilinmektedir. Menderes'in idam yargılamasında "ben bu adamı sevdim"

⁸ Metinde bu araba daima "Citroen" olarak geçmektedir.

diyen Ayhan Aydan ile olan bu yasak ilişkisi gündeme gelmiştir. Roman kahramanı Kenan'ın özel hayatı bu ayrıntıdan etkilenilerek kurgulanmış gibi görünmektedir.

Kemal, eski ve yaşlıca bir tanıdığı ile Günsel aracılığı ile bir görüşme gerçekleştirir. Metin boyunca bu yaşlıca kişiden “baba”⁹ lakabı ile bahsedilir. Baba, yıllarını insanları bir araya getirmeye çalışan, tecrübeli, bilgili birisi olarak resmedilir. Bir sohbet esnasında söyledikleri Marshall yardımlarına gönderme niteliğindedir; “dışarıdan yalvar yakar aradıklarının kaç katını, Amerika için harcıyorlar içeride, dışarıda. Ne hesaptır ne akıldır bu?... Öyle içli dışlı finans kapital oyunu ki ülkeyi, hem yardım diye dışarıya el açtır, hem o yardımı esirgiyor görünerek süründür, hem de yardımın en büyüğünü o koparır, alır ülkeden. Böylesine rezil, çelişkili durum... (...) ülkenin yardım adı altında nasıl çok az şey alıp pek çok şey ödediğini açıklamaya çalışıyordu. (...) Bizi yardımlarla batırdılar!” (Türkali, 2019, s. 129).

Marshall yardımları sayesinde özellikle tarımsal ekonomide büyük bir gelişme sağlanmıştır. Fakat yapılan yardımlar bir plan doğrultusunda gerçekleşmektedir. Türkiye, tarım ülkesi olarak biçilmiştir ve sanayi ile ilgilenmesi istenmemektedir. Ayrıca yapılan aynı yardımlar, traktör biçerdöver gibi teknik araçların parçaları yüksek maliyet ile yine yurt dışından alınmaktadır. Bu durum, bütçede sürekli açıklara sebep olmaktadır. Romanda da bu yardımların iktidarın isteği doğrultusunda ve istediği kişiler lehinde gerçekleştirildiğinden bahsedilmektedir.

Metinde aydınların korkutmalarla susturulduğundan yakınılmaktadır. Burada Gramsci'nin “organik aydınlar”¹⁰ kavramı karşımıza çıkmaktadır. İktidarın ya da çıkar gruplarının isteği doğrultusunda toplumu etkileyebilecek, yönlendirebilecek ve bunu da bilimsel süreçler içerisinde yerleştirebilecek bir aydın kesimi oluşturulmak istenmiştir. Bu yönde hareket etmeyenler üzerinde bir korku iklimi yaratılmaya çalışılmıştır. Aydın kesim bu korku yanlı politikalarla bastırılmış ve kendi aleyhtarı olmaya zorlamıştır.

İnsanların baskıdan kurtulmak için Vatan Cephesi'ne gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde yazıldıklarından bahseder. “1957'den 1960 yılına kadar yaklaşık 1 milyon kişiden oluştuğu DP tarafından da, mahkeme sürecinde de kabul edilmiştir.” (Doğaner, 2013, s. 55). Romanda, kahramanımız Kenan, Nermin'i Vatan Cephesi'ne korku ile yazılan, Günsel'i ise Vatan Cephesi'ni yıkmaya çalışan birisi olarak tanımlar. “Birbirine tıpatıp benzeyen iki sevgilim var!... Biri Vatan Cephesi'ne yazıldı, öteki yıkmaya çalışıyor.” (Türkali, 2019, s. 192). Roman bu noktada Vatan Cephesi örneği ile beraber insanların birbirleri ile ne derece kutuplaştığını ifade etmeye çalışmıştır.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Menderes'in tarikat liderleri ile olan toplantısına değinilir. “kim getirdi seni bu ülkeye 1960 yılı?... Akıllılar mı akılsızlar mı? Umutlular mı, umutsuzlar mı? Korkaklar mı, korkusuzlar mı? Mutlular mı, mutsuzlar mı? Çullular mı, Çulsuzlar mı? Soyanlar mı, soyulanlar mı? Kutsal Regaip Kandili yılbaşına rastladığından beri battık. (...) Gidin de sizi Saidi Nursi Efendiniz kurtarsın” (Türkali, 2019, s. 195). Bu tarikat toplantıları siyasal ve askeri kanatta büyük tepkilere yol açacaktır. Menderes ve hükümeti askerin tepkisi özellikle bu toplantılarla üzerine çekmiştir.

⁹ Kendisi ile yapılan bir röportajda kendisine, baba tipi için esinlendiğiniz kişinin kimliği ile ilgili bir soru yöneltildiğinde “Galiba öteki tiplerden de daha ‘gerçek’ baba. Diyebilirim ki sözlerinin neredeyse yarısından çoğuyla Dr. Hikmet Kıvılcımlı’dır.” (Everest Yayınları, 2005, s. 96) yanıtını vermiştir.

¹⁰ Gramsci'ye göre “Her yeni sınıfın kendisiyle birlikte yarattığı ve derece derece gelişmesi boyunca işleyip geliştirdiği “organik” aydınların, çoğu zaman yeni sınıfın kendisine yol açtığı yeni toplumsal tipin ilkel etkinliğinin kimi kısmi görünümünün, ‘uzmanlaşmaları’ oldukları saptanabilir.” (Gramsci, 1986, s. 310)

Günsel ve Kenan arasındaki aşk daha tutkulu bir hal almışken Günsel ‘davası’ ve aşkı arasında sürekli bir ikilemde kalmaktadır. Günsel, toplumun bilinçlenmesi, ülkenin gündemi ve gidişatı, siyasal olaylar üzerine yaptıkları toplantılara katılmaya çalışır. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan nasıl çıkacağını tartışırlar. Kısa bir süre içerisinde bu toplantılar öğrencilerin odak noktası haline gelecektir. Bu toplantılar kısa bir süre içerisinde öğrencilerin tek çatı altında toplanmasını sağlayacaktır ve DP için en sancılı süreç olan öğrenci ayaklanmaları başlayacaktır. Uşak, Adana, Konya gibi birçok şehirde öğrenciler hareketlenmeye başlamışlardır.

Romanda toplumsal yapıyı en iyi yansıtan bölümlerden biri, kitabın 16. bölümüdür. Kenan, Günsel’in abisiyle tanışmaktadır. Görüş olarak anlaşılır ama Günsel ile aralarındaki ilişkiden söz açmazlar. Bu tanışmanın ardından evden çıkan ve yürümeye başlayan Kenan bir trene atlar, nereye gideceğini bilmeden vardiyadan çıkmış işçilerin arasında aynı dalgınlıkla yolculuk yapar ve onlara karşı yakınlık hisseder. Kazlıçeşme’de iner, gecekonduların arasında ilerler. Ramazan ayı olduğu romanda belirtilir. Duvarında Atatürk’ün mareşal üniformalı resmi ve Menderes’in büyükçe fotoğrafının asılı olduğu bir lokantaya girer. Burada olanlar savunduğu işçilerin durumunu en net şekilde görmesini sağlayan olayları kendi içerisinde barındırır. İşçiler kendi aralarında parti çatışması içerindedirler. Etraflarındaki herkes kendisini Demokrat ya da CHP’li olarak sınıflandırmaktadır. Her iki görüşe sahip işçilerin de birbirlerinin görüşlerine tahammülleri yoktur. İşçiler kimliklerini, kendilerinden beklenildiği doğrultuda “işçi” üzerinden oluşturmak yerine, siyasal çatışmanın bir uzantısı üzerinden oluşturmaktadırlar.

Toplum iki kutba ayrılmış, herkes siyasal kimliği ile yaşar olmuştur. Kenan, halkın bu durumda olmasının arkasında “partilerin olduğunu düşünür bütün bu konuşmalardan devrimsi bir yoruma gider. Halk ‘koşullanmış’ ve ‘oyun’ a getirilmiştir.” (Samsakçı, 2014, s. 495). “ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında asıl suçlunun kim olduğu sorusu tartışılır. İçinde bulunulan durumun, yaşanan kaosu aslında bir oyun olduğu, birilerinin öğrencileri, aydınları bilinçli olarak bu oyuna sürüklediği anlayışı hâkimdir.” (Arsever, 2018, s. 910). İşçileri Demokrat Parti’yi de Cumhuriyet Halk Partisi’nin de savunuculuğunu bırakarak kendi haklarını savunmaya davet eder.

“Oyun şu: Sizi böyle Halk’tı, Demokrat’tı diye birbirinize sövdürüp deveyi hamuda yutuyorlar. (...) Bırakın şu Halk’tı Demokrat’tı kavgasını. Ortak çıkarlarınızı düşünün. Halkçı ol, Demokrat ol, sonunda işçisiniz. Bütün yük sizin sırtınızda... Demokratsın, ya da Halksın diye kimse size bir somun ekmek vermez. Çoluğunuzu çocuğunuzu da düşünmez. El ele verin kardeş bilin birbirinizi, Halkçısına da soydurmayın kendinizi, Demokratına da...” (Türkali, 2019, s. 319).

Bu birliktelik söyleminden dolayı komünist olmakla suçlanır ve oradan dayak yiyerek ayrılır. Çünkü dönemin en büyük korkusu “komünist” lerdir. Demokrat ya da Cumhuriyet’ çi, her iki kanat için de ortak düşman komünizm olarak belirlenmişti. Bu sebeple Kenan her iki kanadın da tepkisi ile karşılaşır.

Hareketliliğin arttığı bu dönemde öğrenciler birlikleriyle organize olmaya başlamıştır. Farklı fakültelerden öncüler birleşerek eylem planı yaparlar. Güvenilir isimlerle toplanarak detayları konuşurlar. Öğrencilerin bu gayreti romanda şu cümlelerle aktarılır: “Özellikle fakültedeki dernek yöneticilerinden kimleri tanıyorsak onlarla tek tek konuşmak gerek bence. Hükümetin tutumuna karşı yürüyüş mü yaparız, bildiri mi dağıtırız, boykot mu yaparız; o zaman belli olur o... Gücümüz neye yeterse.” (Türkali, 2019, s. 416). Tam olarak planlı bir örgütlenme olmasa da öğrenci topluluklarının direniş için büyük bir çaba içerisinde oldukları aşikârdır.

Dönemin siyasal gelişmeleri eşliğinde romanın zaman akışı ilerletilir. Tarihlerden 18 Nisan 1960’tır. Halk, ordu, asker, basın, öğrenciler çalkantı içerisinde. DP bu tarihte 15 üyelik bir “Tahkikat

Komisyonu" kurar. Amaç CHP'nin ve basının faaliyetlerini denetlemektir. Bu olay romanda şu şekilde ifade edilmektedir:

"18 Nisan'da CHP'nin, bir kısmı basının eylemlerini araştırıp soruşturmak için 15 üyelik bir "Tahkikat Komisyonu" kuruldu, bütün siyasal eylemler yasaklandı. (...) Tahkikat Komisyonuna olağanüstü yetkiler veren tasarının yasalaşması bekleniyordu. Acımasız, astığı astık, yasal görünen, yasadışı bir baskı örgütü çalışmaya başlamak üzereydi. Anayasa, babayasa hepsi bir yana itilmişti artık. En gerilerin, en azgınların korku salan, apaçık baskı yönetimi..." (Türkali, 2019, s. 470).

Türkiye'de öğrenci olaylarının olduğu dönemde dünya basınından da bir haber gelmiştir. Güney Kore başkanı Sygman Rhee'ye karşı çıkan öğrenci ayaklanmalarından dolayı başkan görevinden istifa etmiştir. Bu olay Türk siyaseti için oldukça önemlidir. Bu olay romanda şu şekilde ifade edilir:

"Günlük ders kitabından başı kalkmayan bir sürü tıp öğrencisi gelişen olaylarla aylır gibiydiler, karşı çıkmaya başlamışlardı hükümetin tutumuna. Belli bir birikimin öğrencilerde yaratmaya başladığı bu dirençte Amerikancı Başkan Sygman Rhee'ye karşı Güney Kore'deki ayaklanmaların basında yer alması da etken olmuştu belki. İstifa zorunda kalmıştı Rhee. Güney Kore'de de baskı yönetimine karşı başkaldıran öğrencilerle öğretmenlerin gösterileri, ardı arkası kesilmeden sürüp gidiyordu." (Türkali, 2019, s. 471).

Bu durum Türk siyasilerin söylemlerine de yansımıştır. İsmet İnönü bu iki ülkedeki ayaklanmayı birlikte yorumlayarak Güney Kore Başkanı Rhee'nin elinde ordu ve bürokrasi olduğu halde eylemlere müdahale edemeyip istifa etmek zorunda kaldığını, elinde ne ordu ne de bürokrasi bulunan DP'nin herhalde direnemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca romanda bahsi geçen rektör yaralanmasının da gerçekliği vardır. Olaylara müdahale etmek isteye İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, olaylar sırasında hafif şekilde yaralanmıştır.

Olaylara karşı, karşıt görüşlere de yer verilmiştir. Öğrencilerin huzur bozduğu, bu eylemlerin daha kötü sonuçlar doğuracağını söyleyen büyük bir kesime de dikkat çekilmiştir romanda. Ülkedeki sorunların böylesi hareketlerle daha da kötü bir sonuç doğuracağı düşüncesi alt kahramanların ağzından verilmektedir.

Romandaki karakterlerin gerçek hayattaki kişilerle birebir örtüştüğü durumlar oldukça fazladır. Gerçeğe uygun olmayan küçük kısımda ise isimlerde ufak değişikliklere gidilmiştir sadece. Bu durumun en iyi örneği öğrenci hareketleri için ilk fitili yakan kişi olan Nuri Yazıcı¹¹ dir. Romanda şu şekilde anlatılır: "kürsüye çıkan Nuri'nin seslenmesiyle şaşkın duraladı öğrenciler.-Dersleri boykot ediyoruz arkadaşlar, anayasayı çiğnediler. Memlekette hukuk mu kaldı ki hukuk okuyacaksınız?..." Taner Demirel, kitabında gerçek hayatta yaşamış Nuri Yazıcı ile ilgili şu bilgileri paylaşır:

"28 Nisan sabahı, İstanbul Hukuk Fakültesi'nde ateşli bir konuşma yaparak ders boykotu ve eylemleri başlatan isim olarak bilinen Nuri Yazıcı parti gençlik kollarının faal elemanıdır. Bozkurt Nuhoğlu, '28 Nisan olaylarının tek hazırlayıcısı Kastro Nuriydi. Tahmin ediyorum, askerlerden de sinyal alıyordu. Bugün yarın darbe olacağını bekliyor gibiydi.' der" (Demirel, 2016, s. 335).

Öğrenci direnişlerini anlama noktasında çok önemli bir bölüm özelliği taşımaktadır.

¹¹ Lakabı Kastro Nuri'dir.

Öğrenci hareketleri günden güne artarken, polisin başta tepkisiz olan tavrı sertleşmeye başlamıştır. Günsel ve birçok arkadaşı polis tarafından darp edilir ve karakola getirilirler. Bunun sonucunda Kemal, Günsel'i kurtarmak için iktidar ile yakın bağlantı içerisinde olan arkadaşı Rasim'e başvurur. Rasim tanıdıklarını devreye sokarak Günsel'in serbest bırakılmasını sağlar.

2 Mayıs 1960 sabahı öğrenciler farklı bir girişim içerisinde olurlar. Belediye Sarayı'na ziyarete gelen NATO üyelerine seslerine duyurmaya çalışacaklardır fakat öğrencilerin birçoğu ülkenin bu durumda olmasının sorumlusu olarak Amerika'yı ve NATO'yu görürler, özgürlüğün katili olmakla suçlarlar ama tek niyetleri seslerini duyurabilmektir.

Toplumda bireyler arasındaki "kuşku gerilimi"ne değinilir. Herkes birbirini muhbir olarak görmekte ve birbirine güvenmemektedir. Bu durum Kenan ve Günsel arasında da gerçekleşir. Kenan, Günsel'in "soycak fişli" olduğu söylemiyle yoğrulurken Günsel'e de Kenan'ın gizli polis olduğuna dair duyumlar gelir. "Şevket, Kenan'ın gizli polis olduğunu söyleyince deli bir kızgınlığa kapılmıştı Günsel." (Türkali, 2019, s. 693). Kenan'ın intiharına yol açacak olay da bu şekilde gelişir.

Kenan'ın eşi Nermin'e uyguladığı şiddet nedeniyle eşi Nermin evi terk eder. Kenan işine de yeterince odaklanamaz. Günsel de polis olduğu şüphesiyle ona güvenmemektedir. Kenan umutsuz ve "Tek Başına" yaşayamayacağı düşünceleri içerisinde. 26 Mayıs günü, dönemin Başbakanı Adnan Menderes ile belki de aynı umutsuzluk, yalnızlık ve *Tek Başına* lık buhranı içerisinde. "Kenan isimli başkahramanın şahsi hayatında girdiği çıkmazlarla, O'nun sıkıntılarıyla Demokrat Parti'nin, bir anlamda da Türkiye'nin çıkmazlarını, sona doğru gidişini birlikte vermektedir. (Samsakçı, 2014, s. 497)". Artık ikisi için de yaşam ve iktidar sonlanmak üzeredir. Bu son, bir bitiş ve yeni başlangıçların doğuşu olur. Kenan, Adnan Menderes'e darbe yapılmasından bir gece önce kendi iradesiyle banyoda suyu açıp bileklerini keserek intihar eder. Menderes'e ise bir gün sonra başkalarının iradesiyle darbe yapılır ve bir süre sonra o da idam edilir. İdam veya intihar... Roman için de hayat için de ortak bir son oluşturur.

7. Sonuç

Siyasal olan, her sistemde, bireyi bünyesine katarak büyümeye ve daha geniş kesimlere nüfuz etmeye çalışmaktadır. Birey, siyasal olanın bir parçası ve bütünlüğü olarak gözükmektedir. Özellikle demokrasi rejiminde birey, yani toplumu temsil eden kişi, bütüne ulaşmada bir araç olarak algılanmaktadır. Çoğunluğun gücüne ulaşmak isteği bireyin salt "kişi" olarak görülmesinin önünü kapatmış ve birey bir şeylerin temsili altında olduğunda ya da daha açık bir ifade ile kendini var olan başka bir şeye ait olarak göstermek koşulu ile varlık göstermeye çalışmıştır ya da zorlanmıştır. Devletin ve bireyin çatışması tam da bu noktada karşımıza dikilmektedir. Devlet, bireyi kendi onadığı alanda konumlama istegindedir, birey ise özel alanında, bireysel duygu ve düşünceleri ile yaşam vaziyettedir. Bu noktada çatışma kaçınılmazdır.

Bu yönü ile Vedat Türkali de bu çatışmalara ışık tutmaya çalışmıştır. Olayların özellikle içsel bir duygu olan aşk üzerinden anlatılması devletin ve bireyin konumunun daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu aşk içerisinde bireylerin siyasette aldıkları konuma göre bir aşkın devam edip edemeyeceğinin belirlenmesi, devlet gücünün özel alana ne denli nüfuz ettiğinin ironik bir işarettir.

Merkez-çevre ilişkisi, tarihsel olarak Türkiye'de siyasal yapıların dönüşümünü anlamada kilit bir unsur olmuştur. Demokrat Parti'nin yükselişi, çevre unsurlarının siyasal temsiliyet kazanması olarak değerlendirilse de iktidar süreci içinde bu hareketin yeni bir merkez oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Roman, bu değişimi bireysel düzeyde yansıtarak, bireyin siyasal iktidar karşısındaki yalnızlığını ve çaresizliğini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Kenan karakterinin yaşadığı kimlik bunalımı, bireysel özgürlüğün siyasal atmosfer tarafından nasıl şekillendirildiğini gözler önüne sermektedir.

Romanda birey, özgürlük ve siyasal sistem bağlamında nasıl konumlandığı ele alınmış, merkezin çevre üzerindeki hâkimiyetinin bireysel düzeyde nasıl bir dönüşüme yol açtığı incelenmiştir. *Bir Gün Tek Başına* sadece bir dönem romanı olmanın ötesine geçerek, bireysel özgürlük ve siyasal baskı arasındaki ilişkiyi edebi bir düzlemde ele alan önemli bir eser olarak değerlendirilmektedir. Bireyin siyasal yapılar karşısındaki duruşu, tarih boyunca değişse de bireyselliğin sınırlarını belirleyen dinamikler her dönemde varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, romanın sunduğu tarihsel bağlam günümüz siyasetini anlamak için de güçlü bir metafor olarak okunabilir.

Sonuç olarak, toplumun siyasal olan ile ne denli iç içe olduğunun bir ispatı olarak incelediğimiz *Bir Gün Tek Başına* romanı, iktidar ve birey ilişkisinin muğlak ve iç içe geçmiş yönüne de vurgu yapmaktadır. Birey, toplumsal alanın içinde safi bir birey değil, ayrıca gönüllü ya da gönülsüz devlet politikalarıyla işlenmiş bir vatandaşdır ve en insanı duygulara bile sirayet eden karmaşık siyasi ilişkiler ağı ile donatılmıştır. *Bir Gün Tek Başına* romanında da en bireysel duyguda dahi devletin karşınıza çıkabileceği okura derinden hissettirilmiştir.

Kaynakça

- Armağanoglu, F. (2009). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arsever, T. (2018). İki Roman, İki Bakış, Bir Siyasi Olay: Bir Gün Tek Başına ve İzmir'in İçinde" adlı romanlarda 27 Mayıs İhtilali. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), pp. 902-910. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/36942/422521>
- Bengi, D., & Zat, E. (2021). *100. Yılında Cumhuriyet'in Popüler Kültür Haritası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birant, M. A., DüNDAR, C., & Çaplı, B. (2007). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bozkurt, V. (1998). Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi-Siyasal Elit-Halk İlişkileri:1923-1960. In *Cumhuriyet 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi* (Vol. 5, pp. 3571-3577). Ankara: Yeni Türkiye.
- Cevizci, A. (2021). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çarıkcı, E. (2002). Menderes Döneminde Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler. In H. C. Güzel, K. Çicek, & S. Koca (Eds.), *Türkler* (pp. 623-630). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirel, T. (2016). *Türkiye'nin Uzun On Yılı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demokrat Parti Programı-1946*. (2025). Retrieved from TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>
- Doğaner, Y. (2013). *Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi*. Ankara: Ekinoks Yayın Dağıtım.
- Everest Yayınları. (2005). *Vedat Türkalı - Tüm Yazı ve Konuşmaları*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Finn, R. P. (1984). *Türk Romanı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. Retrieved 2025, from Word Press: <https://radikalhareket.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/antonio-gramsci-hapishane-defterleri-sec3a7meler.pdf>
- Gülener, S. (2007). Türk Siyaseti'nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, pp. 36-67. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29122/311543>
- Heper, M. (2015). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Hesapçioğlu, M., & Giorgetti, F. M. (2009). Siyah Önlük Beyaz Yakanın Kökeni. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(4), pp. 1717-1750.
- Kahraman, H. B. (2012). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi* (Vol. II). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E. (1998). Türk Siyasal Sisteminde Değişim, Siyasal Patronaj ve Yozlaşma. In *Cumhuriyet; 1923-1998 Dönem Değerlendirmesi* (Vol. 2, pp. 818-825). Ankara: Yeni Türkiye.
- Karpat, K. (2007). *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Siyasal Elitler ve Din*. (G. Ayas, Trans.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Tarihi*. (C. Elitez, Trans.) İstanbul.
- Keyder, Ç. (2013). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyman, E. F. (2015). Şerif Mardin’i Okumak: Modernleşme, Yorumbilimsel Yaklaşım ve Türkiye. In A. Öncü, & O. Tekelioğlu, *Şerif Mardin’e Armağan* (pp. 37-63). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koraltürk, M. (2002). Türkiye Ekonomisi (1923-1960). In *Türkler* (pp. 581-597). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Leder, A. (1979). Party Competition in Rural Turkey: Agent of Change or Defender of Traditional Rule? *Middle Eastern Studies*, 15(1), pp. 82-105. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00263207908700397>
- Mardin, Ş. (2008). *Türk Modernleşmesi* (Vol. 4). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2010). *Türkiye’de Din ve Siyaset* (Vol. 3). (M. Erdoğan, Trans.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2024). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset* (Vol. 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (2014). *Türkiye’de Demokratikleşme Süreci*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, P. K. (2010). Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, pp. 164-187. doi:https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002176
- Özdemir, H. (2002). 27 Mayıs 1960: Darbe Mi, İhtilal Mi? In H. C. Güzel, K. Çicek, & S. Koca (Eds.), *Türkler* (pp. 15-47). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özdemir, S. (2005). *Vedat Türkali*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Öztürk, E. (2020, Kasım). Vedat Türkali’nin Bir Gün Tek Başına Romanında 1960 Öğrenci Ayaklanması ve TKP. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, pp. 150-172. doi:<http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.46597>
- Purçak, M. E. (2018, Nisan). Vedat Türkali’nin Hayatı, Eserleri ve Sanatı. *Doktora Tezi*.
- Samsakçı, M. (2014). *Siyaset ve Roman; Çok Partili Türkiye ve Türk Romanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Shils, E. (2002). Merkez-Çevre. (Y. Z. Çelikkaya, Trans.) *Türkiye Günlüğü*(70), 86-96.
- Şağan, A. (2014). Demokrat Parti İktidarı ve Grev Hakkı. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, pp. 108-128. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/5126/69819>
- Timur, T. (2008). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tuncel, G., & Gündoğmuş, B. (2012). Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), pp. 137-158. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287280>
- Turhan, M. (2000). *Siyasal Elitler*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Türkali, V. (2019). *Bir Gün Tek Başına*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yetim, F. (2025). *Merkez-Çevre İlişkileri Bağlamında Türkiye’de Darbe Olgusu*. Retrieved from Academia.
- Zencirkıran, M. (2016). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Bursa: Dora.
- Zürcher, E. J. (2019). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Summary

Turkish political history has deeply affected social life in its own dynamic process. Political processes, events, personalities have also found a great reflection in the field of literature because they affect many areas of life. The main purpose of this article is to trace the period through the novel *Bir Gün Tek Başına* and to examine the political perspective lying in the background of the text. The conditions of the period and the political developments of the period will be brought to the forefront through the heroes who lived in the last years of the Democrat Party government. The effect of the center-periphery conflict on the individual's "aloneness" within society will be analyzed. Finally, the battle of the individual's "individuality", which he wants to separate from political life and the political, will be encountered in the novel *Bir Gün Tek Başına* and how the political affects a period will be analyzed. The main purpose of the study is to see how political reality can affect the individual and individuality through a novel example. Thus, it is aimed to understand the difference between the political and the individual. In this context, similarities were examined through the characters of the novel and people who lived in real life. In addition, details about the events in the background of the novel were tried to be processed. Thus, the political process was followed through a period novel and how the period was processed in the novel as a literary genre was examined.

AB Ülkelerinde CO2 Emisyonu ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Salih Yıldırım¹

Öz

İklim değişikliği ve çevresel bozulmanın başlıca sebebi CO2 emisyonudur. Büyük ölçüde enerji üretiminden kaynaklanan CO2 emisyonu, sürdürülebilir ekolojik yaşamı tehdit ederek insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. CO2 emisyonunun artışı önlemek ve insan sağlığını korumak amacıyla birçok Avrupa Birliği (AB) ülkesi yenilenebilir enerji kullanımını merkeze almaktadır. Çevre dostu olan yenilenebilir enerji, toplumsal sağlığın korunması ve yaşam beklentilerinin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 27 AB üyesi ülke için 2000-2020 döneminde CO2 emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketiminin sağlık harcamaları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu doğrultuda bağımlı değişken kişi başına sağlık harcamaları, bağımsız değişkenler CO2 emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi ve ortalama yaşam beklentisi olarak seçilmiştir. Seçilen değişkenler panel sabit etkiler modeli Driscoll-Kraay tahmincisi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, CO2 emisyonunun sağlık harcamaları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, yenilenebilir enerji tüketiminin sağlık harcamaları üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: CO2 emisyonu, Yenilenebilir enerji, Sağlık harcamaları, Sabit etkiler modeli, AB ekonomileri.

Jel kodları: I18, Q54, P18, C23.

The Impact of CO2 Emissions and Renewable Energy Consumption on Health Expenditures in EU Countries

Abstract

The main cause of climate change and environmental degradation is CO2 emissions. CO2 emissions, largely originating from energy production, threaten sustainable ecological life and negatively affect human health. In order to prevent the increase in CO2 emissions and protect human health, many European Union (EU) countries focus on the use of renewable energy. Renewable energy, being environmentally friendly, contributes to the protection of social health and the improvement of life expectancy. The aim of this study is to investigate the effects of CO2 emissions and renewable energy consumption on health expenditures for the period 2000-2020 for

¹ **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Dr. Salih Yıldırım, Bursa Uludağ Üniversitesi, ssalihyildirim@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1237-8214

Atıf/Citation: Yıldırım, S. (2024).. AB ülkelerinde CO2 emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketiminin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi Bursa Uludağ Journal of Economy and Society, 43(2), 146-157.

26 EU member states. In this direction, the dependent variable was selected as health expenditures per capita, and the independent variables were selected as CO2 emissions, renewable energy consumption and average life expectancy. The selected variables were analyzed with the panel fixed effects model Driscoll-Kraay estimator. The analysis results reveal a positive and statistically significant effect of CO2 emissions on health expenditures, and a negative and statistically significant effect of renewable energy consumption on health expenditures.

Keywords: CO2 emission, Renewable energy, Health expenditures, Fixed effects model, EU economies.

Jel codes: I18, Q54, P18, C23.

1. Giriş

Enerji, ekonomilerin sürdürülebilirliği için vazgeçilmez bir gereksinimdir. Küresel çapta enerji üretimi ağırlıklı olarak fosil yakıtlara dayalı bir biçimde gerçekleşmektedir. Fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan parçacıklar, metan, azot oksit, kükürt dioksit ve en önemli kirletici gaz olan karbondioksit (CO2) gazı ortaya çıkmaktadır (Dritsaki & Dritsaki, 2024). CO2 emisyonları, ekolojik bozulmayı hızlandırmakta ve küresel iklim değişikliğine yol açmaktadır (Danish vd., 2017). Ekolojik çevre ve iklim açısından enerji üretiminde yeşil dönüşümün gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, okyanus ve hidroelektrik enerjisi, jeotermal ve biyokütle enerjisi gibi yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi öne çıkmaktadır. Yenilenebilir enerjiler, çevredeki kirleticileri azaltma, enerji tasarrufu sağlama ve atıkWH maddelerin geri dönüşümünü kolaylaştırma yeteneğine sahip yenilikçi bir yaklaşımdır (Piran vd., 2023).

2018 yılında AB’de toplam enerji tüketiminde yenilenebilir kaynakların payı %18.9 olarak gerçekleşmiş ve bu payın AB Ulusal Yenilenebilir Enerji Aksiyon Planı çerçevesinde artırılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, başta enerji sektörü olmak üzere ekonominin çeşitli sektörlerinde yenilenebilir kaynaklardan enerji kullanımını artırmak, AB ülkelerinin temel çevresel hedefi olan karbon nötrlüğüne ulaşmayı amaçlayan entegre bir enerji sisteminin temel bir unsurudur (Stefko vd., 2021). Diğer yandan, Avrupa Yeşil Mutabakatı’nda çerçevesi çizilen yeşil büyüme stratejisi kapsamında Avrupa kıtasının 2050 yılında ilk karbon-nötr olması hedeflenmektedir (Baştürk, 2024). Belirlenen hedeflere ulaşılması noktasında çevresel kalitenin ve insan sağlığının iyileştirilmesine imkan veren yenilenebilir enerjiler önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Sürdürülebilir ekolojik yaşam açısından en büyük tehdit, CO2 emisyonlarının yol açtığı çevresel bozulmadır. Çevresel bozulma, insanların yaşam kalitesi üzerinde zararlı etkisi olan en ciddi sorunlardan biridir ve kanser, kardiyovasküler, göğüs hastalıkları gibi birçok sağlık problemi ortaya çıkmaktadır (Liu & Zhong, 2022). Bu nedenle çevre kalitesinin bozulması, insan sağlığını olumsuz etkilemekte, toplumsal sağlığın korunması açısından sağlık hizmetlerine yönelik talebin artışına yol açmaktadır. Sağlık hizmetleri talebi, kişiler için daha yaşanabilir ve temiz bir çevre ilişkili olduğundan sağlık harcamaları da çevresel kalitenin önemli bir belirleyicisi olmaktadır (Alimi vd., 2020). Ayrıca sağlık harcamaları, çevresel kalitenin yanında ekonomik büyüme dinamikleri, nüfus ve enerji tüketimi ile ilişkilidir. Sağlık hizmetlerine yönelik harcamaların, ölüm oranlarının azaltılmasına ve yaşam beklentisinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Küresel ısınmanın, hava kirliliği (özellikle artan CO2 emisyonları) yoluyla toplum sağlığına zarar vermesi nedeniyle, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke karbon emisyonlarını azaltmak için çalışmaktadır (Yoro & Daramola, 2020). Çevresel kalitenin artırılması, fosil yakıtlarının çevreye verdiği zararların azaltılması, iklim değişikliğine yönelik sosyal bilincin oluşturulması ve çevre dostu enerji kaynaklarının kullanımının teşvik etmek amacıyla küresel çapta Paris iklim anlaşması devreye alınmıştır (WHO, 2018). AB, karbon emisyonlarını düşürmek ve iklim değişikliğiyle mücadele etmek

için 2016 yılında Paris iklim anlaşmasını onaylamıştır. Paris İklim Anlaşması'na göre, karbon emisyonlarının azaltılmasıyla ilgili olası çözümlerden biri yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmektedir. Yenilenebilir enerjiler, çevre kirliliğini azaltmak ve daha iyi bir insan sağlığı sağlamak için önemli ve alternatif bir enerji kaynağı sunmaktadır. Strand (2007), yenilenebilir enerjilerin sağlayacağı yararlarla ilgili olarak üç temel etkiyi vurgulamaktadır: çevresel kalitenin artırılması, enerji arzının güvenliği ve araştırma ve geliştirme odaklı yeşil enerji dönüşümlerine bağlı olarak enerji maliyetlerinin düşürülmesidir. Bu doğrultuda AB'de yenilenebilir enerjinin kullanımı ve yaygınlaştırılması aynı anda birkaç hedefi içeren stratejik konular arasında yer almaktadır. Bu nedenle iklim stratejik planı çerçevesinde AB'de yenilenebilir enerji tüketimi, CO2 emisyonu ve yaşam beklentisi ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin araştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu ilişki, AB ülkeleri için 2000-2020 arası dönemde daha önce bir araştırma problemi olarak ele alınmamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

CO2 emisyonunu ve küresel ısınmayı azaltmak için çevreyi iyileştirme potansiyeline sahip olan yenilenebilir enerji tüketimi, insan sağlığını olumlu etkileyeceği belirtilmektedir (Stefko vd. 2021; Koornneef vd. 2011; Pata, 2021). Bu bağlamda çalışmanın amacı, AB ülkelerinde CO2 emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketiminin sağlık harcamaları üzerindeki etkisini araştırmaktır. 2000-2020 dönemini kapsayan çalışmada, Driscoll-Kraay sabit etkiler panel regresyon modeli kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın izleyen bölümünde literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde veri seti ve yöntem açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ampirik bulgular sunulmuştur. Beşinci bölümde sonuç ve değerlendirme ile çalışma sonlanmaktadır.

2. Literatür taraması

İklim ve enerji açısından CO2 emisyonu, yenilenebilir enerji, ortalama yaşam beklentisi ve sağlık harcamaları arasındaki ilişki son zamanlarda giderek ilgi görmektedir. Söz konusu ilişkiyi gelişmiş ülkeler ve özellikle AB ülkeleri kapsamında inceleyen ampirik çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Jerrett vd. (2003), Kanada'nın Ontario eyaletine bağlı 49 şehrinde çevresel kirlilik ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi iki aşamalı regresyon analizine dayalı olarak araştırmıştır. Elde edilen sonuçlarda, daha yüksek çevresel kirlilik düzeyine sahip olan şehirlerin kişi başına sağlık harcamalarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Apergis vd. (2015), Sahra-altı 42 Afrika ülkesi özelinde CO2 emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi, kişi başına düşen gelir ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi 1995-2001 dönemi kapsayan verilerle incelemişlerdir. Panel eşbütünleşme analizinin yapıldığı çalışmada, uzun dönemde, yenilenebilir enerji tüketimi, CO2 emisyonu ve sağlık harcamaları arasında bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Chaabouni ve Saidi (2017), 1995-2013 dönemi için düşük, orta ve üst orta gelirli 51 ülkenin verileri ile CO2 emisyonu, sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel Genelleştirilmiş Moment yöntemi (GMM) yöntemi ile analiz etmişlerdir. Ulaşılan sonuçlara göre düşük gelirli ülkeler hariç, diğer ülke gruplarında CO2 emisyonlarının sağlık harcamaları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Raeissi vd. (2018), İran'da 2000-2015 dönemi arasında hava kirliliğinin kamu ve özel sektör sağlık harcamaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otokoregresif Sınır Testi) analizinden elde edilen bulgularda, uzun dönemde hava kirliliğinin sağlık harcamaları üzerinde pozitif anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. CO2 emisyonunda meydana gelecek %1'lik artış, kamu ve özel sektör sağlık harcamalarını sırasıyla %3.32 ve %1.16 oranında artırmaktadır.

Apergis vd. (2018), ABD’de 1966-2009 dönemi için CO2 emisyonunun kişi başına sağlık harcamaları üzerindeki etkisini panel eşbütünleşme ve kantil regresyon yöntemleri ile incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, CO2 emisyonlarının sağlık hizmetleri üzerinde etkilidir ve kişi başına düşen CO2 emisyonunun, kişi başına sağlık harcamalarında eyaletten eyalete değişen oranlarda artışa neden olmaktadır.

Wang vd. (2019), Pakistan örnekleminde 1995-2017 dönemi için CO2 emisyonu, sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde CO2 emisyon düzeyi ve sağlık harcamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Alimi vd. (2019), 1995-2014 dönemini kapsayacak şekilde 15 ECOWAS ülkesi için CO2 emisyonu ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi panel GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Ulaşılan bulgularda, CO2 emisyon salınım miktarının kamu ve ulusal sağlık harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca CO2 düzeyinin artmasıyla çevre kalitesinin bozulması, kamu ve ulusal sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payını artırdığı tespit edilmiştir.

Usman vd. (2019), gelişmekte olan 13 ülke için 1994-2017 dönemi arasında CO2 emisyonunun kişi başına kamu ve özel sağlık harcamaları üzerindeki etkisini panel eşbütünleşme ve nedensellik yöntemi ile araştırmışlardır. Ampirik bulgularda, uzun dönemde CO2 emisyonunun kamu kesiminin sağlık harcamaları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin varlığı ortaya konulmuştur. Diğer yandan CO2 emisyonu ve özel kesimin sağlık harcamaları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Khan vd. (2019), ASEAN ülkelerinde 2007-2017 dönemi için ekolojik sürdürülebilirlik, lojistik performansı ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi yapısal denkleme dayalı model yoluyla tahmin etmişlerdir. Ulaşılan sonuçlarda, çevresel kaliteyi temsil eden ekolojik sürdürülebilirlikteki artışın sağlık harcamaları üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Bu doğrultuda çalışmada daha fazla çevresel sürdürülebilirliğin insan sağlığını ve ekonomik büyümeyi iyileştirebileceği ortaya konulmuştur.

Gündüz (2020), ABD’de 1970-2016 dönemi verileri özelinde çevresel bozulmanın sağlık harcamaları üzerindeki etkisini eşbütünleşme yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çevre kalitenin %1 oranında düşmesi uzun dönemde sağlık harcamalarının yaklaşık %2 oranında artırmaktadır. Çalışmada çevresel bozulmanın azaltılmasına yönelik uygulanacak politikaların, sağlık harcamalarının bütçe üzerindeki yükünün düşüreceği vurgulanmıştır.

Wu vd. (2020), Tayvan’da 1995-2016 dönemi için çevre kirliliği ve sağlık harcamaları arasında olası nedensellik ilişkisini wavelet analizi ile araştırmışlardır. Sonuçlara göre sağlık harcamalarından çevre kirliliğine doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Çalışmada, sağlık harcamalarındaki artışın, çevresel kaliteye yönelik talebin artışına yol açacağı belirtilmiştir.

Taghizadeh-Hesary ve Taghizadeh-Hesary (2020), Güney Doğu Asya’daki 10 ülke örnekleminde 2000-2016 dönemi için CO2 emisyonu ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi panel vektör hata düzeltme yöntemi (VECM) ve GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, fosil yakıtların neden olduğu CO2 emisyonlarındaki artışlar, kişi başına sağlık harcamalarının artmasına neden olurken, yenilenebilir enerjinin kullanımı sağlıkta kişi başına harcamayı azaltmaktadır.

Pata (2021), Japonya ve ABD’de 1982-2016 dönemi için yenilenebilir enerji ve sağlık harcamalarının çevresel kalite üzerindeki etkisini ARDL yöntemi ile araştırmıştır. Elde edilen bulgularda uzun dönemde ABD ve Japonya için çevresel kalite ile yenilenebilir enerji ve sağlık harcamalarının eşbütünleşik olduğu bulunmuştur. Uzun dönemli tahminler, ABD’de yenilenebilir enerji ve sağlık harcamalarının çevresel kaliteyi artırdığını, Japonya’da ise yenilenebilir enerjinin çevresel kalite üzerinde pozitif ancak zayıf bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ekonomik büyümenin her iki

ülkede de yenilenebilir enerji ve sağlık harcamaları ile telafi edilemeyen önemli çevresel bozulmaya neden olduğu tespit edilmiştir.

Stefko vd. (2021), 27 AB ülkesinde 2010-2019 dönemi için seçilen sektörlerde (ulaşım, elektrik, ısıtma ve soğutma) yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile AB'de seçilen hastalık gruplarının (kardiyovasküler hastalıklar, diyabet ve böbrek hastalıkları, sindirim hastalıkları, kas-iskelet sistemi hastalıkları, neoplazmlar, duyu organı hastalıkları, cilt ve deri altı hastalıkları) yaygınlığı arasındaki ilişkiyi panel regresyon yöntemi ile araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlarda, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile hastalıkların yaygınlığı arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğunu ortaya konulmuştur.

Dritsaki ve Dritsaki (2024), G7 ülkelerinde 2000-2018 dönemi için kişi başına CO2 emisyonu, ekonomik büyüme ve kişi başına düşen sağlık harcamaları arasındaki ilişkileri panel eşbütünlük yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre CO2 emisyonu, ekonomik büyüme ve kişi başına düşen sağlık harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Ayrıca nedensellik testi sonuçlarında kişi başına CO2 emisyonundan sağlık harcamalarına tek taraflı bir nedensellik olduğunu ortaya koymuştur.

Literatürde yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışma; AB ülkeleri için CO2 emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi ve yaşam beklentisi değişkenlerini kullanarak söz konusu değişkenlerin sağlık harcamaları üzerindeki olası etkisini incelemektedir.

3. Veri seti ve yöntem

Bu çalışmada CO2 emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketiminin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi AB ülkeleri² kapsamında araştırılmaktadır. Söz konusu ülkelere ait seçilen kişi başına sağlık harcamaları, CO2 emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi ve yaşam beklentisi değişkenleri Tablo 1'de sunulmaktadır. 2000-2020 dönemine ait yıllık ve panel verilerinden oluşan çalışmanın veri seti Dünya Bankası (World Bank) veri tabanından temin edilmiştir.

Tablo 1: Model için kullanılan değişkenler

Değişkenler	Birim	Kod
Kişi Başına Sağlık Harcamaları	Dolar	lnPHE
CO2 Emisyonu	Kiloton	lnCO2
Yenilenebilir Enerji Tüketimi	Toplam Enerji Tüketimindeki Payı (%)	lnREC
Yaşam Beklentisi	Puan	lnLET

* Tüm değişkenlerinin doğal logaritması hesaplanarak modele dahil edilmiştir.

Tablo 2'de ise değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Buna göre AB ülkelerinde kişi başına sağlık harcamaları ortalaması 7.469 dolar olduğu görülmektedir. CO2 emisyonu ülkeler arasında farklılık göstermektedir ve azaltma hedefi olmasına rağmen ortalaması yüksektir. AB Ulusal

² Örneklem kapsamında incelenen AB ülkeleri Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Kıbrıs, Hırvatistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Letonya, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İsveç'tir.

Yenilenebilir Enerji Aksiyon Planı çerçevesinde ortalaması yaklaşık %17 civarında olan yenilenebilir enerji tüketiminin artırılması hedeflenmektedir. Yüksek sağlık harcamaları, yaşam beklentisi değişkeninin ortalamasının yüksek olmasında payı büyüktür.

Tablo 2: Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
lnPHE	7.469	0.957	4.248	8.945
lnCO2	10.893	1.345	7.209	13.650
lnREC	17.508	11.837	0	57.48
lnLET	4.35	0.043	4.252	4.42

Çalışmada panel regresyon analizi uygulanmıştır. Panel veri, belirli bir zaman dönemine ait yatay kesit ve zaman serisi gözlemlerini birlikte kullanılmasını içermektedir. Panel veri analizleri ağırlıklı olarak sabit etkiler (fixed effects) veya rassal etkiler (random effects) modeli yardımı ile yapılabilmektedir (Tatoğlu, 2013). Sabit veya rassal etkiler modelleri kullanılmadığı durumlarda klasik model (havuzlanmış en küçük kareler) devreye girmektedir.

Sabit etkiler modelinde (FEM), yatay kesit ve zaman serisi gözlemlerine ait eğim katsayıları sabittir. Kesme terimi, birim etkinin varlığından dolayı zaman boyunca sabitken yatay kesit birime göre değişmektedir. Yani birim sayısı arttıkça kesme terimde artmakta ve birimler arası farklılıklar kesme terimindeki farklılıklar ile ifade edilmektedir (Greene, 2003). Bu modelde yatay kesit birimlere ait gözlenemeyen etkileri (heterojenliği) sabit bir parametre olarak ele alınmaktadır.

Rassal etkiler modelinde (REM), yatay kesit birimlerine ait gözlemler rassal olarak seçildiğinden birimler arasındaki farklılıklar ve zaman etkileri hata terimine yüklenerek rassal olduğu kabul edilir (Baltagi, 2005). Bu yönüyle hata terimi, zamana göre birimler arasındaki farklılıkları göstermektedir. Modelde yatay kesit birimlerine ait gözlenemeyen etkiyi (heterojenliği) sabit etkiler modelinden farklı olarak hata teriminin bir bileşeni olarak ele alınmaktadır.

Bu doğrultuda panel regresyon modeli şu şekilde yazılabilir:

$$\ln PHE_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln CO2_{it} + \beta_2 REC_{it} + \beta_3 \ln LET_{it} + u_{it} \quad (1)$$
$$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots$$

Modelde bağımlı değişken $\ln PHE_{it}$, kesme terimi β_0 , bağımsız değişkenler sırasıyla $\ln CO2_{it}$, REC_{it} ve $\ln LET_{it}$ yer almaktadır. Ayrıca, i alt indisi ülkeleri, t alt indisi zamanı ve u_{it} hata terimini göstermektedir. Hata terimi sıfır ortalama ve sabit varyansla tüm zaman ve tüm birimler için özdeş bağımsız normal dağıldığı varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2013). Hata teriminin (u_{it}) bileşimi ise şu şekildedir:

$$u_{it} = \mu_i + \gamma_t + \delta_{it}$$

Burada μ_i gözlenemeyen birim etkileri, γ_t gözlenemeyen zaman etkileri ve δ_{it} diğer gözlenemeyen etkileri içeren stokastik hata terimini göstermektedir. Öte yandan modelin hata terimi (u_{it}) aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$u_{it} = \gamma_t + \delta_{it} \text{ (Tek yönlü rassal etkiler)} \quad (2)$$

$$u_{it} = \mu_i + \delta_{it} \text{ (Tek yönlü sabit etkiler)} \quad (3)$$

$$u_{it} = \mu_i + \gamma_t + \delta_{it} \text{ (Çift yönlü etkiler)} \quad (4)$$

(3) ve (4) no'lu eşitlik gözlenemeyen birim veya zaman etkilerine ait hata teriminin etkide bulunduğu tek yönlü hata bileşenli regresyon modellerini temsil etmektedir (Baltagi, 2005).

4. Ampirik bulgular

Panel veri ile regresyon tahmini yapılmadan önce yapılması gereken iş, optimal regresyon modelinin seçilmesidir. Bu bağlamda, tek yönlü hata bileşenli regresyon modeli ya da çift yönlü hata bileşenli regresyon modeli arasından hangisinin seçileceğine karar verilmelidir. Karar için ilk olarak sabit birim etkili model ile başlanılmıştır. Modelde sabit etkiler altında zaman ve birim etkilerin varlığının sınanması amacıyla F Testi uygulanmıştır. Daha sonra, rassal etkiler altında zaman ve birim etkilerin varlığının sınanması amacıyla Breusch-Pagan LM Testine geçilmiştir. Söz konusu testlere ilişkin hipotezler şu şekildedir:

$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_{i-1} = 0$ (Sabit etkiler yoktur, birim etkiler sıfıra eşittir)

$H_1: \mu_1 \neq 0$ (Sabit etkiler vardır, birim etkiler sıfıra eşit değildir)

$H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = \dots = \gamma_{t-1} = 0$ (Rassal etkiler yoktur - birim etkinin varyansı sıfıra eşittir)

$H_1: \gamma_1 \neq 0$ (Rassal etkiler vardır - birim etkinin varyansı sıfıra eşit değildir)

H_0 hipotezi sabit ve rassal etkilerin olmadığını, H_1 hipotezi ise söz konusu etkilerin var olduğunu ifade etmektedir. F ve Breusch-Pagan LM testine ilişkin sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: F ve Breusch-Pagan lm testi istatistiği sonuçları

F testi (Sabit etkilerin tespiti)			Breusch-Pagan lm testi (Rassal etkilerin tespiti)	
Model	Sonuç	Karar	Sonuç	Karar
(y=lnPHE)	57.47 (0.0000)	H_0 red edilir. Birim etkisi vardır. Zaman etkisi yoktur.	2452.83 (0.0000)	H_0 red edilir. Birim Etkisi vardır. Zaman etkisi yoktur.

* Olasılık değeri (p-value) parantez içinde gösterilmiştir. Test istatistikleri F dağılımı tablosu ve X^2 (chi2) tablosu ile karşılaştırılarak karar verilmiştir.

Sabit etkilerin varlığının tespit edilmesi amacıyla yapılan F testi tablo sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre, modelde sabit etkiler altında birim etkisi olup, zaman etkisi yoktur. Rassal etkilerin varlığının tespit edilmesinde kullanılan Breusch-Pagan LM testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla, model için rassal etkiler altında birim etkisi olmakla birlikte zaman etkisinin olmadığına karar verilmiştir.

Bu çerçevede tek yönlü hata bileşenli regresyon modeline karar verildikten sonra tahmin yöntemine geçilmiştir. Pratik olarak modelde kesit boyutundaki birim etki modelin açıklayıcı değişkenleri ile korelasyona sahip değilse rassal etkiler, korelasyon mevcutsa sabit etkiler tahmin yöntemi tercih edilmektedir (Greene, 2003). Ancak bu sonuçlar formel olmadığından optimal tahmin yönteminin belirlenmesinde Hausman Testine başvurulmaktadır. Hausman testi için oluşturulan hipotezler ise şu şekildedir:

$H_0: E(u_{it}|X_{it}) = 0$ (Açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur)

$H_1: E(u_{it}|X_{it}) \neq 0$ (Açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon vardır)

Hausman testi sonucunda H_0 hipotezi reddedilmesi durumunda sabit etkiler, H_0 hipotezinin reddedilememesi durumunda rassal etkiler tahmin yöntemi kullanılmaktadır. Hausman testi sonucu Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Hausman testi sonuçları

Hausman testi	Sonuç
Model (y=lnPHE)	46.57 (0.0000)

* Olasılık değeri (p-value) parantez içinde gösterilmiştir. Test istatistiği modeldeki parametre sayısına eşit (3) serbestlik dereceli X^2 (chi2) tablosu ile karşılaştırılarak test edilmektedir. %5 anlamlılık düzeyine göre sonuç anlamlıdır.

Tablo 4’e göre Hausman testi sonucunda H_0 hipotezi reddedilmektedir. Açıklayıcı (bağımsız) değişkenler ile birim etki arasında korelasyon mevcuttur, başka bir deyişle rassal etkiler tahmincisi tutarsızdır. Böylelikle, rassal etkiler tahmin yöntemi geçerli olmayıp sabit etkiler tahmin yönteminin optimal olduğuna karar verilmiştir. Optimal tahmin yöntemi belirlendikten sonra yapılması gereken iş; modelde heterokedastisite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) problemlerinin olup olmadığının sınanmasıdır. Bu amaçla Değiştirilmiş Wald Testi, Baltagi-Wu Testi (LBI) ve Pesaran Testi uygulanmıştır (Baltagi, 2005; Baltagi & Wu, 1999; Pesaran, 2004). Söz konusu testlere ilişkin sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: D. wald, Baltagi-Wu ve Breusch-Pagan lm testi sonuçları

D. Wald testi (Heteroskedastisite testi)	Baltagi-WU testi (Otokorelasyon testi)	Pesaran testi (Birimler arası korelasyon testi)
1510.25 (0.0000)	0.5433 (0.0000)	2452.83 (0.0000)

* Olasılık değeri (p-value) parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 5’e göre, tüm testler için H_0 hipotezi reddedilmektedir. D. Wald testi sonucunda varyansın birimlere göre değiştiği görülmekte ve birimlere göre heteroskedastisite olduğu anlaşılmaktadır. Baltagi-WU testi sonucunda bulunan kritik değer 2’den küçük olduğundan modelde otokorelasyon problemi bulunmaktadır. Pesaran testi sonucunda ise birimler arası korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, optimal olarak seçilen sabit etkiler modeli altında değişen varyans (heteroskedastisite), otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı problemleri gözlenmektedir.

İşleme tek yönlü hata bileşenli regresyon modelinin tahmini ile devam edilmiştir. Sabit etkiler modeli (FEM) Driscoll-Kraay tahmincisi, ele alınan zaman periyodunda (T) ve birim boyutunda (N) değişen varyans, dönemsel ve uzlamsal korelasyonun üstesinden gelebilen dirençli standart hatalar üreten bir tahminci özelliği taşımaktadır (Tatoğlu, 2013:260). Bu sebeple, optimal tahminci olarak FEM Driscoll-Kraay seçilmiştir. FEM Driscoll-Kraay standart hatalar tahmincisine ilişkin bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: FEM driscoll-kraay standart hatalar tahmincisi sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı (β)	Standart hata (u_{it})	t-istatistiği	Olasılık değerleri (p)
$\ln CO2_{it}$	1.069	0.040	6.72	0.015*
$\ln REC_{it}$	-0.025	0.091	2.19	0.040*
$\ln LET_{it}$	1.769	2.365	7.48	0.000**
Kesme terim (β_0)	-8.163	1.391	-5.86	0.000**
R^2	0.67			
F testi	29.38			
Gözlem sayısı (N)	546			

** $p < 0,01$ ve * $p < 0,05$ sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6'ya göre, CO2 emisyonu %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta_1 = 1.069$, $p = 0.015$) ve kişi başına sağlık harcamalarını pozitif etkilemektedir. CO2 emisyonundaki %1'lik artışın kişi başına sağlık harcamalarını yaklaşık %1.07 artırdığı görülmektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi %5 istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ($\beta_2 = -0.025$, $p = 0.040$) kişi başına sağlık harcamalarını negatif etkilemektedir. Yenilenebilir enerji tüketimindeki %1'lik artış, kişi başına sağlık harcamalarını yaklaşık %-0.03 azaltmaktadır. Kontrol değişken olarak seçilen ortalama yaşam beklentisi %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta_3 = 1.769$, $p = 0.000$) kişi başına sağlık harcamalarını pozitif olarak etkilemektedir. Ortalama yaşam beklentisindeki %1'lik artış, kişi başına sağlık harcamalarını yaklaşık %1.77 artırmaktadır. Modelin kesme terimi istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta_0 = -8.163$, $p = 0.000$). Modelin genel uyumu iyiliğinin ölçüsü R^2 değeri ise yaklaşık %67 bulunmuştur.

5. Sonuç ve öneriler

İklim değişikliği ve sağlık açısından önemli risklerden birisi CO2 emisyonudur. Bu emisyonun büyük ölçüde temiz olmayan enerji üretiminden kaynaklandığı bilinmektedir. Buna bağlı olarak CO2 emisyonundaki artışlar, çevresel bozulmaya yol açarak insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Sağlık problemlerinde yaşanan artışlara bağlı olarak nüfusun sağlık durumunun kötüleşmesi, sağlık harcamalarını artıracaktır. Dolayısıyla çevresel kalite, sağlık harcamalarının temel bir belirleyicisi olmaktadır. Bu konuda AB'nin enerji üretiminde yeşil dönüşüm ve temiz enerjiye geçişi desteklemesi çevresel kalitenin artırılması ve sağlık harcamalarını azaltacağı belirtilebilir.

AB ülkeleri, CO2 emisyonunu azaltmayı ve Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde 2050 yılında karbon-nötr iklime ulaşmayı hedeflemektedir. Bu noktada temiz enerjiye yönelerek yenilenebilir enerjiye öncelik verilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları arasında başlıca güneş, rüzgar, okyanus ve hidroelektrik, jeotermal ve biyokütle enerjisi yer almaktadır. Enerji üretiminde yenilenebilir enerjilere geçişin gerçekleşmesi çevredeki kirleticileri azaltma, enerji tasarrufu sağlama ve atık maddelerin geri dönüşümünü kolaylaştıracaktır. Bu noktada yenilenebilir enerjiler, çevreyi ve halk sağlığını iyileştirmek için önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenilenebilir enerji tüketiminin desteklenmesiyle toplumun yaşam kalitesini ve ortalama yaşam beklentilerini artırmak mümkündür.

Bu çalışmada AB ülkeleri için 2000-2020 döneminde CO2 emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketiminin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi panel sabit etkiler ile incelenmiştir. Tahmin edilen modelde CO2 emisyonundaki artışlar kişi başına sağlık harcamalarını artırırken, yenilenebilir enerji tüketimi bu

harcamaları azaltmaktadır. Kontrol değişken olarak modelde yer alan ortalama yaşam beklentisi, kişi başına sağlık harcamaları üzerinde pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Elde edilen bulgular literatürde Wu vd. (2021), Taghizadeh-Hesary ve Taghizadeh-Hesary (2020) ve Alimi vd. (2019) tarafından yapılan çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Buna göre CO2 emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketiminin sağlık harcamaları üzerinde sırasıyla pozitif ve negatif olarak etkili olduğu belirtilmektedir. Ulaşılan bulgular, AB’de yenilenebilir enerji tüketiminin kullanımı ve yaygınlaştırılması konusunda stratejik önemini destekler niteliktedir. Ayrıca Strand’ın (2007) belirttiği üzere, ulaşılan bulgular, çevresel kalitenin artırılması, enerji arzının güvenliği ve araştırma ve geliştirme odaklı yeşil enerji dönüşümlerine bağlı olarak enerji maliyetlerinin düşürülmesini destekleyecektir.

AB’nin iklim hedeflerine ulaşması ve özellikle sanayi sektörünün karbon azaltma hedefleri ile uyumlu olması için yeşil enerjiye geçişin hızlandırılması gerekmektedir. Yenilenebilir enerji, AB’nin karbonsuzlaşma hedeflerine ulaşabilmesini ve enerji maliyetlerinin düşürülmesini sağlayacaktır. AB ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketiminin artırılması ve temiz enerji teknolojilerine ağırlık verilmesi, CO2 emisyonunu azaltarak çevresel kalitenin artışı destekleyecektir. Bunun sonucunda insan sağlığı ve nüfusun yaşam beklentilerinde meydana gelen iyileşmeler, kişi başı sağlık harcamalarının daha sınırlı bir şekilde artışına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Alimi, O. Y., Ajide, K. B., & Isola, W. A. (2020). Environmental quality and health expenditure in ECOWAS. *Environment, Development and Sustainability*, 22, 5105–5127. <https://doi.org/10.1007/s10668-019-00416-2>
- Apergis, N., Ben Jebli, M., & Ben Youssef, S. (2015). Does renewable energy consumption and health expenditures decrease carbon dioxide emissions? Evidence for sub-Saharan Africa countries. In *MPRA Paper*. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2018.05.043>
- Apergis, N., Ben Jebli, M., & Ben Youssef, S. (2018). Does renewable energy consumption and health expenditures decrease carbon dioxide emissions? Evidence for sub-Saharan Africa countries. *Renewable Energy*, 127, 1011–1016. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2018.05.043>
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (Third Edit). John Wiley.
- Baltagi, B. H., & Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814–823. <https://doi.org/10.1017/s0266466699156020>
- Baştürk, M. F. (2024). Yeşil Tahviller ve Yenilenebilir Enerji Üretimi İlişkisi: AB Örneği Meryem. *Verimlilik Dergisi*, 58(3), 325–336.
- Chaabouni, S., & Saidi, K. (2017). The dynamic links between carbon dioxide (CO2) emissions, health spending and GDP growth: A case study for 51 countries. *Environmental Research*, 158, 137–144. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.05.041>
- Danish, Zhang, B., Wang, B., & Wang, Z. (2017). Role of renewable energy and non-renewable energy consumption on EKC: Evidence from Pakistan. *Journal of Cleaner Production*, 156, 855–864. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.03.203>
- Dritsaki, M., & Dritsaki, C. (2024). The Relationship Between Health Expenditure, CO2 Emissions, and Economic Growth in G7: Evidence from Heterogeneous Panel Data. *Journal of the Knowledge Economy*, 15, 4886–4911. <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01349-y>
- Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis* (Fifth Edit). Prentice Hall.
- Gündüz, M. (2020). Healthcare expenditure and carbon footprint in the USA: evidence from hidden cointegration approach. *European Journal of Health Economics*, 801–811. <https://doi.org/10.1007/s10198-020-01174-z>

- Jerrett, M., Eyles, J., Dufournaud, C., & Birch, S. (2003). Environmental influences on healthcare expenditures: An exploratory analysis from Ontario, Canada. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57(5), 334–338. <https://doi.org/10.1136/jech.57.5.334>
- Khan, S. A. R., Zhang, Y., Kumar, A., Zavadskas, E., & Streimikiene, D. (2019). Measuring the impact of renewable energy, public health expenditure, logistics, and environmental performance on sustainable economic growth. *Sustainable Development*, 28, 833–843. <https://doi.org/10.1002/sd.2034>
- Koornneef, J., Harmelen, T. van, Horssen, A. van, & Ramirez, A. (2011). Carbon Dioxide Capture and Air Quality. In *Chemistry, Emission Control, Radioactive Pollution and Indoor Air Quality*. <https://doi.org/10.5772/18075>
- Liu, H., & Zhong, K. (2022). Relationship between health spending, life expectancy and renewable energy in China: A new evidence from the VECM approach. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/doi:10.3389/fpubh.2022.993546>
- Pata, U. K. (2021). Do renewable energy and health expenditures improve load capacity factor in the USA and Japan? A new approach to environmental issues. *European Journal of Health Economics*, 22, 1427–1439. <https://doi.org/10.1007/s10198-021-01321-0>
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. In *Cambridge Working Papers in Economics* (0435).
- Piran, M., Sharifi, A., & Safari, M. M. (2023). Exploring the Roles of Education, Renewable Energy, and Global Warming on Health Expenditures. *Sustainability*, 15, 1–11. <https://doi.org/10.3390/su151914352>
- Raeissi, P., Harati-Khalilabad, T., Rezapour, A., Hashemi, S. Y., Mousavi, A., & Khodabakhshzadeh, S. (2018). Effects of air pollution on public and private health expenditures in Iran: A time series study (1972–2014). *Journal of Preventive Medicine and Public Health*, 51, 140–147. <https://doi.org/10.3961/jpmph.17.153>
- Stefko, R., Gavurova, B., Kelemen, M., Rigelsky, M., & Ivankova, V. (2021). Relationships between renewable energy and the prevalence of morbidity in the countries of the european union: A panel regression approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 1–18. <https://doi.org/10.3390/ijerph18126548>
- Strand, J. (2007). Energy efficiency and renewable energy supply for the g-7 countries, with emphasis on Germany. In *Critical issues in Environmental taxation: International and Comparative Perspectives: Volume VI* (Working Paper). <https://doi.org/10.5089/9781451868623.001>
- Taghizadeh-Hesary, F., & Taghizadeh-Hesary, F. (2020). The impacts of air pollution on health and economy in Southeast Asia. *Energies*, 13, 1–15. <https://doi.org/10.3390/en13071812>
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi* (2.Baskı). Beta Yayınevi.
- Usman, M., Ma, Z., Wasif Zafar, M., Haseeb, A., & Umair Ashraf, R. (2019). Are air pollution, economic and non-economic factors associated with per capita health expenditures? Evidence from emerging economies. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(1967), 1–22. <https://doi.org/10.3390/ijerph16111967>
- Wu, C. F., Li, F., Hsueh, H. P., Wang, C. M., Lin, M. C., & Chang, T. (2020). A dynamic relationship between environmental degradation, healthcare expenditure and economic growth in wavelet analysis: Empirical evidence from Taiwan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(4). <https://doi.org/10.3390/ijerph17041386>
- Yoro, K. O., & Daramola, M. O. (2020). CO2 emission sources, greenhouse gases, and the global warming effect. In *Advances in Carbon Capture: Methods, Technologies and Applications* (pp. 3–28). Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-819657-1.00001-3>
- World Health Organization, (2018). *Achieving Health Bbenefit from Carbon Reductions*. Available Online: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289060196> (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2024).

Summary

The aim of this study is to investigate the impact of CO₂ emissions and renewable energy consumption on health expenditures in EU countries. The biggest threat to sustainable ecological life is the environmental degradation caused by CO₂ emissions. The deterioration of environmental quality negatively affects human health, leading to an increase in the demand for health services in order to protect human health. Since the demand for health services is associated with a more livable and cleaner environment for individuals, health expenditures are also an important determinant of environmental quality. Therefore, the main risk for climate change and health is CO₂ emissions. Renewable energies (such as solar energy, wind energy, ocean and hydroelectric energy, geothermal and biomass energy) offer an important and alternative energy source to reduce environmental pollution and ensure better human health.

The impact of CO₂ emissions and renewable energy consumption on health expenditures is analyzed using a panel fixed effects Driscoll-Kraay estimator. The Driscoll-Kraay estimator is a robust standard error estimator that overcomes time period and unit size variance, periodic and spatial correlation. The sample selected in the study, which covers the period 2000-2020 and is based on annual data, is 27 EU member states: Austria, Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Czech Republic, Cyprus, Denmark, Germany, Denmark, Estonia, Finland, France, Greece, Croatia, Hungary, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Sweden.

According to the fixed effects model estimation, it was found that a 1% increase in CO₂ emissions by 1.07% while renewable energy consumption decreased per capita health expenditures -0.03%. While average life expectancy, which is included in the model as a control variable in the model, has a positive and significant effect on per capita health expenditures. The specification test results show that both models are generally significant and the selected variables are appropriate.

Within the scope of the green growth strategy outlined in the European Green Deal, the EU countries are targeted to be the first carbon-neutral country in 2050. Renewable energies, which enable the improvement of environmental quality and human health, are seen as an important element in achieving these targets. It can also be stated that these targets will provide direct social and economic benefits for sustainable development. The main benefits of renewable energies are improved environmental quality, security of energy supply and lower energy costs due to research and development-oriented green energy transitions. The transition to green energy needs to be accelerated for the EU to meet its climate targets. Renewable energy will enable the EU to achieve its decarbonization targets and reduce energy costs. Increasing the consumption of renewable energy and focusing on clean energy technologies in EU countries will support the improvement of environmental quality by reducing CO₂ emissions. The resulting improvements in human health and life expectancy of the population will contribute to a more limited increase in private health expenditure.

Deprem Sonrası Kent Hakkı Savunusunu Eleştirel Planlama Yaklaşımı Üzerinden Düşünmek¹

Sinem Atay²

Öz

Kent tüketimin gerçekleştiği mekân olmanın ötesinde, yapılı çevre yatırımları sayesinde sermayenin yoğunlaştığı merkez olarak da karşımıza çıkmaktadır. Rekabetin ve kar elde etme dürtüsünün yüksek olması nedeniyle kapitalizm kentlere kullanım değeri yerine değişim değeri üzerinden yaklaşmaktadır. Bu durum çevresel bozulma, altyapı eksikliği, mekânsal ayrışma ve soylulaştırma gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentlerin baş etmek durumunda kaldığı bu gibi sorunları yapısal nedenlere bağlayarak ele alan eleştirel coğrafyacıların ortaya attığı kent hakkı tartışmaları günümüz kentlerinin içinden geçmekte olduğu süreçleri açıklamada bir yol göstericidir. Türkiye’de kısa bir süre önce yaşanan deprem gerçeği kentsel politikaların, kent hakkının korunması ve kentlerin afete karşı dirençli hale getirilmesi amacıyla yeniden ele alınması gerekliliğini göstermiştir. Bu noktada, Peter Marcuse’ün eleştirel planlama yaklaşımı ve bu yaklaşımın ifşa etme, öneride bulunma ve politikleştirme olarak adlandırılan üç aşaması depremle ilişkili süreçleri daha iyi anlamaya yardımcı olabilecektir. Yalnızca kentlerin fiziki görünümünü ele almanın ötesine geçmeye çalışan eleştirel planlama, mevcut güç ilişkilerini sorgulamakta ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelmektedir. Toplumsal dönüşümün planlama aracılığıyla hızlanması mevcut sorunların enine boyuna ortaya konması ve geniş kesimlerin kentsel planlama sürecine dahil olmasıyla mümkün olmaktadır. 6 Şubat depremini salt bir doğal afet olarak düşünmek yerine Marcuse’ün ileri sürdüğü yaklaşım doğrultusunda ele almak sorunun kökenine inmeyi ve bunların çözümü için yapılması gerekenleri ortaya koymayı mümkün kılacaktır. Buradan hareketle çalışmada, 6 Şubat depremi öncesinde ve sonrasında yaşananlar eleştirel planlama yaklaşımının her bir aşamasına karşılık gelecek şekilde ele alınmakta ve mevcut durum olumlu ve olumsuz yönleriyle ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eleştirel coğrafya, kent hakkı, eleştirel planlama, deprem, 6 Şubat.

¹ Bu çalışma 7 - 10 Eylül 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen 17. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulan bildirinin düzenlemeler ve eklemeler yapılmış halidir.

² **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Doktor Öğretim Üyesi Sinem Atay, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, satay@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9701-8498

Atıf/Citation: Atay, S. (2024). Deprem sonrası kent hakkı savunusunu eleştirel planlama yaklaşımı üzerinden düşünmek. Bursa Uludağ Journal of Economy and Society, 43(2), 158-180.

Thinking about Defense of The Right to The City after The Earthquake through a Critical Planning Approach

Abstract

The city is not only a place where consumption takes place, but also a center where capital is concentrated thanks to investments in the built environment. Due to the high competition and the drive to make profit, capitalism approaches cities based on exchange value rather than use value. This situation brings with it problems such as environmental degradation, lack of infrastructure, spatial segregation and gentrification. The discussions on the right to the city put forward by critical geographers who address such problems that cities have to deal with by attributing them to structural causes are a guide in explaining the processes that today's cities are going through. The earthquake reality that occurred in Türkiye recently has shown that urban policies need to be reconsidered in order to protect the right to the city and make cities resilient to disasters. At this point, Peter Marcuse's critical planning approach and the three stages of this approach, called disclosure, proposal and politicization, can help to better understand earthquake-related processes. Critical planning, which tries to go beyond just addressing the physical appearance of cities, questions existing power relations and aims to eliminate social inequalities. The acceleration of social transformation through planning is possible by presenting the existing problems in detail and involving large segments of society in the urban planning process. Instead of considering the February 6 earthquake as a purely natural disaster, addressing it in line with the approach put forward by Marcuse will make it possible to get to the root of the problem and reveal what needs to be done to solve them. Based on this, the study examines the events before and after the February 6 earthquake in a way that corresponds to each stage of the critical planning approach and attempts to present the current situation with its positive and negative aspects.

Keywords: Critical geography, right to the city, critical planning, earthquake, February 6.

1. Giriş

Dünya genelinde yaşanan hızlı kentleşmenin önemli bir sonucu 2007 yılında kentsel nüfusun kırsal nüfusu aşması olmuştur. 2025'e gelene kadar devam eden bu artış trendi ilerleyen dönemde de gözlenecek ve daha fazla sayıda insan kentsel alanlarda yaşayacaktır (United Nations, 2019: 9). Birer çekim merkezi olarak kentler binlerce insana ev sahipliği yaparken öte yandan toplumsal dışlanma, yoksulluk ve özelleştirme gibi süreçlerin de merkezi haline gelmektedir (Zeybekoğlu, 2020: 2). Böylesi büyük dönüşümler daha fazla kentsel topluluğun tehlikelere karşı savunmasız hale gelmesi demektir (Rahimi vd., 2025). Söz konusu savunmasızlık kendini en fazla afetlerde göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bu olayların etkileri daha yıkıcıdır. İstatistikler de bu yerlerde afetlerden etkilenme olasılığının arttığını ve afetlerle başa çıkma kapasitelerinin düşük olduğunu göstermektedir (Bosher, 2008: 5; Ofori, 2002: 2-3; Zaremohzzabieh vd., 2021: 1).

Afet denildiğinde hemen akla gelen depremler, yapay çevreye zarar veren aynı zamanda sosyo-ekonomik kayıplara neden olan ve gündelik yaşamı sekteye uğratan olaylardır. Depreme teknik açıdan bakanlar afetin zararlarını kendi sınırlı bakış açılarıyla ortaya koymaya çalışmaktadır (Iskandar vd., 2020: 2). Ancak deprem fiziksel yapının yanında kentin sosyo-ekonomik yapısıyla da sıkı sıkıya ilişkilidir (Cardullo ve Russo, 2015: 3; Erdik, 2006: 1). Bu ilişki bizi depremin doğallığı tartışmalarına çekince koymaya götürmektedir.

Deprem kendiliğinden ortaya çıkan bir doğa olayı olsa da bunu afet haline getiren toplumsal süreçlerdir. Deprem gibi afetleri doğal olarak nitelemek suçu kolayca doğaya atmak demektir ve bunu yapan çok sayıda insan vardır (Bosher, 2008: 8). Ancak suçu başkasına atmak için bilimsel teoriler ve

açıklamalar yetersizdir (Guggenheim, 2014). Aksine içinde bulunduğumuz sosyo-ekonomik sistem yaşadığımız kentlerin de temelini oluşturmaktadır. Kapitalist sistemde kent toprağının metalaştırılması, gayrimenkul sektörünün devamlılığının önceliklendirilmesi, zayıflatılmış kurumlar ve uygulanmayan yasal prosedürler pek çok ülkede yaşanan depremlerin ana sebebi olmaya devam etmektedir (Ofori, 2002: 10; Oteng-Ababio, 2012: 195).

Bu bize kentin bir iktidar alanı olduğunu ve siyasetin afetlerin belirleyicisi olarak düşünülebileceğini göstermektedir. Ancak bunun yanında afetler de siyasetin belirleyicisi olma rolünü üstlenebilmektedir (Cardullo ve Russo, 2015: 6). Bir başka söylemle, nasıl ki siyaset afetler üretiyorsa afetlerin de siyaset üretmesi kaçınılmaz ve gereklidir (Guggenheim, 2014). Buradan hareketle depremin, yaşattığı zorlukların yanında bir fırsat penceresi açtığını ileri sürmek mümkündür. Deprem mevcut sermaye odaklı kentsel düzenlemelerin nasıl yapıldığını, afet gören yerlerin nasıl planlandığını, tasarlandığını ve inşa edildiğini yeniden gözden geçirmeye imkân sunmaktadır (Bosher, 2008: 7; Cardullo ve Russo, 2015: 3-4). Böylece yıkılan binaların arkasındaki çıkar gruplarına, kurumlara ve ilişkilere alternatifler ileri sürülebilmektedir (Matthewman ve Uekusa, 2021). Bu alternatifler proaktif önlemlerin alınmasını içermektedir (Bosher, 2008: 6). Söz konusu önemleri almak için ortaya çıkan kolektif çabalar geçmişte deprem deneyimi yaşayan ve gelecekte deprem yaşanma ihtimali olan bölgelerde depreme karşı hazırlıklı olunmasına elverişli bir ortam sağlayacaktır (Uprety ve Poudel, 2012; Zaremohzzabieh vd., 2021: 6). Bu, depremlerin önünü alamasa da etkileri en aza indirmeye yardımcı olacaktır (Rahman vd., 2023: 3).

Afetler, siyaset ve kentsel topluluklar arasındaki bu ilişki bizi kent hakkı tartışmalarını incelemeye ve kent hakkı ile planlama arasında nasıl bir birliktelik oluşturulabileceğini düşünmeye teşvik etmektedir. Kent hakkı uzun yıllardır eleştirel coğrafyacılar tarafından bir şemsiye kavram olarak altı çeşitli şekillerde doldurulup tartışılan bir konudur. Buna karşın kavramı ileri süren düşünürlerin ve yazarların kentlerin fiziki görünümünün ve onu şekillendiren toplumsal ilişkilerin daha katılımcı, kapsayıcı ve insancıl bir düzeyde olması gibi ortaklaştığı bazı hususlar bulunmaktadır. Söz konusu düzeye erişim kent ölçeğinden başlayarak farklı öznelere kent hakkı talebiyle ve bu doğrultuda dâhil oldukları mücadele pratikleriyle şekillenecek bir süreç gerektirmektedir.

6 Şubat 2023 tarihinde 10 ili kapsayan deprem ve sonrasında yaşananlar, kapitalizmin kenti kurgulama biçiminin ne kadar hatalı olduğunu bir kere daha gözler önüne sererken, aynı zamanda yıkılan ve yeniden inşa edilmesi beklenen kentlerde bundan sonra nelerin yapılacağını masaya yatırılması için de bir pencere açmıştır. Bu dönemde depremi doğa bilimleri perspektifinden ele alan, fayların nerelerde yer aldığını, depremin merkez üssünü, şiddetini ve gerçekleştiği yerin zemin yapısını inceleyen çalışmalar olmuştur (bkz. Ünlügenç vd., 2023; Düzce Üniversitesi vd., 2023; Kılıç Ekici, 2023). Ancak Guggenheim'in (2014) da söylediği üzere afetleri doğa bilimlerinin tekeline çıkararak incelemek gerekmektedir. Bundan dolayı, depremin özellikle bölgede yaşananları sosyo-politik bakış açısıyla incelemesine ihtiyaç vardır. Aynı zamanda bina hasarlarını tespit ederek ve hasarın boyutunu hesaplayarak depremin bölge ve ülke ekonomisine olan etkisine odaklanan çalışmalar yapılmıştır. Kimi raporlarda da deprem sonrasında bölgeye yapılan yardımlara dair bilgi paylaşılmıştır (bkz. AFAD, 2023; Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024; Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2023). Bu çalışmalar deprem sonrasında ortaya çıkan etkileri gösterirken deprem öncesi süreçleri göz önüne almamaktadır. Halbuki deprem öncesinde yaşananları konuşmak en az depremin etkilerini konuşmak kadar önemlidir.

Bunun yanında, literatürde yaşanan durumu eleştirel bir gözle değerlendiren çalışmalar da mevcuttur. Ancak bu çalışmaların genellikle meselenin bir boyutunu ele aldığı ve tartışmaların mevzuat ile deprem bölgesinde hasar gören binaların imar sorunları üzerinden yürütüldüğü

görülmektedir (bkz. Atlar, 2023; Kırmacı, 2024). Bunlara ek olarak, deprem bölgesinde bulunan veya depremin ardından buraya giden sivil toplum örgütlerinin veya inisiyatiflerin bölgenin sorunları konusunda yaptıkları kayda değer çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmalarda yer verilen ihtiyaçların, taleplerin, sorunların ve çözüm önerilerinin düşünsel bir zemine oturtulmasına ihtiyaç vardır.

Kısacası, deprem gibi afetlerin kentsel süreçlerle ilişkisini çok farklı boyutlardan ele almak, değerlendirmelerde bulunmak ve bütüncül, insanı merkeze alan ve kapsayıcı öneriler ortaya koyarak bu önerileri yaşama geçirmek önem arz etmektedir. İçinde yaşadığımız kentlerin ve parçası olduğumuz kentsel topluluklarının afetlere dirençli hale getirilebilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilecektir. Buradan hareketle, bu çalışma deprem öncesi durumu ve sonrasında yapılması gerekenleri bütüncül bir şekilde eleştirel bir yaklaşımla elen alan tartışmaların azınlıkta kaldığından hareketle alana katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Deprem sonrası normalleşme aşamasına henüz geçilememişken ve Türkiye bahsi geçen yıkımları takip eden büyüklü küçüklü depremlerle sarsılırken, kentte yaşayanların haklarını ortaya koymak ve kentsel süreçlere bu doğrultuda yön vermek daha önemli hale gelmiştir. Bu noktada, yaşadıklarımız kent hakkı kavramının gündemde tutulması gerekliliğini bir kere daha göstermiştir. Mevcut çalışma kent hakkı literatürüne katkı sunan isimlerden biri olan Peter Marcuse'ün Katrina Kasırgası sonrasında eleştirel planlama ismi ile ortaya atmış olduğu görüşlerden yola çıkarak 6 Şubat depreminin kentler ve kentte yaşayanlar üzerindeki etkisinin incelenmesini amaçlamaktadır. Marcuse'ün bu planlama yaklaşımı depremlere, afetlere ve genel olarak kentsel süreçlere nasıl bakmamız gerektiğine dair bütüncül bir yaklaşım sunması sebebiyle incelemeye değerdir. Buradan hareketle kent hakkı tartışmalarını içeren metinlerden ve Peter Marcuse'ün bu bağlamda ortaya koyduğu çalışmalardan, deprem ve afet ile ilgili literatürden, afet konusunda gerçekleştirilen akademik oturumların çıktılarından, çeşitli kurumların raporlarından, gazete haberlerinden, deprem sonrası çeşitli araştırmalardan, sosyal medya paylaşımlarından, bilim insanlarının açıklamalarından ve deprem sonrasında sivil inisiyatiflerin faaliyetlerinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın temel varsayımı, deprem gibi yıkıcı sonuçlar doğuran afetlerin çok boyutlu olması kentsel sistemlere yön veren süreçlerin eleştirel ve kapsayıcı şekilde yürütülebilmesi için eleştirel planlama gibi alternatif planlama yaklaşımlarına yönlendirmektedir. Eleştirel planlama, deprem sonrasında kentlerin şekillenmesinde yalnızca fiziki yapıyı değil aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel süreçleri de göz önünde bulundurmaktadır. Böylece, kentsel planlamanın ve politikaların yalnızca deprem sonrası iyileşme değil bunun yanında ileride yaşanması olası depremleri de göz önünde bulundurularak yapılmasına yardımcı olmaktadır.

2. Kent hakkı ve eleştirel planlama

1960 ve 70'lerde ortaya çıkan öğrenci ayaklanmaları ve sosyo-politik hareketler, sömürge karşıtı mücadeleler, sivil haklar seferberliği ve sanayisizleşme gibi süreçler dönemin akademik yaşamında etkili olmuştur. Bir kısmı bu hareketlerin içinde yer alan akademisyenler mevcut kentsel paradigmadan radikal bir kopuş sergilemiştir (Rossi, 2019: 1-2). Frankfurt Okulu'nun kapitalizm sonrası toplumsal, kültürel ve siyasal yaşam arasındaki ilişki gibi daha geniş kapsama oturan yaklaşımının kent mekanındaki değişimleri ele almak, kentsel ve toplumsal dönüşümleri anlamak, açıklamak ve eleştirel bir bakış açısı ortaya koyan eleştirel kent teorisyenleri bu dönemden sonra önemli eserler vermiştir.

Kent hakkı 1960'lı yıllarda ileri sürüldükten sonra eleştirel coğrafyacılar olarak da adlandırılan pek çok yazar kavramın farklı boyutlarını ele alarak literatürün gelişimine katkı sunmuştur. Eleştirel kent teorisi, sosyo-ekonomik süreçlerle kentleşme arasındaki ilişkiyi eleştirel bir gözle ortaya koymaya çalışan, bunu yaparken de kentleri kapitalist sisteme referans ile ele alan Henri Lefebvre, David Harvey, Neil Brenner, Neil Smith ve Manuel Castells gibi isimlerin öne çıktığı bir yaklaşımdır. Eleştirel coğrafya yaklaşımının önemli isimlerinden Harvey eserlerinde toplumsal eşitsizlikler, kenti toplumsal hareketler ve adil paylaşım süreçleri üzerinden ele alarak kent hakkı tartışmalarına katkı sunmaktadır. Neil Brenner kentsel küresel sermaye birikim süreçleri üzerinden yürüttüğü tartışmalarda kentleşmenin sosyo-politik süreçlerden bağımsız olarak ele alınamayacağını ileri sürmektedir. Yazar bu tartışmalarda kentsel toplumsal bir dönüşüme duyulan ihtiyacı işaret etmektedir. Kapitalist kentleşmenin yerinden etme, soylulaştırma, rövanşizm ile şekillendiğini ileri süren Neil Smith ise bütün bunları eşitsiz gelişim süreçleri ile ilişkilendirmektedir. Bütün bu süreçlerin sonunda ortaya çıkan karşı çıkışları ve kentsel toplumsal hareketleri anlamada da Manuel Castells'in tartışmaları faydalı olmaktadır.

Eleştirel kent teorisi perspektifinden bakıldığında günümüz kentlerinde yaşanan sorunlar kesişen politik ve sosyo-ekonomik güçlerin bir sonucudur (Green ve Gooden, 2014: 940). Bir diğer söylemle, içinde yaşadığımız kentlerde karşılaştığımız mekânsal adaletsizlikleri içinde bulundukları tarihsel, sosyal ve politik ekonomik bağlamdan izole etmek zordur (Marcuse, 2009a: 4). 1970'lerle birlikte gelen koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni kentleşme anlayışında kent içi ve kentler arası adil olmayan, eşitsiz ve sömürüye dayanan ilişkiler ile süreçler temel eleştiri noktalarıdır (Brenner, 2009: 198). Bu nedenle dünyanın içinde bulunduğu durumla [ve kentlerde karşılaşılan sorunlarla mücadelede] eleştirel perspektifle yapısal nedenlere odaklanılmalıdır ("A note from Peter Marcuse", 2010: 187).

Yukarıda bahsedilen fikirlerle ortaya atılan kent hakkı kavramı kentlerin metalaştırılmasına ve kapitalist sistemin ortaya koyduğu sosyo-mekansal süreçlere bir karşı çıkış (Irandoost vd., 2019: 509) ve neoliberal anlayışın "çatışma arenaları haline" getirdiği kentleri "yaratıcı çabaların beşiği" yapma çabasıdır (UN Habitat, 2010). Kent hakkı bu noktada neoliberal kentleşmeye bir yanıt olarak "yeni bir kentsel politikaya açılan kapı" rolünü üstlenmektedir (Purcell, 2002: 99). Bu kapı aynı zamanda yalnızca kentsel taleplerin değil, aynı zamanda bu taleplerin karşılanması için toplumsal sorumlulukların ve faaliyetlerin de önünü açmaktadır (Uitermark vd., 2012: 2549).

Böylesi bir kentsel politika anlayışı kolektif bir mekân olan kenti kolektif bir biçimde tasarlamayı içermektedir. Ancak bu sermayenin şekil verdiği bir kolektivite (da Silva ve de Vries, 2022: 293) olmayacaktır. Tam tersine, kent hakkı şimdiye kadar talepleri göz ardı edilmiş kesimlerin sesinin duyulmasına yardımcı olacaktır. Böylece barınma, çalışma, sağlık ve eğitim hakkı gibi haklardan mahrum bırakılan dışlanmış ve marjinalleştirilmiş kesimler aktif rol üstelenebilecektir (Zeybekoğlu, 2020: 6). Bu kesimlerin kararlara katılımı kentsel süreçlere yön verme yetkisine sahip olanların yetkisini başka amaçlarla kullanmasını da engelleyebilecektir (Dikeç, 2001: 1791).

Yukarıda bahsedilen yetkilerden ve kolektif dahil olunabilecek süreçlerden biri planlamadır. Kentlerin fiziksel, ekonomik ve toplumsal bakımdan düzenli büyüyüp gelişebilmesi için başvurulacak bir süreç olan planlama kent hakkı tartışmalarının da merkezinde yer almaktadır. Bu tartışmalar geleneksel planlamadaki teknokratik yaklaşımdan farklı bir perspektife ihtiyaç duyulduğu yönündedir (Irazâbal, 2009: 130). Buna göre, kentsel sistem karmaşıktır ve yukarıdan aşağıya planlama kentsel süreçlere sorunsuz yön vermeye uygun değildir (Kodag vd., 2022: 2). Ayrıca mevcut planlama anlayışı spekülâtörlerin ve plancıların elinde sistemin talepleri doğrultusunda şekillendirilen mekanlar üretmektedir (Harvey, 2003: 941). Kentsel planlama politik ve değerli yüklü bir faaliyet olduğundan

adaletsizlik içeren teknik düzenlemeler silsilesidir (Marcuse, 2010b; Marcuse, 29.09.2010). Halbuki kent, içinde yaşanan bir arka plan olmanın ötesinde toplu itiraz ve planlama sürecinin bir unsurudur ve planlama sayesinde kenttaşların koşulları değiştirilebilmektedir (Irazâbal, 2009: 128; Leavitt, 2010: 9). Bu nedenle kent hakkı kapitalist sistemi, onun kentteki yansımaları ve ortaya koyduğu ilişkileri eleştiren, ona meydan okuyan bir alternatif (Purcell, 2002: 100) sunan toplu itiraz talebidir.

Bu noktada kent hakkı talepleri yeni ve katılımcı planlama biçimlerine duyulan ihtiyacı göstermektedir (Maununaho, 2016: 62). Kentlerin ilerleyen süreçte ne şekilde var olacağına belediye binaları içinde karar verilmemelidir (UN Habitat, 2010). Söz konusu yaklaşım planlar kadar kentte yaşayanların da dahil olduğu bir yeniden yaratım süreci içinde "bir gelecek olarak kent" inşasını tahayyül etmektedir (Cardullo ve Russo, 2015: 4, 8). Bu, yalnızca mekana değil aynı zamanda mekandaki toplumsal ilişkilere yön verme çabasıdır (Dikeç, 2001: 1801). Planlamaya dahil olmanın beraberinde getireceği özgürleşme sürecinde sosyo-mekansal adaletin sağlanmasına bir adım daha yaklaşılacaktır (Irazâbal, 2009: 129).

Kent hakkı umut vadeliyor olsa da belirsizlik içerdiğinden literatürün teorik ve pratik bakımdan zenginleştirilmesi önemlidir (Purcell, 2002: 99). Bir avukat, kent plancısı, akademisyen ve aktivist olarak tartışmalara katkı sunan Peter Marcuse'ün kent hakkına bakışı söz konusu alanın zenginleşmesi bakımından değerli tartışmalardır. Kent hakkı talebinde kent Marcuse'e göre (2011a: 1-3) insanlar için koşulları sınırlandıran kentten fazlasına karşılık gelirken, kent hakkı kavramı ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik alanlardaki değişim talepleri ile radikal hareketlerin ortaklaştığı bir yerde yer almaktadır. Bu nedenle kent hakkı kentlerin politik ve ekonomik analizinin yanında ahlaki açıdan da çatışmalar içeren bir gösterendir. Bu çatışmalar yaratıcı bir kent için bir gerekliliktir ve sürece mümkün olduğunca fazla insanın katılım hakkını içermektedir. Böylece tarihsel süreçte yaşanan eşitsizliklerin günümüz kentsel pratiklerinde ne tür bir etkisi olduğu kavranabilecek ve buna karşı stratejiler geliştirilebilecektir (Green ve Gooden, 2014: 947).

Marcuse kent hakkının nasıl kazanılıp uygulama alanı bulabileceğini ya da onun tabiriyle eleştirel kentsel teoriden radikal kentsel pratiğe nasıl geçilebileceğini eleştirel planlama adını verdiği yaklaşımı ile ortaya koymaya çalışmaktadır (Marcuse, 2014: 65). Onun düşüncesinde teori ile pratik iç içe geçtiği için kentsel pratik var olmadan radikal kentsel teori diye bir şeyin varlığı düşünülememektedir (Goonewardena, 2009: 210; Marcuse, 2009d: 185-186). Bundan ötürü, pratikte karşılaşılan sorunları algılayış tarzımız ile bunları çözmek için harcayacağımız çaba teoride tartışılan kavramlar ve düşünsel süreçlerle yakından ilişkili olacaktır.

Kapitalist kentsel alanlar ve süreçler felaket kentleşmesi olarak da adlandırabileceğimiz şeye karşılık gelmektedir. Kentler uzun süredir felaketlerle başa çıkmak zorunda kalmakta ama aynı zamanda felaketlerin yaşanmasına katkı sunmaktadır. Böyle bir durumda kentler ile afetler arasındaki ilişkinin eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Bu noktada eleştirel kent teorisi afetlerle ilgili tartışmaların kapsamını genişleterek yerinde ve gerekli bir bakış açısı sunacaktır (Madden, 2021: 92), Katrina Kasırgası sonrasında Marcuse'ün ileri sürdüğü eleştirel planlama yaklaşımı diğer pek çok ülkenin yanında Türkiye'de de kentlere bakış açısının değiştirilmesi için bir yol haritası sunabilecektir.

Söz konusu yaklaşım deprem gibi doğal ancak insan faktörüne bağlı olarak afet haline gelen olaylar karşısında kentsel süreçleri nasıl ele almamız ve bu süreçlere ne şekilde yön vermemiz gerektiğine dair tartışmalara katkı sunma potansiyelini barındırmaktadır. Bu noktada Marcuse'ün meseleyi ele alış biçimi, farklı disiplinlerin afet konusuna daha bütüncül yaklaşmasına ve farklı toplumsal öznelerin sürece katkıda bulunmasına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Eleştirel planlama yaklaşımının üç aşaması bulunmakta ve bunlar ifşa etme (expose), öneride bulunma (propose) ve politikleştirme (politicize) olarak sıralanmaktadır. Kentler güç mücadelesi alanı olduğuna göre kentsel öznelere genel olarak avcı-av, üstteki-alttaki ve gücü elinde tutan-güce tabi olan olmak üzere adil olmayan bir kategorileştirme üzerinden ele almak mümkündür (Marcuse, 2010a: 473-474). Kentsel mekân da bu adil olmayan güç dağılımının ve toplumsal ilişkilerin bir yansımasıdır. Eleştirel planlamanın çıkış noktası da tam olarak burasıdır. İfşa etme aşaması yoksulluk, yetersiz barınma, kirlilik ve güvensizlik gibi yüzeysel görünen yapısal sorunları yaratan gücü ve sömürücü ilişkileri açığa çıkarmayı içermektedir (Marcuse, 22.07.2007; Marcuse, 2010b: 16). Bu açığa çıkarma sorunların spekülasyon, özelleştirme ve soylulaştırma gibi güç ilişkileri ve yapısal sorunlarla ilişkilendirilmesine dair farkındalıkla yakından ilişkilidir (Urbani, 2018: 11). Farkındalık oluşturabilmek için öncelikle bu sorunların insanlara etkilerini anlamak ve kendimizi onların yerine koymak önemlidir ("A note from Peter Marcuse", 2010: 187). Bu aşamada yerelde yaşanan sorunlara dair siyasi bağlantıların, politikalarda ve imar konularında kar ve çıkar odaklı yaklaşımın açığa çıkarılması önem taşımaktadır (Yıldız, 2017: 177). Örneğin, Marcuse New Orleans'taki süreci incelerken gücün gayrimenkul sektörü, turizm işletmeleri ve nakliye şirketleri arasındaki dağılımına odaklanmış ve bu oyuncuların çevresel zararlarıdaki sorumluluğuna dikkat çekmiştir (Marcuse, 2011b: 651). Bu dikkat çekme çeşitli mekânsal ölçeklerde metalaştırma ve sömürünün altında yatan sistemi işaret etmek için fırsat sağlamaktadır (Köhler, 2005: 430). Bütün bunlar yapılırken iç içe geçmiş kurumsal çıkarlar ve şüpheli görünen hatlar da işaret edilebilmektedir (Marcuse, 2010b: 16). Eşitsizlikleri daha görünür hale getirmek, farkındalığı artırarak baskıyı azaltacak bir kolektif eylem oluşturma potansiyelini içermektedir (Rempel, 2014: 23) ki bu da bizi daha sonraki aşamalara götürmektedir.

İkinci aşama olan öneride bulunma aşaması, kamusalılığın yeniden öne çıkarılması ve kentsel süreçlerin adil bir şekilde yönetilmesi için fikirlerin ortaya atılmasına karşılık gelmektedir. Bu aşamada toplum çapında yeni ve farklı ilişkiler izlenerek, sorunların yalnızca semptomlarını değil kaynaklarını da ortadan kaldıracak önlemler ileri sürülecektir (Marcuse, 22.07.2007). Kentsel felaketlerden sonra ortaya çıkan kısa vadeli talepler ilerleyen süreçte kentin nasıl kurgulanacağını tekrardan ele alınmasını beraberinde getirebilecektir (Marcuse, 2009c: 250). Yaşanan sorunları çözmek için [depremde olduğu gibi] tek bir olaya ya da duruma odaklanmak yeterli değildir ancak çözüme giden yolda bu bir fırsat penceresi sunabilecektir. Teorik ve pratik süreçler de bir kentte yaşanan sorunların çözümünde yalnızca o kent ölçeğinde çözüm ileri sürmenin yeterli olmayacağını göstermiştir. Bu nedenle çözümün farklı ölçeklerce desteklenmesi ve çeşitli alternatiflerin belirlenmesi önem taşımaktadır (Marcuse, 2009b: 98-100). Bu aşamadaki tartışmalar bir ütopyanın ötesine geçerek toplumsal ilişkilere yön veren insancıl ve adil bir kent inşasını somut önerilerle yönlendirebilmelidir. Adil olmayan durumların kazananlarının ve kaybedenlerinin olduğu gerçeğinden hareketle, bu somut önerilerde kazan-kazan ilişkisinin ve bu nedenle bir uzlaşma ortamının kurulamayacağını da bilincinde olunmalıdır, çünkü değişiklik talepleri nitelik ve kapsam bakımından genişlerken, düzen güçleri bu taleplere karşı direnç oluşturmaktadır (Marcuse, 2009b: 91, 94; Marcuse, 2009c: 245).

Karar alıcıların ve ekonomik gücü elinde bulunduranların eylemlerine karşı çıkmak politik bir boyut da içermektedir (Marcuse, 2010a: 483). Bu nedenle eleştirel planlamanın üçüncü aşaması planların hayata geçirilmesi için örgütlenmeye ve siyasi eyleme karşılık gelen politikleştirme (Marcuse, 22.07.2007). Friedmann tarafından da ileri sürüldüğü gibi kentsel süreçlerde ilerlemeci bir yaklaşımı gündeme getirmek, sahip olunan değerleri aşma eyleme geçmeye ve böylece klasik yukarıdan aşağı teknokratik bir yaklaşımın karşısında kapitalist yapılara meydan okuyan radikal bir karşı çıkışa duyulan ihtiyacı işaret etmektedir (aktaran Rempel, 2014: 17-19). Özellikle kolektif bir eylem olarak planlama süreçlerinin yaşanabilirlik, karşılıklı bağımlılıklar ve sürdürülebilirlik gibi ilkeler üzerinden

şeffaf idari süreçler ve kentsel alan üzerine akıl yürütmenin açık bir şekilde gerçekleştirilmesini gerektirmektedir (Healey, 2012: 199). Bu aşamada insanların bir araya gelerek sorunları paylaşıp çözümler geliştirebildiği bir politikleşme zemini yaratmak önemlidir. Söz konusu zemin yaratımı Marcuse'e göre (2014: 61) demokratik bir toplum tahayyülü etrafında birleşen forumlar, koalisyonlar, ittifaklar, hareketler, meclisler ile ağlar gibi oluşumları gerektirmektedir. Karar alıcıları sorunların çözümü konusunda sorumlu tutmak için bu oluşumların kullanılması, karar alma süreçlerine bu oluşumların dahil edilmesi ve kent genelinde bütçelemenin katılımcı bir şekilde yapılması politikleştirme aşamasında atılabilecek adımlardandır (Marcuse, 2010a: 483).

Bütün bu süreçleri göz önünde bulunduran Marcuse kazanımlara anında kavuşmanın mümkün olmayacağını, yolun uzun süreceğini ve zorlu geçeceğini de görüşlerine eklemektedir (Marcuse, 2011b: 651)

3. 6 Şubat 2023 depremi ve eleştirel planlama

Eleştirel planlama yaklaşımı ve bu yaklaşımın yukarıda bahsedilen üç aşaması doğal süreçlerle gerçekleşen ancak insan etkisiyle yıkıcı sonuçlar ortaya çıkaran afetleri incelemek için bir yol gösterici niteliğindedir. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen deprem yalnızca ülkemizde değil dünyada gerçekleşen depremler içerisinde büyüklük ve yıkıcılık açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Depremin etkilediği bölgenin büyüklüğüne ve burada yaşayan nüfusa bakıldığında, 133 ülkeden daha geniş bir alan ve 157 ülke nüfusundan fazla sayıda kimsenin etkilenmesi ile sonuçlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 6, 24). Depremin nedenlerini ve sonrasında yaşananları eleştirel planlama yaklaşımı bağlamında aşama aşama aşağıda verildiği gibi ele almak mümkündür.

3.1. İfşa etme aşaması

Depremin yıkıcı etkisini ortaya koyup alternatifler geliştirebilmek için eleştirel planlamanın ilk aşaması olan ifşa etmede kentin, özellikle de konutun, kapitalist sistemde nasıl ele alındığını vurgulamak gerekmektedir. Uzun bir süredir hem kent kamusalılık barındıran bir mekân hem de konut kullanım değeri ön planda olan bir hizmet alanı olmanın ötesine geçerek sermayenin yön verdiği süreçlere açık hale getirilmiştir. Bu süreçte sermaye kısa süreli motivasyonla hareket ederken, kentsel süreçler özellikle de depreme karşı önlemler uzun vadeli bakış açısı gerektirdiğinden sermaye güdümündeki kentlerin geçirmekte olduğu süreç ile kent hakkı talepleri arasında ciddi çelişkiler ortaya çıkmıştır. Söz konusu çelişkiler neoliberal kentleşme süreçlerinin varlığını derinden hissettirdiği ancak hak talebinin bir o kadar kısıtlı kaldığı Türkiye gibi ülkelerde kritik hale gelmektedir.

Mekansal sorunlar deprem konusunda en sık vurgulanan hususlardandır. Deprem aslında doğal bir yer hareketiyse de şehircilik kuralları ile planlama ilkelerine aykırı inşa edilen binalar depremin yıkıcılığını şiddetlendirmektedir. Marmara Depreminde yumuşak zemin üzerine yapılan binaların hasar görmesi bina zemininin depremin etkileri bakımından kritik olduğunu göstermiştir. 1999'da yaşanan bu tecrübeye rağmen 6 Şubat deprem bölgesinde yapılan incelemeler bölgenin yer özelliklerinin depremden etkilenmeye açık olduğunu fakat binalar yükselirken zeminin göz önünde bulundurulmadığını ortaya koymuştur (Düzce Üniversitesi vd., 2023: 5, 54-58). Örneğin, deprem bölgesindeki kentler son 10 yılda gittikçe yayılırken, bu yayılım sulu tarım yapılan alüvyonlu topraklar üzerinde gerçekleşmiştir (TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2023: 19, 22). Depremde yıkılan

siteler de tarım arazisi ya da kapatılan dere yatakları üzerine yapılmıştır. Bazı apartmanların ise temelinden kaynak suyu çıkmıştır (BBC Türkçe, 06.08.2023). Buna karşın, zemin yapısının uygun olduğu yerlerde binalar çok katlı olsa dahi büyük hasara uğramamış ve depremden daha az etkilenmiştir (Ayhan ve Çapan, 2024).

Deprem en sık gündeme getirdiği hususlar imar sorunlarına ilişkindir. İzinsiz inşa edilen binalar, projeye uygun olmayan şekilde yapılan değişiklikler, denetimsizlikler ve kullanılan malzemelerin özellikleri de depremde yaşanan yıkıma zemin hazırlamıştır (Erol, 17.08.2023). Örneğin, deprem öncesinde yazılan İl Afet Risk Azaltma Planı raporlarında depremin zararlarının azaltılması için kaçak yapıların yıkılması gerektiği ileri sürülürken (Kırmacı, 2024: 4) Hatay'da yapılan incelemede can kaybı yaşanan 1759 binadan 975'inin ruhsatsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır (BBC Türkçe, 2 Şubat 2024). İnsanların kural dışıktan ya da kurallara uymamaktan çıkar sağlanması, göz yummaları da beraberinde getirmiştir (Gıda Hattı, 19.03.2023). Binalarda kullanılan malzemelerin kalitesiz olması, normalden daha az malzemenin kullanılması ya da binaların giriş katlarının dükkân olarak kullanılabilmesi için betonların kesilmesine izin verilmesi gibi durumlar bu kural tanımazlığın en belirgin örnekleri olarak karşımıza çıkmıştır (EŞİK, 18.03.2023: 62). Örneğin, 6 Şubat'ta depremden etkilenen illerdeki uzman incelemelerinde binaların yapımında kullanılan malzemelerin sahip olması gereken özellikleri taşımadığı tespit edilmiştir (Düzce Üniversitesi vd., 2023: 61).

Mekansal hareketlilik depremin bir diğer önemli sonucudur. Kimi haneler yaşadıkları yeri bırakıp gidebilecek alternatiflere sahip olmadığından artçı depremlere rağmen bölgede yaşamaya devam ederken (Arıcan, 2024: 5) kimileri köylerine dönüp burada yaşamaya başlamıştır. Ayrıca bölgeden Ankara, Mersin ve Antalya gibi büyük kentlere ciddi nüfus hareketlilikleri yaşanmıştır (Akçapar, 2024: 28-30). Bu nedenle hareketliliğin bölgelerarası eşitsizliği derinleştireceğine ve değişen demografik yapının yönetilmesi gerektiğine dair fikirler ileri sürülmüştür (bkz. Arıcan, 2024: 5; Kaygalak, 2023).

Mekansal yapılaşmaya dair sorumluluk pek çok kesimi ilgilendirmektedir (Yalçın, 27.02.2023). Konutun politik olması bu süreçte kurumların oynadığı rolün ve bunlar arasındaki ilişkilerin incelenmesini de gerektirmektedir (Madden ve Marcuse, 2016). İmar süreçlerinde kamunun rolü gittikçe azaltılırken kent, özel sektörün rant odaklı yaklaşımına terk edilmiştir (Esen, 2023). Ayrıca kamu adına denetleme yetkisi bulunan meslek odaları da saf dışı edilmiştir. 29.06.2001 tarihinde çıkarılan ve 19 il için geçerli olan 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanunun kapsamı 01.01.2011'den itibaren tüm ülkeyi içine alacak şekilde genişletilerek kamunun imar faaliyetlerini denetleme güç ve yetkisi özel denetim firmalarına devredilmiş ve meslek odaları denetim süreçlerinden uzaklaştırılmıştır (Atlar, 2023: 2).

Deprem sonrası hızla gerçekleşen yapılaşma hamleleri de eleştiriye neden olmuştur. Deprem sonrasında bölgede yapılaşma faaliyetleri hız kazanmış ve ülkede inşa edilen her 3 binadan 1'i bu bölgeye inşa edilmiştir (Memduhoğlu, 2024: 1271). Öncelikle, kendi toprakları üzerine konut yaparak barınma sorununu aşmaya çalışanların ortaya çıkması depremin mekansal etkilerini genişletmiş, hem geçici hem kalıcı konutların bütüncül bir planlama yaklaşımından uzaklaşmasına (Güngördü, 2023) neden olmuştur. Ayrıca, süreci hızlandırmak için depremden etkilenen bölgeleri kapsayacak şekilde olağanüstü hâl ilan edilmiş ve 24 Şubat 2023 tarihinde Olağanüstü Hal (OHAL) Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılmıştır. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın gücünü ve yetkilerini artıran kararname, orman ve meralarının yapılaşmaya açılmasını, zemin etüt raporları yapıldıktan sonra imar planlarının beklenmemesini ve acele kamulaştırma uygulamasını da içermektedir. Depremden etkilenen bölgede gerçekleşen inşaat faaliyetleri barınma konusunda gelişmelerin kısa zamanda sona ereceğine dair beklentileri de

beraberinde getirmiştir (Aydın Özüdoğru, 2024). Ancak, söz konusu acele uygulamalar TMMOB tarafından da eleştiri almış ve 20 günün zemin etüt çalışmaları için çok kısa bir süre olduğuna dikkat çekilmiştir (Gerçek Gündem, 27.02.2023). Yaşadıkları kentlerin yok oluşuna tanıklık eden ve yeniden imarına da tanıklık edecek insanlarda merkezde yer alan alanların ranta açılacağı ve evlerini kaybeden kimselerin kentin dışına doğru itileceği beklentisi bulunmaktadır (Gençay, 12.02.2023). Bu durum rezerv alan belirlenmesi sürecinde açık ve şeffaf davranılmadığına dair kanaatle yakından ilişkilidir (Türkiye Belediyeler Birliği, 2024: 19). Bununla birlikte deprem sonrası konutların inşa edildiği yerlerin ilerleyen zamanlarda yeni riskler oluşturacak tarım arazileri olması (Türkiye Belediyeler Birliği, 2024: 31) ya bu çalışmaların gerektiği gibi yapılmadığına ya da zemin özelliklerinin önemsenmediğine işaret etmektedir.

İdarelerin yetki ve sorumlulukları bir diğer bahsedilmesi gereken konudur. Depremlerin bu denli büyük etkilerinin olması yerel yönetimlerin bu konudaki çalışmalarının yetersizliği ile ilişkilidir (Savaş Yavuzçehre ve Akgül, 2023). Ek olarak, yerel yönetimlerin inisiyatifi dışında gerçekleşen süreçler de kritiktir. Her ne kadar kamu idarelerince afetlerin etkilerinin azaltılması ve imarın afet riskine duyarlı olması hususuna dikkat çekilse de (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 8) imar süreçlerinin risklere duyarsızlaşması yine aynı idareler eliyle imar afları aracılığıyla yaşatılmıştır. İmar afları Marmara Depremi sonrasında sıklıkla başvurulmuş bir uygulama olmuş, çok sayıda yapı afları sayesinde yasal zemine kavuşmuş ve bütçeye gelir sağlanmıştır. Örneğin, 2018’de “İmar Barışı” adı altında uygulanan af sonrasında 3 milyondan fazla yapı bu kapsamda yasal hale gelmiştir İstanbul Planlama Ajansı, 2024: 1. Depremin gerçekleştiği Kahramanmaraş’ta binaların %38’i, Hatay’da %43’ü ve Adıyaman’da %21’i bu kapsamda izin alınan yapılardır (Kırmacı, 2024: 4). Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı verilerine göre riskli konut sayısı 2022 yılında ülke genelinde 6,8 milyon, İstanbul’da ise 1,3 milyonu bulmuştur (İstanbul Planlama Ajansı, 2024: 2). Böyle bir durumda yerel yönetimler “Belediyeler İçin Afete Dirençli Kent Rehberi” içerisinde yer alan bütün hususlara dikkat etse de bu durumda istenen sonuca ulaşamayacağı açıktır.

İş birliği ve koordinasyon gerektiren kentsel hizmet ve uygulamaların beklenen şekilde gerçekleşmemesi idari bakımdan ele alınabilecek bir diğer konudur. Bu durum AFAD’ın 2022 yılı Faaliyet Raporu’nda da yer almış ve yetki ile görevlerin koordineli şekilde dağıtılmasında aksaklıklar olduğu ifade edilmiştir (AFAD, 2023: 124). Bu aksaklıkların bir temel nedeni kurumların aynı zamanda politik yüklü olmasıdır. Bu nedenle kamu yönetimlerinde yalnız bırakıldığını ve aynı siyasi görüşten yerel yönetim birimleri ve yöneticileriyle birbirlerine destek olduklarını söyleyen belediye başkanları vardır (EMARCEB, 31.05.2023). Bu durum [idarelerin] özgürlükler ve demokratik uygulamalar konusunda nerede durduğunu düşünmemiz gerektiğini göstermektedir (Şen, 20.02.2023).

Hem idari hem ekonomik boyutu içeren bir konu olarak hasar tespit çalışmalarında da sıkıntılı uygulamalara tanık olunmuştur. Binalarda hasar tespit çalışmaları kafalarda soru işareti bırakacak şekilde yapılmıştır. Ağır hasarlı olarak kaydedilen binaların az hasarlı konumuna getirildiği veya aynı adres için iki farklı hasar tespiti yapıldığı görülmüştür (Malatya Haber, 01.04.2023). Yalnızca binalara yönelik hasar tespiti değil, bu süreçteki tutumlar da sıkıntı yaratacak niteliktedir. İnsanlar ağır hasarlı olsa dahi evlerini yıktırmak istememiştir. İdare ise hasar tespit çalışmalarının uzamaması için durumu normalde olduğundan farklı raporlamaya izin vermiştir (Dilsiz, 2024: 39). Söz konusu hasarların giderilmesinde kamu aktif rol oynamakta ve buraya kaynak aktarmaktadır. Hasarlı konutların, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi hizmetlerin altyapı yatırımları bütçeye yeni yükler anlamına gelmektedir (Akay,

2024: 19). Her ne kadar üzerinde ortaklaşılan bir meblağ olmasa da bölgede ülkenin GSYH'sinin %9-10'una karşılık gelecek bir ekonomik maliyet ile karşılaşmıştır (Akçapar, 2024: 27).

Deprem kamu ekonomisine etkisinin yanında bireylerin harcama kalemlerinde de artışa da neden olmuştur. Bölgede konut arzının az olması ve nüfus hareketliliklerini yaşadığı yerlerde konut talebinin artması sonucunda kiralar artış yaşanmıştır. Hasarlı binalarını terk eden kimseler aynı zamanda yüksek kira bedelleri ile mücadele etmek durumunda kalmıştır (Kimura, 2024: 9, 28). Tüm bunlara ek olarak, depremden etkilenen bölge ülke imalat sanayinin %11'ine karşılık gelecek şekilde üretim yaparken (Üstün ve Alkay, 2023) can kaybı ile birlikte iş gücü kaybı da yaşanmış, girişimcilik ve istihdam önemli ölçüde olumsuz etkilenmiş ve hasarın boyutu milyar dolarları bulmuştur (Akay, 2024: 18; Demirdağ, 2023).

Ayrıca afet sonrası imar hareketlerinin kent belleğini ve kentsel talepleri dikkate almadığına yönelik eleştiriler (Türkiye Belediyeler Birliği, 2024: 31) depremin sosyolojik boyutlarını göz ardı etmemek gerekliliğine işaret etmektedir. Deprem her ne kadar gerçekleştiği yerde varsıl yoksul ayrımı yapmadan gerçekleşse de kırılgan grupları daha eşitlikçi bir biçimde etkilemektedir (Akçapar, 2024: 26). Kentlerde bulunan binaların hasar görmesi aynı zamanda buradaki birlikte yaşam ortamlarının yok olması anlamına gelmiştir. Yereldeki toplulukların komşuluk ilişkileri, yerel ritüeller ve toplumsallık içeren pratikler deprem sonrasında zarar görmüştür (Nacar ve Karademir, 2024: 614).

Psikolojik sorunlar depremi deneyimleyen kişilerin baş etmek zorunda kaldığı bir diğer sorun grubudur. İnsanların yaşamını yitirip evsiz kalmasına neden olan depremler "kolektif bir travma" yaratarak depremden etkilenen bölgeleri travma mahalline dönüştürmüştür (Toplumsal Dayanışma için Psikologlar Derneği, 24.03.2023: 17). Travmalar, depresyonlar, yas süreçleri, anormal tepkiler, hayatın olağan akışına dönememesi en sık rastlanan sorunlardır (Türkçapar, 2024: 14). Yapılan çalışmalar depremi yaşayan kimselerin kendilerini güvende hissetmediğini ortaya koymuştur (BAYETAV, 2024: 9-10). Afet, aynı zamanda bireylerde içinde yaşadıkları mekâna aidiyet duygusuna köreltmıştır (Nacar ve Karademir, 2024: 614). Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde barınma hakkı evrensel bir hak olarak ele alınmasına rağmen Türkiye'de bu hakka yönelik uygun mekanizmalar oluşturulmadığından (Evrensel Haklar için Hukukçular Derneği, 2023: 31) deprem gibi durumlar uzun yıllara yayılacak etkiler gösterebilmektedir.

Yukarıda bahsedilen bütün bu sorunlar bireyler olarak bizlerin belirli bir grubun çıkarları uğruna bedel ödememiz anlamına gelmektedir. Söz konusu bedeller kimi zaman maddi kimi zaman ise yaşamsal olmaktadır. Bu noktada Marcuse'ün sorunların üstesinden gelebilmek için ileri sürdüğü ikinci aşamaya geçmek gerekmektedir.

3.2. Öneride bulunma aşaması

"Bu kadar çaresiz bırakılmayı hak etmiyoruz. Halkımızı içinde güvenle oturabileceği bir eve, bir lokma ekmeğe, çadıra, battaniyeye hatta kefeneye muhtaç eden bu düzenle mücadele edeceğiz." diyen Saymadi'nin (20.02.2023) cümleleriyle yola çıktığımızda, çarenin ifşa etmenin ötesine geçtiği görülmektedir. Bu da bizi Marcuse'ün eleştirel planlama yaklaşımının ikinci aşaması olan öneride bulunma aşamasına taşımaktadır. Konumuz özelinde ele aldığımızda bu aşama deprem sonrasında ortaya çıkan sorunların önlenmesi ya da etkilerinin en aza indirilmesi için yapılabileceklerin dile getirilmesini ve deprem kültürü oluşturulmasını içermektedir.

Deprem kültürü yalnızca deprem sonrası müdahaleyi değil aynı zamanda ortaya çıkma ihtimali olan afetlere karşı hazırlıklı olmamızı ve kentsel alanları nasıl gördüğümüzü, projeksiyonlar içerisine ne şekilde dahil ettiğimizi de içermektedir (Kalkınma Atölyesi, 2023: 5). Bu noktada, kamusallığın

deprem kültürü içinde nerede yer aldığının incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Sürecin iyi yönetilememesi, devletin eksik kaldığı yerde neredeyse sivil toplumun onun yerine geçtiği dayanışma pratikleri ve bağışlar ve yardımseverlik üzerinden işletilmeye çalışılan parçacıl çözümler, kamu gücünün bir kriz anında nereye nasıl müdahale edeceğine dair bilgi ve personel eksikliğinin olduğunu göstermiştir (Ertürk, 22.02.2023; Ekoloji Örgütleri, 28.02.2023: 17; TMMOB Mimarlar Odası, 23.02.2023: 14,18; Türkiye İşçi Partisi, 2023: 28). Bütün bunlara bağlı olarak deprem sırasında ve sonrasında ortaya çıkan "nerede bu devlet?" sorusu kamusallığın yeniden örgütlenmesi gerekliliğini işaret etmiştir. Burada bahsedilen kamusalılık, neoliberal anlayışın yarattığı bu yıkıma karşı çıkmayla ve hak talebiyle ilişkilidir (Umut-Sen, 2023: 10-12). 1999 depremi ya da pandemi gibi olumsuz etkileri uzun süreye yayılan olaylar yaşamamak için kamusallığın vurgulanması, özelleştirmelere son verilmesi, politikaların temelinde kamu yararı ilkesinin yerleştirilmesi ve doğanın haklarına saygı duyulması gibi öneriler bundan sonraki süreçte mümkün olduğunca gündemde tutulmalıdır (EŞİK, 18.03.2023: 28, 65-66).

Bu aşamada ilk olarak idari düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Buna göre, denetim ve kamusal yetkiler yeniden ilişkilendirilmelidir. Her ne kadar özel sektörün denetim süreçleri içerisinde yer alması idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırmasa da (Günday vd., 2024: 46) denetimin olması gerektiği gibi yapılmasını engellemektedir. Kurumlar insanların yaşam hakkının garantiye alınabilmesi için içinde yaşadığımız binaların denetimine dair sorumluluk üstlenmeli (Günday vd., 2024: 41-42) ve imar denetimsizliklerine bağlı olarak yaşanan yıkımları engellemek için doğası gereği çıkar amacıyla hareket eden özel kesimin etkisini en aza indirmelidir. İdareler arası yetki paylaşımı bir diğer değinilmesi gereken husustur. Son dönemlerde kent planlaması konusunda merkezi yönetim lehine yaşanan gelişmeler ve plan yetkisinin farklı kurumlarca paylaşımı, planlamanın yeniden yerleştirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir (İstanbul Teknik Üniversitesi, 2023: 95). Ayrıca, yerel ve ulusal ölçekteki öznelerin politika dokümanlarında afetlere ilişkin politikalar eklemesi ve halihazırda yazılmış bulunan hususları uygulamaya geçirmesi beklenmektedir (Savaş Yavuzçehre ve Akgül, 2023). Ayrıca, idari süreçlerin yerel halkın talepleri doğrultusunda yönetim esasına dayanması ve kentlerin afete dirençli hale getirilebilmesi için entegre planlamanın önemine değinilmiştir (Tırış ve Erkuş, 2023; Ulusoy Shiptone, 2023).

Kentsel mekâna yönelik yaklaşım bir diğer öneri gerektiren husustur. Kentsel planlamada yalnızca barınma konusu göz önünde bulundurulmamalı aynı zamanda kentsel işlevler bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır (İstanbul Teknik Üniversitesi, 2023: 96). Türkiye kritik deprem bölgelerinden biri olduğundan planlamada kamu yararı ve ülkenin deprem gerçeği göz önünde bulundurulmalı ve süreç kapsayıcı, katılımcı ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmelidir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2023: 159). Örneğin, rezerv alanların yönetimini üstlenen TOKİ ve Emlak Konut'un şeffaflık ve hesap verebilirlik esasları ile süreci işletmesi beklenmektedir (Kırmacı, 2024: 12).

Bütünselliğin bir diğer boyutu sosyolojiktir ve yerel kimlik ile ilişkilidir. Deprem bölgesindeki kentlerin yeniden imar edilmesi sürecinde burada yaşayan halkın kimliğine dokunmadan ve yerel ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda bu sürecin şekillendirilmesinin gerekliliği dile getirilmektedir (Toplumsal Dayanışma İçin Psikologlar Derneği, 24.03.2023: 27). Bunun için kentsel yaşamın tüm bunlara karşılık gelecek şekilde ve daha adil yaklaşımla tasarlanması, göç edenlerin taşınmazlarına el konulmaması, iş imkanlarının kurulması için devlet desteğinin alınması, sürecin özelleştirisi için yargı denetimine tabi tutulması, kentlerin ortak iradeyle ve kimliği korunarak inşa edilmesi ve yatay örgütlenme ile halk meclislerinin oluşturulması gerekmektedir (Ekoloji Örgütleri, 28.02.2023: 69-70; Nacar ve Karademir, 2024: 614).

Yukarıda öne sürülen düşünceler, meselelere hangi perspektiften yaklaştığımızla yakından ilişkilidir. Bu nedenle ideolojik olarak nerede bulunduğumuzu açık bir şekilde belirlemek ve belirtmek gerekmektedir (Hulchanski, 2018: 12). Barınma konusunu bir insan hakkı olarak ele almak ve önerileri de bu çerçevede şekillendirmek önemlidir. Barınmayı hak olarak talep etmek, kentin ve konutun kapitalist sistemin getirdiği yabancılaşma etkisinden kurtarılacak demokratik ve insancıl taleplerin konusu yapılmasını ve kentin ve konutun kazanç sağlamak amacıyla değil herkesin insancıl şekilde yaşaması için üretilmesini işaret etmektedir (Madden ve Marcuse, 2016). Bu noktada, azınlıkta bulunan varsılların refahını koruyup genişletmenin tam karşısına geçip planlama sürecinde sosyal adalet konularına öncelik verilmelidir. Yeniden dağıtım, eşitlik, barınma hakları, mekânsal adalet, kamu mülkiyeti, spekülasyona ve özelleştirmeye karşı önlemler, yurttaş katılımı, topluluk öncülüğünde planlama, uygun fiyatlı ve çeşitlendirilmiş konutlar temel öncelikler olmalıdır. Gayrimenkul ve spekülasyonlara yönelik düzenlemeler, kira kontrolü, kâr amacı gütmeyen alternatif konut biçimleri, konut için sübvansiyonların sağlanması, imar ve arazi kullanımının demokratikleştirilmesi de yine önerilecek konular arasında yer almaktadır (Marcuse, 2019: 273-275). Barınma alternatiflerinin inşasında kendi kendine yardım gibi farklı finans kaynaklarının değerlendirilmesi de mümkündür (İstanbul Teknik Üniversitesi, 2023: 97).

Afet sonrasında yıkılan binalardan kaçının imar affından yararlandığına dair bir verinin paylaşılmadığı bilinmektedir (TMMOB Mimarlar Odası, 02.05.2023: 67). Yaşanan yıkımların ve sayılara indirgenen yaşam kayıplarının açıklanandan çok daha fazla olduğuna ve verilerin güvenilir olmadığına dair düşünceler de dile getirilmektedir (EŞİK, 18.03.2023: 10-12). Öneride bulunma öneriye dair bilgi edinmeyi de içerdiğinden elde edilen bilginin şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılması bu aşamada yapılacaklardandır. Halka açık etkinlikler düzenlenmesine dair çağrılar, mücadelede kamuoyunun ilgisini çekebilecek aktivistlerin ya da isimlerin sürece katılımı düşünce kuruluşlarının, kurumların, uzmanların ve akademisyenlerin çalışmaları ve raporları, öneriler ve şeffaflık konusunda yardımcı olabilecektir (Lima, 2023: 45-47).

Öneride bulunma aşamasının bir başka ayağı sosyolojiktir. Neoliberal anlayışa karşı çıkış toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine olan bağımlılığından hareket etmektedir. Her ne kadar bireyselleşme gittikçe yaygınlaşan bir fenomen olarak karşımıza çıksa da ihtiyacımız olanın bir araya gelmek olduğunu deprem sonrası süreç yeniden göstermiştir. Deprem sonrası dayanışmanın hız kazanması, farklı oluşumların yardımlaşma pratikleri içerisinde yer alması "bakım" meselesinin önemini ve bakımın kamusal boyutunun vurgulanması gerektiğini de göstermiştir. Toplumsallık boyutunu da içeren bu bakım meselesi sermaye temelli pratiklere karşı bir alternatif olarak sunulmaktadır (Aposto, 26.02.2023). Bu kamusal ve toplumsallık hem konut hem de içinde bulunduğumuz sistem için yeni çatıların oluşturulması anlamına gelmektedir (Çiçek, 18.02.2023). Bu noktada yaşananların hafızalarda yer edebilmesi için alternatif yöntemlere başvurmak gerekmektedir (bkz. Arıcan, 2024: 7).

3.3. Politikleştirme aşaması

"Bilmek ve yapmak arasındaki ilişkiyi, hukuka uygun olmak üzere siyaset belirler." (Şen, 20.02.2023) sözü eleştirel planlamada izlenen yolun üçüncü aşamasını işaret etmektedir. Bu da politikleştirmedir. Her ne kadar eleştirel planlamanın son aşaması olarak sıralansa da politikleştirme bir sona karşılık gelmemekte, değişen koşullara karşı uyumlanan bir süreci ifade etmektedir. Bir diğer deyişle, karşı tarafın söylem ve eylemleri hak arayan tarafın mücadelesine de yön vermekte ve süreç böylece yeniden şekillenmektedir. Bu aşama, nihai olarak neyin gerekli olduğunun tespitinden sonra öneri ve eylemlerin ne tür araçlarla uygulanacağını kapsamaktadır (Hulchanski, 2018: 12).

Deprem sonrasında genel olarak kentsel tasarımın özel olarak da konut hakkına erişimin politikleştirilerek gündemde tutulması gereklidir. Kentte yaşayanlarca atılan adımlar bireylerin kentsel adaletsizlikle mücadelesi için bir siyasi fırsat yaratmakla kalmamakta aynı zamanda yerel politikaları da etkileyebilmektedir (Lima, 2023: 38). Bu politikalar oluşturulurken dayanışma ve insan hakları gibi ortak değerlere gerekli önemin verilmesi ve böylece kentsel yaşamın daha ilerici, adil, özgürleştirici ve sürdürülebilir hale gelmesi söz konusu aşamanın temel amaçlarından biridir (Brenner vd, 2014: 21; Lima, 2023: 38, 43).

Mekân toplumsal bir ürün olduğundan mekânın rolü de toplumsal süreçle birlikte değişmektedir (Marcuse, 2010: 478). Bu nedenle politik süreçle toplumu ve çeşitli özneleri etkileyerek mekânın kurgusunu değiştirmek de mümkün hale gelecektir. Bu noktada toplumsal hareket kampanyalarını ve faaliyetlerini meşrulaştıran ve teşvik eden, barınma hakkı için kampanya yürüten ilerici koalisyonlar, ağlar, kolektifler ve mahalle temelli gruplar (Lima, 2023: 38) toplumsal dönüşümde aktif rol alabilecek öznelerdir. Böyle bir yaklaşım, yukarıdan aşağıya politik süreçlerin yanında aşağıdan yukarıya süreçlerin örgütlenmesinin önemini işaret etmektedir. Yerel konut mücadeleleri topyekûn bir dönüşümü gerçekleştirmede yeterli olmasa bile karşı çıkışın odağı haline gelip daha üst ölçeklerde toplumsal hareketlerin başlangıcı olabilecektir (Madden ve Marcuse, 2016).

Deprem sonrasında yerelde yaşayanlarca verilen bazı tepkiler politikleştirme aşamasında sıkça karşılaşılan örnekler olmuştur. Örneğin, depremin 100. ve 150. günlerinde kenti yeniden inşa etmek için yürüyen kent halkı tam da buraya denk düşmektedir (Evrensel, 18.05.2023; Yeşil Gazete, 07.07.2023). Ayrıca, sosyal medya üzerinden destek arayışları da bu çabaların bir başka ayağı olmuştur. Her gece sosyal medyada etiketler oluşturularak yargı süreçlerinin gündemde kalmasını sağlayan ve kimisi yalnızca bu dava için sosyal medya hesabı açarak kullanmaya başlayan ailelerin çabaları da bu kapsamda değerlendirilebilir (MYKibris, 11.08.2023; BBC News Türkçe, 10.03.2023).

Bölgede politikleştirme yalnızca bireysel çabalarla sınırlı kalmamış, sivil toplum örgütleri kendileri gibi çalışan oluşumlarla, meslek odalarıyla, üniversitelerle, yerel yönetimlerle, siyasi partilerle temas halinde olmuş ve dayanışma ağı kurmuştur. Ayrıca, kadın oluşumları savunuculuk çalışmaları kapsamında hem yerel hem ulusal hem de uluslararası ölçekte destek aramıştır (Kadın Koalisyonu, 2023: 1-2; Kadın Zamanı Derneği, 2023a: 2). Deprem bölgesinde yeniden inşa edilecek yaşamın fiziki ve sosyal boyutları içerdiği gerçeğinden hareketle, Kadın Koalisyonu süreci depremin olumsuz etkilediği kadınların kendilerini ilgilendiren kararlara dahil olmasını sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. Bu kurgu, kapsayıcılık, katılımcılık, şeffaflık ve yerellik gibi ilkeleri merkezine almıştır (Kadın Koalisyonu, 2023: 2-3). Sivil toplum tarafında atılan bu adımların "afet ütopyası" ortaya koymada önemli rol oynadığını ileri sürmek mümkündür (Seyrek, 2023).

Politikleştirme aşaması sivil inisiyatiflerin görece küçük kentsel dokunuşlarını da içermektedir. Bu nedenle kentlerin kolektif inşasında alt ölçekte verilen çabalar da en az yukarıda verilen mücadeleler kadar değer taşımaktadır. Bölgeye İstanbul'dan gelenlerle mimarlık atölyesi ile forum gerçekleştirilmiş ve kamusal alanların dayanışma içerisinde yeniden inşası için adımlar atılmıştır (Demirtaş, 19.04.2023). Yine farklı öznelerin katılımı ile ortaklaşa bir yeniden inşa programı hazırlığına girilmiş, yurt içi ve yurt dışından uzmanların katılımı ile depreme dirençli kentlerin planlanması amacıyla katılımın herkese açık olduğu bir araya gelme imkânları oluşturulmuştur (Bianet, 19.07.2023). Söz konusu çabalar bilgi üretme, deneyim aktarma ve karşılıklı öğrenme süreçlerinde etkilidir. Bu oluşumların afet politikalarında nasıl bir rol alabileceğine dair ipuçları vermektedir (Al vd., 2023).

Sanatsal faaliyetlerle depremin yıkıcılığını anlatmak da politik bir eylem olarak düşünülebilir. Bölgede bulunanlar depremi birebir yaşadıklarından durumun vahametinin orada olmayanlara

iletilmesi ve ülkemizde yaşanan önceki yıkımların bilanço ve detaylarının paylaşılarak bellek oluşturulması önemlidir (TMMOB Mimarlar Odası, 23.02.2023: 88). Depremde ölenler anısına açılan fotoğraf sergisi ve bu derginin gezici hale getirilmesi (Bayır, 18.08.2023; Cumhuriyet, 30.08.2023) bellek oluşumuna yönelik politik bir harekettir. Ayrıca, deprem üzerine eleştirel bir bakışla hazırlanmış çeşitli belgesellerin yayımlandığı görülmektedir. Yazılı ve görsel medyada konunun sıklıkla gündemde tutulması ve uzmanların açıklamaları karar alıcılara sorumluluk yüklemekte ve çözümün onların dâhil edilmediği süreçlerle ortaya konamayacağının altını çizmektedir. Bu husus bizi karar alıcıların deprem konusundaki tutumlarını incelemeye götürmektedir.

Yalnızca sanat alanında değil bilimsel çalışmalarda da deprem ve yaşananlara dair çalışmalar yapılmaktadır. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü bünyesinde kentsel tasarım eğitimi süreçleri eğitimin disiplinler arası bir boyut kazanması için önemli bir adımdır. Böylece kentlerin daha dirençli hale gelebilmesi için kent plancısının rolü işaret edilmiş olmaktadır (Akpınar vd., 2023).

Yasa teklifleri gibi sorunların çözümüne yönelik yukarıdan adımlar meseleyi politikleştirmek için başvuru yöntemleri arasındadır. 6 Şubat sonrasında farklı partilerden milletvekillerinin çeşitli konularda hükümsüz kalan yasa teklifleri verdiği görülmektedir. Örneğin, "Afet ve Acil Durumla Mücadele Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Teklifi" ile Afet ve Acil Durumla Mücadele Bakanlığı'nın kurulması amaçlanmıştır. "Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi"nde Ceza Kanunu'nda barınma ve temel ihtiyaçlara yönelik değişiklikler talep edilmiştir. "Yapı Denetimi Hakkında Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi" denetime konu yapılarda bir değişiklik yapıp yapılmadığının her sene denetlenmesini içerirken, "7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi" ile fay hatları olan yerlerde yapılaşmayı düzenleyen mevzuatta değişiklik yapılması amaçlanmıştır. "Toplu Konut Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi"nde ise TOKİ tarafından yapılacak konut ve işyerlerinin depremzedelere ve yasal mirasçılara ücretsiz verilmesi talep edilmiştir. "Türkiye Afet Yönetimi Kanunu Teklifi" de afetlerde uygulanacak ve sonrasında izlenecek yöntemlerin detaylı bir şekilde belirlenmesini içermektedir.

Son dönem yasa tekliflerine bakıldığında ise depremin hemen ertesinde verilen tekliflere göre daha az sayıda olduklarını ve henüz komisyonda bulunduklarını söylemek mümkündür. TBMM'nin sitesinde kanun teklifleri "deprem" veya "afet" gibi anahtar kelimelerle aratıldığında iktidar tarafından gelen bir yasa teklifi karşımıza çıkmamaktadır. TBMM'ye sunulan yazılı soru önergelerinde ise çeşitli illerde kamu kurum ve kuruluşlarının binalarının depreme dayanıklılığına, hasar gören veya yıkılan Bakanlık binalarına, depremde görevlendirilen askerlere, ülke genelindeki çadır stokuna, okulların depreme dayanıklılığına ve riskli bulunan okulların tahliyesine dair çeşitli sorular sorulmuş ve bu soruların çok azına süresi geçtikten sonra cevap verilmiş, geri kalanı ise ya yasama dönemi sona erdiğinden hükümsüz sayılmış ya da cevaplanmamıştır.

Son olarak, seçimlerin yıkımın sonrasına denk gelmesi depremin bir noktada etkisini yitirmesini de beraberinde getirmiş ve insanların gündemi depremden seçimlere çevrilmiştir. Burada yaşayan insanların talepleri dile getirilse dahi siyasetin gündeminde gerektiği kadar yer edinmemiştir. Kısacası, başka politik meseleler depremin politikleştirilmesinin önünde bir engel haline gelmiştir.

4. Sonuç

Kentler nüfusun, yapılaşmanın, sosyo-kültürel faaliyetlerin fazla ve yoğun hale geldiği yerlerdir. Bu yerler aynı zamanda çok çeşitli ve deprem gibi afetler karşısında farklı kırılganlık seviyesinde

bulunan kentsel topluluklara ev sahipliği yapan yerlerdir. Afetlere karşı dirençli kentlerde yaşamak insanların sahip olduğu haklardandır. Ancak kentleri afetlere dirençli hale getirmek de kentte yaşayanların hak ve yükümlülüğüdür. Bu durum eleştirel coğrafyacılar ve kent hakkı teorisyenleri tarafından da vurgulanmaktadır.

Kent mekanının toplumsal, politik ve ekonomik yapılarla olan ilişkisini analiz eden bir yaklaşım olarak eleştirel coğrafya mekânın yalnızca fiziksel bir düzlem değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve güç yapılarının bir yansıması olduğunu savunmaktadır. Mekânın nasıl kullanıldığı, mekâna kimlerin erişebildiği ve mekândan kimlerin dışlandığı gibi konular kentsel toplumsal adaletin ve doğal olarak eleştirel coğrafyanın merkezinde yer almaktadır. Eleştirel coğrafyacılarca ileri sürülen kent hakkı kavramı fiziksel olanın yanında toplumsal olanı da göz önünde bulundurmakta ve kentsel süreçlere eşit katılımı öngörmektedir. Söz konusu yaklaşım aynı zamanda kent planlamasına radikal bir bakış açısı sunmakta ve planlama ile afetler arasında ilişki kurmayı mümkün kılmaktadır.

Afetler ile kentsel mekânda adaletsizlik arasındaki ilişkiyi ele alan Peter Marcuse'ün eleştirel planlama adını verdiği ve ifşa etme, öneride bulunma ve politikleştirme aşamalarını içeren yaklaşımı kent hakkına giden yolda başvurulabilecek bir yöntemdir. Yazarın Katrina Kasırgası sonrasında ortaya atmış olduğu bu yaklaşımı Türkiye özelinde 6 Şubat depremi sürecine uyarlayarak tartışmak mümkündür. Bu tartışmalar ülkeyi depreme taşıyan süreci anlamamıza yardımcı olurken, bu süreç sonunda neler yapılabileceğinin ortaya konulmasına ve yapılanların eleştirisine düşünsel ve pratik bir zemin de sunmaktadır.

Deprem sonrası sürece detaylı bakıldığında yıkımın bu kadar ağır olmasına neden olan unsurlar olarak kapitalist kentleşmenin etkileri ortadadır. Bütün bu nedenlerin ifşa edilerek yeni toplum tahayyülünün bunları içermeyecek şekilde önerilmesi aynı felaketlerin yeniden yaşanmaması için ihtiyacımız olan şeydir. Öneriler bireysellik ve sermayeye karşı toplumun ve kamusallığın yeniden öne çıkarılmasını içermektedir. Politikleştirme aşaması ise görece düşük etkiye sahip ve daha alt ölçeklerde gelişen mücadelelerle ve üst ölçeklerde karar alıcı konumundakilerin iş birliği ile örülmeye çalışılmaktadır. Kentler hepimizin içinde yaşadığı, gündelik yaşantıda karşılaştığımız her şeyin mekânı olarak daha farklı bir bakış açısıyla kurgulanmak durumundadır. Bu nedenle politika yapıcılarının yerel talepleri göz önünde bulundurması ve kararların kentsel toplulukların daha adil ve insana yakışır şekilde yaşam sürmesi temeline oturtulmasına ihtiyaç vardır. Böyle olmadıkça deprem kuşağında yer alan bir ülke olarak ilerleyen zamanda olası afetlerde yine aynı sonuçlar yaşanmaya devam edecektir.

İfşa etme aşaması planlama karşıtı anlayışı ve bunun arkasında yatan neoliberal kentleşme mantığını eleştirmektedir. Afetler özelinde bakıldığında kamu ve özel sektörün yanında bir kısım kentlinin kentlere bakış açısının aynı mantıkla şekillenmesi depremin etkilerini daha da derinleştirmektedir. İkinci aşama olan öneride bulunma aşaması eleştirel planlama sürecinde mekansal adaletin sağlanması için atılması gereken adımların ileri sürüldüğü aşamadır. Depremler söz konusu olduğunda bu öneriler kentsel mekanının afete karşı dirençli hale getirilmesine ve bağlamda ileri sürülen kent hakkı taleplerine cevap vermesine karşılık gelmektedir. Son olarak politikleştirme aşaması ileri sürülen önerilerin hayata geçirilmesi ile ilişkilidir. Depremler sonrasındaki karşı çıkışlar ve bu karşı çıkışları bir alana kanalizetme çabaları bu aşamanın esasıdır.

6 Şubat depremleri açısından bakıldığında öneride bulunma aşaması Türkiye'nin deprem gerçeğini ortaya koymada işlevseldir. Söz konusu sebepleri detaylı şekilde ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Depremin bir kere daha ortaya çıkardığı yapısal sorunlar mekansal, toplumsal, idari ve ekonomik boyutlar içermektedir. Öneride bulunma aşamasında sorunlara yine çok boyutlu bakılmakta ve yapısal sorunlara hem yapıyı hem faili kapsayan karşılıklar verilmektedir. Politikleştirme aşamasında

toplumsal bellek oluşumuna katkı sunan ve bunun dışında olası afetlerin etkilerinin en aza indirmeye çalışan çabalar söz konusudur.

Bahsedilen yaklaşımın her bir aşaması kendi içinde değerli olmakla birlikte bütün aşamaların adım adım her aşamanın kentsel alanları kent hakkının savunulduğu mekanlar haline getirmek için önemlidir. Burada en sıkıntılı aşamanın politikleştirme olduğunu ifade etmek mümkündür. Buradaki esas sorun tabandan taleplerin dile getirilmesinden ziyade politik idari süreçlerin yukarıdan aşağıya şekillendiği Türkiye'de söz konusu taleplerin kendine yukarıda yer bulmakta zorluk yaşamasıdır. Deprem bölgesinde karşılaşılan dayanışma pratikleri ve günümüz kentsel süreçlerine karşı çıkış sistemin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda marjinal kalmaktadır.

Kaynakça

"A note from Peter Marcuse". (2010). *City*, 14(1), 187-188.

Akay, A. (2024). Yeniden yapılanma ve kentsel dirençlilik. 6 Şubat Kahramanmaraş ve Hatay depremleri ardından afet yönetimi, kentsel dönüşüm ve yerinden olma. A. Akay ve Ş. Akçapar (Ed.). ASBÜ Yayınları. Ankara, ss. 16-24.

Akçapar, Ş. (2024). Deprem Sonrası Yerinden Edilenler ve Geri Dönüşler. 6 Şubat Kahramanmaraş ve Hatay depremleri ardından afet yönetimi, kentsel dönüşüm ve yerinden olma. A. Akay ve Ş. Akçapar (Ed.). ASBÜ Yayınları. Ankara, ss. 25-32.

Akpınar, İ., Gündüz, C., Velibeyoğlu, K., Özdemir Ulutaş, E., Saygın, N. ve İçer, G. (2023). Bir Araştırma Üniversitesinde Çok Disiplinli Kentsel Tasarım Eğitimi, Dirençlilik ve Döngüsellik: İYTE Modeli. *Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde*. ODTÜ.

Al, A., Kaya, B., İngin, B., İnce, D., Doğruel, D., Seyrek, İ., Karadaban, M., Yalçın, M. C., Hayal- Tatlı, S. ve Karahan, S. (2023). Afet sonrası dayanışma pratiklerinin izinin sürmek: 2023 Şubat depremleri Hatay örneği. *Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde*. ODTÜ.

Aposto (26.02.2023). *Deprem sonrasında yeni bir toplumsallık: Umursamazlık mı, dayanışma mı?* <https://aposto.com/s/deprem-sonrasında-yeni-bir-toplumsallik>.

Arıcan, M. K. (2024). Açılış Konuşması. 6 Şubat Kahramanmaraş ve Hatay depremleri ardından afet yönetimi, kentsel dönüşüm ve yerinden olma. A. Akay ve Ş. Akçapar (Ed.). ASBÜ Yayınları. Ankara, ss. 2-10.

Atlar, A. B. (2023). 6 Şubat depremlerinin ardından yasal ve yönetsel çerçeveye kritik bir bakış. TESEV Değerlendirme Notları 2023/4.

Aydın Özüdoğru, B. (2024). *Deprem'in ilk yılını geride bırakırken...* Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Raporu.

Ayhan, G. ve Çapan, Y. (2024). 6 Şubat depremlerinin nüfus ve yerleşme üzerinde oluşturduğu mekansal değişimler: Kahramanmaraş şehri örneği. *Eastern Geographical Review*, 29(51), 1-12.

BAYETAV (Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı) (2024). *Deprem sonrası Hatay'ı yeniden kurmak vatandaşların beklentileri ve katılımı araştırma raporu*. BAYETAV Yayınları.

Bayır, B. (18.08.2023). "Öyle bir yere geldik ki, hiçbir sokağın adı yok". 6 Şubat depreminde kaydedilen anlar, Ankara'da sergileniyor. *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2023/08/18/oyle-bir-yere-geldik-ki-hicbir-sokagın-adi-yok-6-subat-depreminde-kaydedilen-anlar-ankarada-sergileniyor/>

BBC News Türkçe (10.03.2023). İsis Otel: Kıbrıs savaşı bu yana Gazimağusa'nın en büyük acısı [YouTube Kanalı]. https://www.youtube.com/watch?v=5qFfK9e_4xo.

- BBC News Türkçe (06.08.2023). 6 Şubat depremleri: Ebrar Sitesi'nde yakınlarını ve adaleti arayanlar. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cmlxpp28jp4o>.
- Bianet (19.07.2023). Deprem sonrası 'yeniden inşa' için kolektif çalışma çağrısı. <https://bianet.org/bianet/toplum/281711-deprem-sonrasi-yeniden-insa-icin-kolektif-calisma-cagrisi>
- Bosher, L. (2008). Introduction: the need for built-in resilience. *Hazards and the Built Environment* içinde Lee Bosher (Ed). Routledge. New York.
- Brenner, N. (2009). What is critical urban theory? *City*, 13(2-3), 198-207.
- Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (2014). Giriş. N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer (Ed.), *Kar için değil halk için: Eleştirel kent teorisi ve kent hakkı* içinde (pp. 15-28) . Sel Yayıncılık.
- Cardullo, P. ve Russo, M. (2015). *Earthquake in the city: the people yet to come*. CAPP Centro di Analisi delle Politiche Pubbliche Paper n. 123.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024). *Kahramanmaraş ve Hatay depremleri yeniden imar ve gelişme raporu*.
- Cumhuriyet (30.08.2023). "Öyle bir yere geldik ki hiçbir sokağın adı yok" sergisi İzmir'de. <https://www.cumhuriyet.com.tr/kultur-sanat/oy-le-bir-yere-geldik-ki-hicbir-sokagin-adi-yok-sergisi-izmirde-2114207>
- Çiçek, C. (18.02.2023). Yeni Çatılar Kurmak... *Birikim*. <https://birikimdergisi.com/haftalik/11259/yeni-catilar-kurmak>.
- Da Silva, S. ve de Vries, P. (2022). The trajectory of the right to the city in Recife, Brazil: From belonging towards inclusion. *Planning Theory*, 21(3), 291-311.
- Demirdağ, İ. (2023). 6 Şubat depremlerinin bölgesel girişimcilik faaliyetleri ve işgücü göstergeleri üzerindeki etkilerinin tahmin edilmesi. *Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz:Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler* içinde. ODTÜ.
- Demirtaş, E. (19.04.2023). Deprem bölgesinde kolektif çalışma nasıl olur? *Gazete Kadıköy*. <https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/deprem-bolgesinde-kolektif-calisma-nasil-olur>.
- Dikeç, M. (2001). Justice and the spatial imagination. *Environment and Planning*, 33, 1785-1805.
- Dilsiz, A. (2024). Deprem sonrası hasar tespiti ve iyileştirme süreçleri. 6 Şubat Kahramanmaraş ve Hatay depremleri ardından afet yönetimi, kentsel dönüşüm ve yerinden olma. A. Akay ve Ş. Akçapar (Ed.).ASBÜ Yayınları. Ankara, ss. 33-50.
- Düzce Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sakaya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Giresun Üniversitesi (2023). *Depremleri ve artçılarını, saha gözlemlerini, yapısal hasarlar ve ileriye yönelik önerileri içeren değerlendirme raporu*.
- Ekoloji Örgütleri (28.02.2023). *Deprem raporu*. <https://ekolojibirliigi.org/ekoloji-orgutlerinden-deprem-raporu/>.
- EMARCEB (31.05.2023). "Türkiye'de şehirleşme ve deprem gerçeği" çalıştayımızı Marmaris'te gerçekleştirdik. <https://emarceb.gov.tr/turkiyede-sehirlesme-ve-deprem-gercegi-calistayimizi-marmariste-gerceklestirdik/>.
- Erdik, M. (2006). *Urban Earthquake Risk*. Engineering Conferences International Proceedings.
- Erol, P. (17.08.2023). Prof. Dr. Kemal Beyen: 6 Şubat depremleri milat olmalı. *Bianet*.<https://m.bianet.org/bianet/bilim/282855-prof-dr-kemal-beyen-6-subat-depremleri-milat-olmalı>
- Ertürk, Y. (22.02.2023). Afetlerde insanlık suçu ve hesap verebilirlik. *Birgün*.<https://www.birgun.net/haber/afetlerde-insanlik-sucu-ve-hesap-verebilirlik-422305>.
- Esen, B. K. (2023). Kentsel dönüşümün kısa tarihi: Kaçak yapılar, depremler ve inşaat sektörü. *Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler* içinde. ODTÜ.
- EŞİK (18.03.2023). 6 Şubat 2023 depremleri toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısından geleceğe notlar.

- Evrensel (18.05.2023). *Hatay'da 100. gün anması: 'unutmak yok, affetmek yok, helalleşmek yok'.* <https://www.evrensel.net/haber/490318/hatayda-100-gun-anmasi-unutmak-yok-affetmek-yok-helallesmek-yok>
- Evrensel (16.08.2023). İMO Adana Şubesi: 17 Ağustos'tan 6 Şubat'a, enkaz altında kalan bir ülke! <https://www.evrensel.net/haber/497107/imo-adana-subesi-17-agustostan-6-subata-enkaz-altinda-kalan-bir-ülke>.
- Evrensel Haklar için Hukukçular Derneği (2023). Türkiye'de Şubat 2023 depremleri sonrası barınma hakkı ve konuta erişim raporu. <https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2023/06/deprem-hukukcular-der.pdf>
- Gençay, A. (12.02.2023). Hatay-Adıyaman: AFAD yok, ihmal ve torpil var! *Platform24*. <http://platform24.org/yazarlar/5796/hatay-adiyaman-afad-yok-ihmal-ve-torpil-var>.
- Gerçek Gündem (27.02.2023). *Enkazdan müteahhitlere rant çıktı! deprem bölgelerindeki inşaatları yandaşlar yapacak.* <https://www.gercekgundem.com/guncel/enkazdan-muteahhitlere-rant-cikti-deprem-bolgelerindeki-insaatlari-kalyon-kuzu-grup-optimal-gibi-yandaslar-yapacak-413243>.
- Gıda Hattı (19.03.2023). Deprem uzmanları: "24 yıldır yol haritası çiziyoruz, artık yeter!". <https://www.gidahatti.com/haber/14316087/deprem-uzmanlari-24-yildir-yol-haritasi-ciziyoruz-artik-yeter>.
- Goonewardena, K. (2009). Urban studies, critical theory, radical politics: eight theses for Peter Marcuse. *City*, 13(2-3), 208-218.
- Green, T. L. ve Gooden, M. A. (2014). Challenges into opportunities: Community schools reform in the urban Midwest. *Urban Education*, 49(8), 930-954.
- Guggenheim, M. (2014). Introduction: Disasters as politics – Politics as disasters. *The Sociological Review*, 62, 1-16.
- Günday, M., Hacımuratlar Sevinç, Z. ve Azer, C. (2024). *İdarenin afet yönetimi kapsamındaki hizmet kusurlarından kaynaklanan mali sorumluluğu*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Güngördü, Z. (2023). Afet sonrası sürecin ürettiği depremkondular: Hatay örneği. *Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde*. ODTÜ.
- Harvey, D. (2003). The right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4), 939-941.
- Healey, P. (2012). The universal and the contingent: some reflections on the transnational flow of planning ideas and practices. *Planning Theory*, 11(2), 188-207.
- Hulchanski, D. (2018). *Know your vote T.O.-The state of housing in Toronto*. <http://neighbourhoodchange.ca/documents/2018/09/toronto-housing-vote2018-hulchanski.pdf>.
- Irandoost, K., Doostvandi, M., Litman, T. ve Azami, M. (2019). Placemaking and the right to the city of urban poor: a case study in Sanandaj, Iran. *Journal of Place Management and Development*, 12(4), 508-528.
- Irazábal, C. (2009). Realizing planning's emancipatory promise: Learning from regime theory to strengthen communicative Action. *Planning Theory*, 8(2), 115-139.
- Iskandar, R., Allaw, K., Dugdale, J., Beck, E., Adjizian-Gérard, J., Cornou, C., Harb, J., Lacroix, P., Badaro-Saliba, N., Cartier, S., and Zaarour, R. (2020). *Agent-based simulation of pedestrians' earthquake evacuation; application to Beirut, Lebanon*. Sendai, Japan.
- İstanbul Planlama Ajansı (2024). *Türkiye'de depremin 25 yılı*. Kültür A.Ş. İstanbul.
- İstanbul Teknik Üniversitesi (2023). 6 Şubat 2023 depremleri ön inceleme raporu. https://haberler.itu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/2023_itu_deprem_on_raporu.pdf?sfvrsn=77afe59e_4.
- Kadın Koalisyonu (2023). *6 Şubat depremi sonrasında afet bölgesinde kadınlar*.
- Kadının İnsan Hakları Derneği (2024). Deprem bölgesi psikososyal destek çalışması raporu: Adıyaman, Diyarbakır, Malatya.

- Kadın Zamanı Derneği (2023). 6 Şubat Depremi'nin ardından Mezopotamya Kadın Gazeteciler Platformu'na dayanışma ziyareti ve sahadan deneyim aktarımına dair gözlem ve bilgi notu.
- Kalkınma Atölyesi (2023). *Deprem kültürünün geliştirilmesi*. Altan Matbaası. Ankara.
- Kaygalak, İ. (2023). İller arası bağlantısallığın mekânsal yapısı karamanmaraş depremleri hakkında bize ne söylüyor? *Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde*. ODTÜ.
- Kılıç Ekici, Ö. (2023). 6 Şubat 2023 Depremleri. TÜBİTAK Bilim ve Teknik. https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/6_subat.pdf
- Kırmacı, T. (2024). *6 Şubat deprem raporu: Kurumlar, usulsüzlükler ve şeffaflık*. Uluslararası Şeffaflık Derneği.
- Kimura, S. (2024). '6 Şubat' depremi üzerine saha raporu. Kalkınma Atölyesi.
- Kodag, S., Mani, S. K., Balamurugan, G. ve Bera, S. (2022). Earthquake and flood resilience through spatial Planning in the complex urban system. *Progress in Disaster Science*, 14, 100219.
- Köhler, B. (2005). Social forums as space: A response to Peter Marcuse. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(2), 429-432.
- Leavitt, J. (2010). What we can learn from Peter Marcuse: "Think critically, act critically!". *Progrressive Planning*, 182, 9-12
- Lima, V. (2023) The political frame of a housing crisis: Campaigning for the right to housing in Ireland. *Journal of Civil Society*, 19(1), 37-56.
- Madden, D. J. (2021). Disaster urbanization: The city between crisis and calamity. *Sociologica*, 15(1), 91-108.
- Madden, D. J. ve Marcuse, P. (2016). *In defense of housing: The politics of crisis*. Verso.
- Malatya Haber (01.04.2023). *Aynı yerlere çok farklı hasar tespit raporları! hangi hesapla, ne için?* <https://malatyahaber.com/haber/ayni-yerlere-cok-farkli-hasar-tespit-raporlari-hangi-hesapla-ne-icin>.
- Marcuse, P. (2007). *Social justice in New Orleans-planning after Katrina*. <https://www.plannersnetwork.org/2007/07/social-justice-in-new-orleans-planning-after-katrina/>.
- Marcuse, P. (2009a). Spatial justice: Derivative but causal of social injustice" ["« La justice spatiale: À la fois résultante et cause de l'injustice sociale», Traduction: Sonia Lehman-Frisch], *Justice Spatial e, Spatial Justice*, 01 septembre, <http://www.jssj.org>.
- Marcuse, P. (2009b). From justice planning to commons planning. P. Marcuse, J. Connolly, J. Novy, I. Olivo, C. Potter ve J. Steil (Ed.), *Searching for the just city debates i urban theory and practice* içinde (pp. 91-102). Routledge.
- Marcuse, P. (2009c). Postscript: beyond the just city to the right to the city. P. Marcuse, J. Connolly, J. Novy, I. Olivo, C. Potter ve J. Steil (Ed.), *Searching for the just city debates in urban theory and practice* içinde (pp. 240-254). Routledge.
- Marcuse, P. (2009d) From critical urban theory to the right to the city. *City*, 13(2-3), 185-197.
- Marcuse, P. (29.09.2010). *Critical urban theory and the right to the city: A Conversation with Peter Marcuse* [Röportaj]. The Police. <https://www.thepolisblog.org/2010/09/interview-with-peter-marcuse-critical.html>
- Marcuse, P. (2010a). The forms of power and the forms of cities: Building on Charles Tilly. *Theory and Society*, 39, 471-485.
- Marcuse, P. (2010b). Changing Times, Changing Planning: Critical Planning Today. *Progressive Planning*, 182, 13-16.
- Marcuse, P. (2011a). *The right to the creative city-talk*. <https://creativecommonslimits.files.wordpress.com/2011/08/creative-city-marcuse.pdf>

- Marcuse, P. (2011b). The three historic currents of city planning. *A companion to the city* G. Bridge ve S. Watson (Ed.) içinde. The New Blackwell. ss. 643-655.
- Marcuse, P. (2014). Hangi kent, kim(ler)in hakkı? N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer (Ed.), *Kar için değil halk için: eleştirel kent teorisi ve kent hakkı* içinde (pp. 47-71). Sel Yayıncılık.
- Marcuse, P. (2019). From good pood to progressive planning. S. M. Meagher, S. Noll ve J. S. Biehl (Ed.), *The Routledge handbook of philosophy of the city* içinde (pp. 271-278). Routledge.
- Matthewman, S. ve Uekusa, S. (2021). Theorizing disaster communitas. *Theory and Society*, 50(6), 965-984.
- Maununaho, K. (2016). Political, practical and architectural notions of the concept of the right to the city in neighbourhood regeneration. *Nordic Journal of Migration Research*, 6(1), 58-64.
- Memduhoğlu, A. (2024). 6 Şubat depremlerinden etkilenen şehirlere ait OpenStreetMap verilerinin niceliksel ve semantik analizi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 13(4), 1264-1276.
- MYKibris (11.08.2023). *İsias dosyası: Bu bir cinayet davasıdır, müebbet istiyoruz* [YouTube Kanalı]. <https://www.youtube.com/watch?v=bumrn4zLZ0E>
- Ofori, G. (2002) 'Construction industry development for disaster prevention and response', *Proceedings of the International Conference on Post-Disaster Reconstruction: Planning for Reconstruction*, May 23–25, Montreal, Canada.
- Oteng-Ababio, M. (2012). Neglected vulnerabilities in a rapidly urbanizing city: reflections on earthquake risks in Accra. *Journal of Housing and the Built Environment*, 27(2), 187-205.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58, 99-108.
- Rahimi, F., Sadeghi-Niaraki, A., Ghodousi, M. ve Choi, S. (2025). Spatial-temporal modeling of urban resilience and risk to earthquakes. *Nature Portfolio*, 15, 8321.
- Rahman, M. M., Asikunnaby, Chaity, N. J., Abdo, H. G., Almohamad, H., Al Dughairi, A. A. ve Al- Mutiry, M. (2023). Earthquake preparedness in an urban area: the case of Dhaka city, Bangladesh. *Geoscience Letters*, 10(27), 1-21.
- Rempel L. (2014). *Professional ethics and social justice in city planning: the right to the city in Winnipeg, Manitoba*. University of Manitoba Department of City Planning. Master of City Planning.
- Rossi, U. (2019). Critical urban theory. A. Orum (Ed.), *The wiley Blackwell encyclopedia of urban and regional studies* içinde (pp. 1-11). Blackwell. https://www.academia.edu/30094836/Critical_urban_theory.
- Savaş Yavuzçehre, P. ve Akgül, A. (2023). Yerel yönetim stratejik planlarında kentsel dirençliliğin eksikliği. Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde. ODTÜ.
- Seyrek, İ. (2023). Felaket Kapitalizmine Karşı Afet Ütopyaları: Şubat Depremleri Sonrası Dayanışma Pratikleri-Hatay Örneği. Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde. ODTÜ.
- Tırış, G. ve Erkuş, H. (2023). Afetler sonrası kentsel politika beklentileri: antalya kırcami bölgesi örneği üzerine bir inceleme. Afetlerden öğrendiklerimiz/öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde. ODTÜ.
- Toplumsal Dayanışma için Psikologlar Derneği (24.03.2023). *Deprem sonrası değerlendirme raporu*. https://todap.org/images/raporlar_brosurler/Deprem_Sonrasi_Degerlendirme_Raporu_24_Mart_2023.pdf
- TMMOB Mimarlar Odası (23.02.2023). *6 Şubat 2023 depremleri tespit ve değerlendirme raporu*. <https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/mo06022023depremtespit.pdf>
- TMMOB Mimarlar Odası (02.05.2023). *6 Şubat 2023 depremleri raporu- 2: Tespitler, değerlendirmeler ve öneriler*. <https://tmmob.org.tr/sites/default/files/modepremrapor2.pdf>
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (2023). *Yıkım yaşanan şehirlerde planlamanın analizi: Hatay (Antakya-Defne) Raporu*.

- Türkçapar, H. (2024). Afetlerden Sonra Psikolojik Sağlık. 6 Şubat Kahramanmaraş ve Hatay depremleri ardından afet yönetimi, kentsel dönüşüm ve yerinden olma. A. Akay ve Ş. Akçapar (Ed.). ASBÜ Yayınları. Ankara, ss. 11-15.
- Türkiye Belediyeler Birliği (2024). 6 Şubat afet bölgesi mevcut durum değerlendirmesi ve gelişim önerileri raporu.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2023). Kahramanmaraş merkezli depremlerin sonuçlarının tüm yönleriyle araştırılması, depreme dirençli yapı stokunun oluşturulması ve kentsel dönüşüm uygulamalarının etkinliğinin artırılması için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu.
- Uitermark, J., Nicholls, W., ve Loopmans, M. (2012). Cities and Social Movements: Theorizing beyond the Right to the City. *Environment and Planning A*, 44(11), 2546-2554
- Ulusoy Shipstone, A. (2023). Afetlerin damgasını vurduğu bir çağda planlama süreci ile yerel dirençliliği arttırmak için bir fırsat olarak yerel yönetim. *Afetlerden öğrendiklerimiz/ öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde*. ODTÜ.
- Umut-Sen (2023). *Deprem raporu*. <https://umutsen.org/index.php/2023/02/deprem-gozlem-raporu/>
- UN Habitat. (2010). *Taking forward the right to the city. E-debate 1 report*. New York.
- United Nations (2019). *World urbanization prospects: The 2018 revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United Nations.
- Uprety, P. ve Poudel, A. (2012). *Earthquake Risk perception among citizens in Kathmandu, Nepal, Australas. J. Disaster Trauma Stud*, 2012-1.
- Urbani, I. (2018). *Resisting practices against state-led gentrification in San Lorenzo, Rome*. Universiteit Utrecht. Human Geography Master's Thesis.
- Ünlügenç, U. C., Türkmen, S., Çetin, H., Güneyli, H., Güneyli, H., Nurlu, N. ve Akıncı, A. C. (2023). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri (Mw 7,8- Mw 7,6) Değerlendirme ve Saha Gözlem Raporu. Çukurova Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü.
- Üstün, Ç. ve Alkay, E. (2023). Ekonomik toparlanma sürecinde dirençli ekonomik yeniden yapılandırmanın tartışmaya açılması: 2023 Kahramanmaraş depremi örneği. *Afetlerden öğrendiklerimiz/ öğrenemediklerimiz: Cumhuriyetin yüzüncü yılında mekânsal araştırmaların ve planlamanın yeri ve işlevi özet bildiriler içinde*. ODTÜ.
- Yalçın, K. (27.02.2023). Deprem gerçekleri gösterdi: böyle gelmiş böyle gidemez artık! *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/483625/deprem-gercekleri-gosterdi-boyle-gelmis-boyle-gidemez-artik>.
- Yeşil Gazete (07.07.2023). *Hataylılar depremin 150'inci gününde yürüdü: çadırların öfkesi sarayları yıkacak*. <https://yesilgazete.org/hataylilar-depremin-150inci-gununde-yurudu-cadirlarin-ofkesi-saraylari-yikacak/>.
- Yıldız, A. (2017). *Reclaiming equity in a contested and uneven space: evidence-based reformulations for planning practice in the context of urban food access in Cincinnati, OH*. University of Cincinnati Master of Community Planning in the School of Planning.
- Yükler, S. (27.08.2023). Depremin simgelerinden Ebrar Sitesi'ne ait bilirkişi raporundan skandal çıktı: enkaz hızla kaldırıldı, en kritik tespitler yapılamadı. T24. <https://t24.com.tr/haber/depremin-simgelerinden-ebrar-sitesi-ne-ait-bilirkişi-raporundan-s-kandal-cikti-enkaz-hizla-kaldirildi-en-kritik-tespitler-yapilamadi,1127108>.
- Zaremohzzabieh, Z., Abu Samah, A., Roslan, S., Hayrol, H. A. M., Shaffril, A. M., D'Silva, J. L., Kamarudin, S. ve Ahrari, S. (2021). Household preparedness for future earthquake disaster risk using an extended theory of planned behavior. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 65, 102533.
- Zeybekoğlu, S. (2020). City, Urban Transformation and the Right to the City. *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 4(1), 1-10.

Summary

The current paper discusses the impact of capitalist-driven urbanization on human life and how it makes the urban environment increasingly unsafe, particularly in the face of natural disasters such as earthquakes. This critical perspective on urban development and its consequences is informed by the concept of the "right to the city," as formulated by critical geographers. This concept argues that cities should be shaped by the needs of their inhabitants, not capital. In the context of recent earthquakes in Turkey, the text emphasizes the importance of reevaluating urban policies, protecting citizens' right to the city, and ensuring that cities are resilient to disasters. This reevaluation is considered urgent, given the structural problems cities face in disaster management. References to Peter Marcuse's critical planning theory could help better understand the processes related to earthquakes, which involves three stages: expose, propose, and politicize. Marcuse's framework provides a systematic way of analyzing the social, political, and structural factors that influence how cities respond to disasters. The paper applies this approach to examine the situation before, during, and after earthquakes in Turkey, breaking the process down into these stages and using various sources such as debates, earthquake reports, media coverage, and expert opinions.

In the analysis of each stage, the paper reveals that different actors at different levels of society have made significant efforts to address the problems posed by earthquakes. However, despite these efforts, the outcomes have been insufficient in terms of effective disaster prevention and risk reduction. The main argument is that while steps have been taken at various scales, the current urban planning and governance systems are not adequate to address the challenges posed by natural disasters like earthquakes. The efforts made by policymakers, civil society, and other stakeholders have not translated into systemic change or meaningful risk reduction.

The critical planning approach proposed by Marcuse is not just a theoretical tool but also a practical guide for addressing urban issues. The text argues that if genuine political will can be created and implemented, it could lead to more effective urban planning and disaster management strategies. For example, the steps for designing disaster-resilient cities and living spaces could involve a more inclusive and comprehensive approach that incorporates the social, political, and environmental needs of urban populations.

In line with Marcuse's approach, the three stages can be understood as follows: The first stage involves revealing the structural inequalities and flaws in urban systems that contribute to the vulnerability of cities during disasters. It involves recognizing that urban areas are not just affected by natural disasters, but are also shaped by social and economic inequalities. These inequalities often exacerbate the impact of disasters, especially on the most vulnerable populations.

In the second stage, the focus shifts to offering solutions and alternative policies. This includes proposals for urban planning that prioritize disaster resilience, the integration of risk reduction measures into urban development, and the protection of vulnerable groups. These proposals could range from infrastructure improvements to changes in zoning laws, building codes, and public policies aimed at reducing the impact of natural disasters.

The final stage involves turning these proposals into political demands. This means mobilizing political actors, activists, and communities to advocate for policies that promote resilience and sustainability in urban development. Politicizing disaster resilience involves engaging with the state and other power structures to ensure that the right to the city and the safety of its residents are prioritized.

Through this framework, the text emphasizes the importance of viewing disaster management as a deeply political issue. It argues that urban disasters are not just the result of natural forces but are also shaped by the political and economic decisions that influence how cities are built and maintained. Therefore, creating more resilient cities requires not only technical solutions but also a shift in political and economic priorities. Furthermore, the study suggests that addressing urban issues and preparing for future disasters requires a clear roadmap. Such a roadmap should focus on developing political will and engaging stakeholders at all levels—local, regional, and national—in a comprehensive strategy for disaster risk reduction. The text also calls for an inclusive approach, where the needs of all citizens, especially marginalized and vulnerable groups, are considered in urban planning and disaster preparedness.

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

YAZAR REHBERİ

Uluslararası hakemli bir dergi olan **Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi/ Bursa Uludağ Journal of Economy and Society** yılda 2 kez (Aralık ve Haziran aylarında) yayımlanır.

Dergiye gönderilecek yazılar, makale, kitap tanıtımı, eleştiri ve örnek olay çalışmalarını içermektedir. Bu yazılar daha önce başka bir dergi vb. çalışmada yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazılar Türkçe ve İngilizce dillerinde olabilir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

Dergiye gönderilen yazıların ilk değerlendirmesi yayın kurulu tarafından dergi yazım kurullarına uygunluğu bakımından yapılır. Uygun bulunan çalışmalar uluslararası kabul gören benzerlik tarama programlarınca (akademik kurallara uygun bir biçimde atıf yapılan bire bir alıntılar, kaynakça ve dipnot dışarıda tutularak) taranır. % 15'den fazla benzerlik tespit edilen çalışmalar hiçbir işlem yapılmadan, tarama sonuç raporu ile birlikte yazar/yazarlarına geri gönderilecektir.

Bu aşamadan sonra çalışma 2 hakeme gönderilecek; hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine veya üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara/yazarlara en kısa sürede bildirilecektir.

Yazar/yazarlardan istenecek düzeltmelerin en geç 1 ay içinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekir.

Makale gönderimi

Yazılar doc. ve pdf. formatında iki dosya hâlinde **iibfeditor@uludag.edu.tr** adresine gönderilmelidir. Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayınlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

Telif hakkı düzenlemesi

Yayına kabul edilen tüm makale ve materyallerin telif hakkı Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne aittir.

Gizlilik beyanı

Bu dergide yer alan isim ve adresler sadece derginin belirtilen amacı için kullanılacaktır. Başka bir amaç ve başka bölümde kullanılmayacaktır.

YAZIM KURALLARI

Anlatım ve üslup

Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılabilir. Cümleler dil bilgisi ve imla kurallarına uyularak yazılmalıdır. Türkçe makalelerde imla ve noktalama kuralları için Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük ve/veya Büyük Türkçe Sözlük'ü ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzundan yararlanılmalıdır (<http://www.tdk.gov.tr/>). İngilizce makalelerde ise Longman Dictionary of Contemporary English (<http://www.ldoceonline.com/>), Oxford Advanced Learner's Dictionary (<https://www.oxforddictionaries.com/>), Cambridge Advanced Learner's Dictionary (<http://dictionary.cambridge.org/>) kaynaklarından yararlanılabilir.

Başlıklar

Çalışma konusuna uygun bir makale başlığı seçilmelidir. Makale içindeki bölüm başlıkları normal rakamlarla numaralandırılmalıdır (1, 2, 3 gibi). Bir bölümde alt başlıkların sayısı en fazla dört olmalıdır. Başlıkların numaralandırılması aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. Birinci bölüm başlığı

1.1. Birinci derece alt bölüm başlığı

1.2. Birinci derece alt bölüm başlığı

1.2.1. İkinci derece alt bölüm başlığı

Yazar ve iletişim bilgileri

Makale başlığından hemen sonra yazar/yazarların adı soyadı belirtilmelidir. Yazar/yazarların adı ve soyadından sonra yıldız işaretli dipnot oluşturulmalı ve yazar/yazarların adı soyadı, yazar/yazarların bağlı bulunduğu kurum/üniversite bilgileri, e-posta adresi ve ORCID belirtilmelidir. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarlardan bir tanesi sorumlu yazar olarak belirtilmelidir.

Öz

Makalenin başında biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 200 kelimeyi aşmayan öz (abstract) yer almalıdır.

Anahtar kelimeler

Türkçe ve İngilizce öz (abstract) kısmından sonra yapılan çalışmanın ilgi alanını tespiti yönelik 3-5 kelimedenden oluşan *anahtar kelimeler* verilmelidir.

Özet (Summary)

Makalenin sonunda Türkçe yazılmış çalışmalar için İngilizce, İngilizce yazılmış çalışmalar için Türkçe, 750 kelimeyi aşmayan özet (summary) yer almalıdır.

Metin

Makale, web sitemizdeki "Yazar rehberi/ Author guide" bölümünde yer alan Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi kurallarına uygun olarak hazırlanmış olan "Şablon/Templete" kullanılarak hazırlanabilir.

Makale 8000 kelimeyi geçmemelidir. Metin, "Palatino Linotype" karakterinde yazılmalıdır.

Metin içinde kısaltma kullanılacaksa bu kısaltmalar ilk kullanıldığında açılımından sonra parantez içerisinde gösterilmelidir. Örneğin: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). Metin içinde dipnotlar ek bilgi vermek için kullanılmalı ve normal rakamlar ile numaralandırılmalıdır.

Tablolar, şekil ve grafikler

Tüm tablo, şekil ve grafikler normal rakamlarla numaralandırılmalıdır (Şekil 1, Tablo 1, Grafik 1 gibi.)

Tablo başlıkları, tabloların üstünde; şekil ve grafiklerin başlıkları, şekil ve grafiklerin altında yer almalıdır. Makalede kullanılan tablo, şekil ve grafikler yazarın kendisine ait değilse mutlaka kaynağı tablo, şekil ve grafiklerin alt kısmında gösterilmelidir. Tablo ve şekiller için dipnotlar, * (yıldız) simgesi ile gösterilerek yazılmalıdır.

Formül ve denklemler

Formüller ve denklemler sola hizalı olarak ve numaralandırılarak yazılmalıdır. Denklemler (1), (2), (3)... şeklinde numaralandırılmalıdır.

Bilim alanı kodu (JEL kodu)

Çalışma yapılan alanla ilgili bilim kodu/jel kodu bilgisi girilebiliyor ise yazar/yazarlar 3 tane bilim alanı kodunu yazmalıdırlar (<http://www.aeaweb.org/jel/guide/>).

Teşekkür

Çalışmaya destek olan kurum ve kişiler varsa bunlara ilişkin teşekkür yazısı yazılabilir. Teşekkür yazısı, makalenin ilk sayfasında dipnot olarak verilebileceği gibi kaynaklar kısmından önce ayrı bir başlık altında da verilebilir.

Atıflar

Yazar, yararlandığı kaynakların atıf yazımında **APA** (Amerikan Psikoloji Birliği) yayın kılavuzu taslağına uymalıdır (www.apastyle.org).

Makale içindeki atıflarda (yazar, yıl) sistemi kullanılmalıdır.

- Tek yazarlı eserlerde: (Jackson, 2019)
- İki yazarlı eserlerde: (Hare & O'Neill, 2000)
- İkiiden fazla yazarlı eserlerde: (Grady vd., 1996)

Kaynakça

Kaynakça, metin içinde atıf yapılan kaynakların tamamını içermelidir. Kaynakça, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. Bir yazara ait birden fazla esere atıfta bulunulmuşsa yazarın eserleri, en yakın tarihli olandan en eski tarihli olana doğru kronolojik olarak sıralanmalıdır.

Kaynakça, APA 7'ye uygun olmalıdır. Referans yönetim aracı olarak farklı yazılım (Mendeley vb.) kullanan yazarlar atıf ve kaynakçalarını APA 7 stilini seçerek oluşturabilirler.

Süreli Yayınlar:

Grady, J. S., Her, M., Moreno, G., Perez, C., & Yelinek, J. (2019). Emotions in storybooks: A comparison of storybooks that represent ethnic and racial groups in the United States. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(3), 207–217. <https://doi.org/10.1037/ppm0000185>

Kitaplar:

Jackson, L. M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>

Çalışma Raporları:

Givord, P. (2020, April). *How a student's month of birth is linked to performance at school: New evidence from PISA* (OECD Education Working Papers No. 221). <https://doi.org/10.1787/19939019>

Kitap Bölümü/Derleme Yayınlar:

Dillard, J. P. (2020). Currents in the study of persuasion. In M. B. Oliver, A. A. Raney, & J. Bryant (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (4th ed., pp. 115–129). Routledge.

Kurumsal Kaynaklar:

National Cancer Institute. (2019). Taking time: Support for people with cancer (NIH Publication No. 18-2059). U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. <https://www.cancer.gov/publications/patient-education/takingtime.pdf>

Tezler

Miranda, C. (2019). Exploring the lived experiences of foster youth who obtained graduate level degrees: Self-efficacy, resilience, and the impact on identity development (Publication No. 27542827) [Doctoral dissertation, Pepperdine University]. PQDT Open. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/2309521814.html?FMT=AI>

AUTHOR GUIDE AND WRITING STANDARTS

AUTHOR GUIDE

Bursa Uludağ Journal of Economy and Society is published twice a year (December and June). The journal includes research articles, book presentations, critics and case studies. These articles should not have been published elsewhere or sent for publication previously. Articles can be written in Turkish and English. When the articles are accepted Bursa Uludağ Journal of Economy and Society will have all publishing rights.

The initial evaluation of the manuscripts submitted to the journal is made by the editorial board in terms of its suitability for the journal writing standards. Eligible studies will be scanned with internationally accepted academic plagiarism detector (excluding individual citations, bibliographies and footnotes cited in accordance with academic rules). Studies with more than 15% similarity will be sent back to the author/authors together with the scan result report.

After this phase, the study will be sent to 2 referees. In the direction of the report from the referees, it will be decided whether the article will be published, corrected in the report frame, rejected or sent to third referee, and the author / authors will be notified about the situation as soon as possible.

Corrections requested from the author/authors should be made within 1 month at the latest and sent to the editorial board.

Article submission

Articles in doc. and pdf. format file should be sent to iibfeditor@uludag.edu.tr. Please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author in case of necessity. This information will never be used when the article is published.

Copyright

The copyright of all articles and materials accepted for publication belong to Bursa Uludağ University, Faculty of the Economics and Administrative Sciences.

Privacy

Names and addresses in this magazine will only be used for the purpose of the journal, which is stated above. It will not be used for another purpose or another part.

WRITING STANDARTS

Expression & Literary Style

Articles can be written in Turkish and English. Sentences should be written in accordance with the grammar and orthographic rules. For grammar and orthographic rules in Turkish articles, Turkish Language Association's Güncel Türkçe Sözlük and/or Büyük Türkçe Sözlük and Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzu should be used (<http://www.tdk.gov.tr/>). For grammar and orthographic rules in English articles, Longman Dictionary of Contemporary English (<http://www.ldoceonline.com/>), Oxford Advanced Learner's Dictionary (<https://www.oxforddictionaries.com/>), Cambridge Advanced Learner's Dictionary (<http://dictionary.cambridge.org/>) can be used.

Titles

An appropriate article title should be chosen for the study topic.

Section titles in the article should be numbered with normal numbers. (1, 2, 3 ... etc.)

The number of subtitles in a section should be four at most.

The numbering of titles should be as follows:

1. Section title

1.1. First degree subheadline

1.2. First degree subheadline

Headings should be left-aligned.

Author and contact information

Name and surname of the author/authors should be indicated after the article title. Asterisked footnotes should be created after the author/authors' name and surname and the institution/university information and e-mail address, ORCID to which the author/authors are affiliated should be shown. In more than one authoritative article, one of the authors must be specified as the corresponding author.

Abstract

An abstract which does not exceed 200 words should be written both in Turkish and English.

Keywords

After the Turkish and English abstracts, the keywords consisting of 3-5 words should be given to correct the interest of the study.

Summary

Turkish summary for articles in English and English summary for articles in Turkish which does not exceed 750 words should be written.

Text

Authors can prepare their article by downloading the “Şablon/Template” which was prepared according to spelling rules and format of the Bursa Uludağ Journal of Economy and Society via our website.

The article should not exceed 8000 words. Text should be written in "Palatino Linotype".

The “introduction” should not be numbered. If an abbreviation is used in the text, these abbreviations should be shown in parentheses when used for the first time. For example: Devlet Planlama Teşkilatı

(DPT). Footnotes in the text should be used to provide additional information and should be numbered with normal numbers.

Tables, figures and graphics

All tables, figures and graphics should be numbered with normal numbers. (Figure 1, Table 1)

The headings of tables should be placed on top of them; the headings of figures and graphics should be placed below. If the tables, figures and graphics used in the article do not belong to the author himself, the source should be given at the bottom of the tables, figures and graphics. Footnotes for tables and figures should be written with *(star) symbol.

Formulas and equations

Formulas should be written left aligned and numbered. The equations should be numbered as (1), (2), (3)...

Science field code (JEL code)

If the scientific code/jel code information related to the study field can be entered, the author / writers should write 3 scientific field codes (<http://www.aeaweb.org/jel/guide/>).

Acknowledgement

If there are institutions and persons supporting the work, a thank-you note can be written. Acknowledgements can be given as a footnote on the first page of the article or under a separate title before the "references".

Citations

The author must comply with the APA (American Psychological Association) publication guidelines in citation of the sources he uses (www.apastyle.org).

Bibliography

The bibliography should include all of the references cited in the text. The bibliography must be sorted alphabetically by author surname. If more than one studies belonging to one author are found, the studies of the author should be ordered chronologically from the most recent to the earliest one.

The bibliography should be in APA 7 format. Authors using citation plug-ins from reference management softwares (Mendeley etc.) only need to select APA 7 when preparing their article, after which citations and bibliographies will be automatically formatted in the APA7.

Periodicals:

Grady, J. S., Her, M., Moreno, G., Perez, C., & Yelinek, J. (2019). Emotions in storybooks: A comparison of storybooks that represent ethnic and racial groups in the United States. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(3), 207–217. <https://doi.org/10.1037/ppm0000185>

Books:

Jackson, L. M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>

Study-Work Reports:

Givord, P. (2020, April). *How a student's month of birth is linked to performance at school: New evidence from PISA* (OECD Education Working Papers No. 221). <https://doi.org/10.1787/19939019>

Book Chapters:

Dillard, J. P. (2020). Currents in the study of persuasion. In M. B. Oliver, A. A. Raney, & J. Bryant (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (4th ed., pp. 115–129). Routledge.

Corporate Resources:

National Cancer Institute. (2019). Taking time: Support for people with cancer (NIH Publication No. 18-2059). U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. <https://www.cancer.gov/publications/patient-education/takingtime.pdf>

Theses:

Miranda, C. (2019). Exploring the lived experiences of foster youth who obtained graduate level degrees: Self-efficacy, resilience, and the impact on identity development (Publication No. 27542827) [Doctoral dissertation, Pepperdine University]. PQDT Open. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/2309521814.html?FMT=AI>